

A VAJDAI OKTAVÁLIS ÍTÉLŐSZÉK A KÖZÉPKORI ERDÉLYBEN**

A vajdai bíraskodás legfontosabb helyszíne a Torda mezőváros mellett megtartott közgyűlés, illetve a Fehér megyei Szentimrén tartott ítélőszék volt. Utóbbi helyszínen nem a vajda, hanem a 13. század végétől kezdődően általában a helyettese, az alvajda ítélkezett. A vajdai ítélőszék, hasonlóan a többi bírósághoz, nem működött folyamatosan. A vajdai közgyűléseket rendszertelen időközökben a vajda jelenlétében tartották meg. A szentimrei ítélkezést különböző egyházi ünnepek oktavájától, azaz nyolcadik napjától kezdték.¹ Az alvajdai szék a vajda jelenlétet jelentette,² maga az alvajda az ítélőszékét olykor vajdainak nevezte.³ A nyolcados ítélőszék a nemesek

* W. Kovács András (1975), PhD, tudományos munkatárs, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Jakó Zsigmond Kutatóintézet, Kolozsvár, wkovacsandras@eme.ro

** A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00522/20/2), illetve az MTA HTMKNP *Források és adattárak Erdély középkori és kora újkori történetéhez* c. alprogram támogatásával készült. Köszönöm Bogdándi Zsoltnak és Hegyi Gézának a tanulmányhoz fűzött megjegyzéseit. – A középkori családnevek írásakor a kiejtés szerinti írásmódot használom, és nem a történelmi családneveknek csak az újkorban kialakult hagyományörző írásmódját (pl. Werbőczy helyett Verbőci, Thorotzkay helyett Torockói). A lábjegyzetekben az egyenlőségjelet – a sorozat köteteiben megszokott funkciója mellett – két olyan kiadvány közé is kiteszem, melyek ugyanazt a forrást vagy annak kivonatát tartalmazzák.

1 A vajdai igazságszolgáltatás és kancellária működésének mindmáig legjobb összefoglalására lásd JANITS [BORSA] Iván: *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526–ig*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1940 (A Pázmány Péter Tudományegyetem Történelmi Szemináriumának Kiadványai 18). 32–75. Mai ismereteinkhez képest visszalépésnek számít egy újabban megjelent monográfia, amely címében a nemesek erdélyi ítélőszékeinek vizsgálatát ígéri. A kötet a földesúri, a megyei, az alvajdai és a vajdai ítélőszékek működését tárgyalja, az ügytípusokat pedig regesztaszerű példákkal illusztrálja, a vonatkozó magyar nyelvű jogtörténeti irodalom eddigi eredményeit azonban nem vette figyelembe. Rebeca DOLOGA: *Instanteile nobiliare de judecată din voievodatul Transilvaniei*. Mega, Cluj-Napoca, 2025 (Teze de doctorat).

2 Az alvajda szerint a felperes az alpereseket „cum predictis hominibus nostris vayvodalibus ad sedem vayvodalem, nostram scilicet in presentiam evocari fecisset”, 1524: MNL OL, Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 29 988.

3 *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Erdélyi okmánytár*. I–V. (1023–1389). Bevez., jegyz., reg. JAKÓ Zsigmond. [A III–V. kötet HEGYI Géza és W. Kovács András közreműködésével]. MOL/MNL OL–MTA TTI–ELKH BTK, Bp., 1997–2021 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 26, 40, 47, 53, 60 – a továbbiakban CDTrans). IV. 915, 353. sz.

ítélőszéke volt és a megyei ítélőszékek fellebbezési fóruma, de csak a három forintértéket meghaladó perek esetében.⁴

Az alvajda (és olykor helyettese) már az Árpád-kor végétől Fehér megyei, Maros menti településeken tartotta az ítélőszékét. 1291-ben Miriszlón, vízkereszt oktaváján,⁵ 1308-ban Forrón, Szt. György-ünnep oktaváján.⁶ Ekkor még vajdai bíraskodásra is sor került a Fehér megyei Tövisen, 1293-ban és 1295-ben.⁷ Kán nemzetségbeli László vajdai ítélkezéseinek helyszíne a 14. század elején általában Déva (1303, 1307)⁸ vagy a Torda melletti Keresztes falu (1306),⁹ ahol a későbbi vajdai közgyűléseket is tartották. Ezeket több alkalommal is egyházi ünnepek oktaváján kezdték el (1322, 1323, 1337, 1339),¹⁰ de nem kizárólagosan (1326, 1328, 1329, 1331, 1337, 1339).¹¹ A részleges, bonchidai (Doboka m.) közgyűlést olykor ugyancsak oktaván tartották meg (1339).¹² A Tordán kívüli vajdai bíraskodás (1307, Bonchida;¹³ 1328, 1330, Déva)¹⁴ olykor ugyancsak oktavákon történt.

Noha Tamás erdélyi vajda közgyűlést (1326) és ítélőszéket is tartott (1329)¹⁵ Szentimrén vagy közvetlen szomszédságában (Fahíd, 1330, 1339),¹⁶ 1339 után már csak az alvajdák tartottak ott ítélőszéket, általában oktavákon. A szakirodalom néhány kivételt is számon tartott, amelyek szerint a vajdák 1339 után is tartottak volna nyolcados ítélőszéket,¹⁷ sőt ezek száma továbbiakkal is gyarapítható volt. Egyik idé-

4 *Werbőczy István Hármaskönyve*. Ford., bevez., utalások KOLOSVÁRI Sándor-ÓVÁRI Kelemen; jegyz. MÁRKUS Dezső. Franklin-Társulat, Bp., 1897 (Corpus Iuris Hungarici 1000–1895 – a továbbiakban WERBŐCZY: *Tripartitum*). 383 (III. rész. 3. cím. 13.).

5 1291: CDTrans I. 467. sz.

6 1308: CDTrans II. 81. sz.

7 1293: CDTrans I. 518. sz.; 1295: uo. 539. sz. Máté erdélyi vajda 1270-ben Szt. Mihály-ünnep oktaváján, illetve 1277-ben, Szt. Mihály oktavája utáni szerdán, Szentimrén kelt oklevelei viszont újkori hamisítványok. 1270: CDTrans I. 289. sz.; 1277: uo. 353. sz.

8 1303: CDTrans II. 32. sz.; 1307: uo. 64. sz.

9 1306: CDTrans II. 51. sz. (*in oct. Nat. Virg.*). Az ugyanitt, 1297. húsvét nyolcadik napján kelt vajdai oklevél hamis: CDTrans I. 561. sz.

10 1322: CDTrans II. 428–430. sz.; 1323: uo. 451. sz.; 1327-ben Szt. Jakab oktavájának másnapján (uo. 607. sz.); 1337: uo. 929. sz.; 1339: uo. 1022. sz.

11 1326: CDTrans II. 559. sz.; 1328: uo. 623. sz.; 1329: uo. 632–633. sz., 1331: uo. 696. sz.; 1332: uo. 753. sz.; 1337: uo. 965. sz.; 1339: uo. 1038. sz.

12 1339: CDTrans II. 1055. sz. A legkorábbi vajdai közgyűlések (el egészen 1379-ig) sorozatát lásd Susana ANDEA: *Congregații voievodale și palatinale (sec. XIII–XIV)*. Argonaut–Mega, Cluj-Napoca, 2013. 229–264. A további példák felsorolásától itt eltekintünk.

13 1307: CDTrans II. 68. sz.

14 1328: CDTrans II. 626. sz.; 1330: uo. 669. sz.

15 1326: CDTrans II. 562. sz.; 1329: uo. 664. sz. (Szt. Mihály oktaváján).

16 1330, 1339, Fahíd: CDTrans II. 675. sz. (Szt. György-ünnep 15. napján), 1043. sz.; 1330, 1338, Szentimre: uo. 975, 984, 998. sz. (*in Corp. Chr.*).

17 JANITS: *i. m.* 33 (7. jegyz.).

zett oklevél azonban hamisnak bizonyult (1346),¹⁸ a továbbiak pedig hiteleshelyhez intézett kérések (1360, 1361),¹⁹ és kétséges, hogy esetükben számolhatunk-e a vajda tényleges jelenlétével, különösen úgy, hogy ezen alkalmakkor az alvajdai bírászkodás is igazolható.²⁰ Egy 1435. évi vajdai oklevél valóban oktáván kelt, de nem Szentimrén, hanem Tordán,²¹ tehát nem az alvajdai bírászkodást váltotta ki. Egyetlen, 1377. évi bírói oklevél valóban Szentimrén kelt, Nagyboldogasszony-ünnep oktáváján, és a vajda nevében állították ki.²² Ugyanitt és ugyanezen az oktáván azonban az alvajda ítélkezett,²³ tehát itt sem volt szó az alvajda bírói szerepkörének átvételéről. 1379 novemberében a tordai közgyűlésen a vajda egy olyan esküt ítelt meg, amelyet 1380. vízkereszt oktáváján Szentimrén előtt kellett letenni.²⁴ Bár ennek megtörténtéről nincs okleveles forrásunk, az ügy súlya nyilvánvalóan itt sem kívánta meg a vajda személyes jelenlétét. A rendszeres szentimrei alvajdai bírászkodást bizonyítja az itt kibocsátott számtalan bírói oklevél mellett az is, hogy itt csak 1332-ben említenek vajdai officialist,²⁵ utána pedig csak alvajdai officialisról hallunk (1364/1365 és 1376).²⁶

Bár a tordai vajdai közgyűlést nem minden évben tartották meg, már korán ez lett az alvajdai ítélőszék fellebbezési fóruma, és az is maradt a középkor végéig.²⁷ A 14. században több ünnep (újév,²⁸ vízkereszt,²⁹ Gyertyaszentelő Boldogasszony,³⁰ hamva-

18 CDTrans III. 356. sz.

19 CDTrans IV. 72, 75, 79, 94. sz. A vajda nevében Szentimrén kiállított oklevelek 1360. XI. 2. és 1361. I. 22. között keltek.

20 CDTrans IV. 78, 80. sz.

21 DL 26 777 (parancslevél Kolozs megyéhez, de az ekkori bírászkodást egy másik oklevél említi: MNL OL, Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fényképgyűjtemény [a továbbiakban DF] 257 571).

22 CDTrans V. 333. sz. (1377. IX. 2.).

23 CDTrans V. 332. sz.

24 CDTrans V. 497. sz.

25 CDTrans II. 766. sz.

26 CDTrans IV. 346, 533, 627, 633–635, 710, 906. sz.; V. 115, 210, 212. sz. Vö. uo. IV. 782.

27 1332: CDTrans II. 766. sz.; 1507: DL 28 672.

28 *Dies Strenarum* (jan. 1.): 1349: CDTrans III. 249. sz. A csak egyetlen alkalommal előforduló újévi oktáván kívül ugyanezeket az ünnepeket sorolta fel Borsa Iván is. Az alábbi felsorolásban igyekeztünk a szóban forgó oktáva legkorábbi és legkésőbbi előfordulását említeni.

29 *Epiphania dom.* (jan. 6.): 1291: CDTrans I. 467. sz.; 1338: uo. II. 975. sz.; 1519: DF 208 667.

30 *Purificatio Marie/virg.* (febr. 2.): 1338: CDTrans II. 984. sz.; 1343: uo. III. 120. sz.; 1398: *Codex diplomaticus Sacri Romani Imperii comitum familiae Teleki de Szék. A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. I–II. (1206–1526).* Szerk. BARABÁS Samu. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1895 (a továbbiakban TelOkl). I. 257 = DL 73 817.

zószerda,³¹ böjtközép [*Esto mihi* vasárnap utáni szerda],³² Szt. György,³³ pünkösöd,³⁴ Keresztelő Szt. János születése,³⁵ Szt. Jakab,³⁶ Nagyboldogasszony,³⁷ Kisboldogasszony,³⁸ Szt. Mihály,³⁹ Mindenszentek,⁴⁰ Szt. Márton,⁴¹ Szt. András,⁴² Szt. Miklós⁴³) oktaváján is tartott ítélszéket, hasonlóan az országbírói ítélszék működéséhez.⁴⁴ Különböző ünnepek oktaváján eltérő gyakorisággal tartottak ítélszéket. Úgy tűnik, a legtöbb oktavális ítélszéket 1366-ban tartották.⁴⁵ A 14. században és a 15. század elején az alvajdák Szentimrén kívül olykor Tordán, a vajdai közgyűlések helyszínén is bíraskodtak⁴⁶ vagy intézkedtek az ország „égetően sürgős” ügyeiben Tordán⁴⁷ vagy Kolozsváron.⁴⁸

- 31 *Dies Cinerum* (febr. 4.–márc. 10. között): 1338: CDTrans II. 998. sz.; 1399: *A Wass család cegei levéltára*. VALENTIN Antal oklevélkivonatait felhasználva bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közlése W. Kovács András. EME, Kvár, 2006 (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3 – a továbbiakban WassLt). 241. sz.
- 32 *Media quadragesime*: 1341: CDTrans III. 51. sz.; 1430: DL 12 231.
- 33 *Georgii mart.* (ápr. 24.): 1308: CDTrans II. 81. sz.; 1478: DF 260 822. 1521-ben is terveztek György-ünnep oktaváján ítélszéket tartani (WassLt 631. sz.), de erre nem került sor.
- 34 *Penthecostes*: 1337: CDTrans II. 941. sz.; 1414: DL 29 458.
- 35 *Nativitas Iohannis baptiste* (jún. 24.), másként Iván-nap: 1342: CDTrans III. 98. sz. (Szamosfalván); 1343: uo. 143. sz.; 1478: DF 257 726.
- 36 *Iacobi ap.* (aug. 1.): 1338: CDTrans II. 995. sz.; 1413: *Zsigmondkori oklevéltár*. I–XV. (1387–1428). Szerk. MÁLYUSZ Elemér–BORSA Iván–C. TÓTH Norbert–NEUMANN Tibor–LAKATOS Bálint–MIKÓ Gábor–PÉTERFI Bence. Akadémiai–MOL/MNL, Bp., 1951–2022 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52, 55, 59, 61 – a továbbiakban ZsOkl). IV. 1225. sz.
- 37 *Assumptio Marie virg.* (aug. 15.): 1347: CDTrans III. 418. sz.; 1396: JAKÓ Zsigmond: *Erdélyi okmánytár*. VI. (gévelt kézirat), 1396. aug. 29. (DF 257 557).
- 38 *Nativitas Marie/virg.* (szept. 8.): 1357: CDTrans III. 952. sz.; 1418: WassLt 353. sz.
- 39 *Michael arch.* (szept. 29.): 1336: CDTrans II. 909. sz. (káptalanhoz intézett kérés, nem bírói oklevél); 1337: uo. 944. sz.; 1463: DL 74 163; 1465: DL 74 169.
- 40 *Omnium sanct.* (nov. 1.): 1337: CDTrans II. 958. sz.; 1410: TelOkl I. 368–369 = DL 73 918.
- 41 *Martini conf.* (nov. 11.): 1340: CDTrans III. 18. sz.; 1406: DL 29 222.
- 42 *Andree ap.* (nov. 30.): 1352: CDTrans III. 674. sz.; 1413: ZsOkl IV. 1371. sz.
- 43 *Nicolai ep.* (dec. 6): 1343: CDTrans III. 173. sz.; 1348: uo. 494. sz.
- 44 BERTÉNYI Iván: *Az országbírói intézmény története a XIV. században*. Akadémiai, Bp., 1971. 118–119.
- 45 JANITS: i. m. 34.
- 46 1393: MARIUS DIACONESCU: *Documente din arhiva conventului din Cluj-Mănăstur referitoare la comitatul Dăbăca (Cista comitatus Doboka) (1376–1399)*. Arhiva Istorică a României. Serie nouă I(2004). 2. sz. 13–18 = DL 27 137. A vajda egyidejű tordai jelenléte: uő: *Documente din arhiva conventului din Cluj-Mănăstur referitoare la comitatul Cluj (Cista comitatus Colosiensis) (1376–1399)*. Arhiva Istorică a României. Serie nouă II(2005). 1. sz. (a továbbiakban DIACONESCU: *Cista comitatus Colosiensis*). 29–30 = DL 26 991.
- 47 Pl. 1384: CDTrans V. 807. sz.
- 48 DIACONESCU: *Cista comitatus Colosiensis*. 44–46 = DL 26 873.

1412-ben az addig szokásos vajdai közgyűlések tartását szüneteltették,⁴⁹ és az alvajdai ítélőszék maradt meg a vajdai ítélkezés egyetlen rendszeres fóruma. A 15. század tízes éveitől már csak négy ünnep – vízkereszt, Szt. György, Keresztelő Szt. János születése, Szt. Mihály – oktaváján tartottak ítélőszéket. Ezen a rendszeren 1466-ban sem változtattak, amikortól az oktavális ítélőszéket már nem az alvajdák, hanem a vajdák nevében tartották meg (noha ekkortól a négy oktavából rendszerint csak egy-kettőt tartottak meg, sőt éveken keresztül egyet sem).⁵⁰ A négy oktava rendszerének állandósulása után néhány alkalommal még böjtközép oktaváján is tartottak ítélőszéket (1423, 1424, 1427, 1430).⁵¹ Ez a kivétel talán összefüggésbe hozható az alvajdák Fehér megyei ispánként ugyancsak Szentimrén zajló ítélkezésével. Fehér megye ítélőszékét ugyanis – Erdélyben egyedülként a *sedriák* közül – 1339⁵² után nem egy hét adott napján, két-három hetente, hanem ugyancsak egyházi ünnepek oktaváján tartották, böjtközép nyolcadáról pedig három megyei oklevél is fennmaradt (1409, 1478, 1483).⁵³ 1431-től kezdődően az alvajdai nyolcados ítélőszéket váltakozva Szentimrén és Tordán tartották meg, majd 1440-ben Tordán állapodott meg.⁵⁴

Az a gyakorlat, hogy a bíraskodás az ünnep nyolcadik napján kezdődött, a királyi kúriában alakult ki IV. Béla uralkodása alatt.⁵⁵ Az oktava alatt legtöbbször az ünnep-től számított nyolcadik napot érthették. 1448-ban Szt. György vértanú-ünnep (ápr. 24.) oktavájának (máj. 1.) tizedik napjaként (máj. 10.) János apostol (Olajbafőtt Szt. János) ünnepe utáni pénteket (máj. 10.) jelölték meg.⁵⁶ Máskor azonban az oktava alatt a nyolcadik nappal kezdődő többnapos időszakot érthették. Ugyancsak 1448-ban a Szt. Mihály arkangyal-ünnep (szept. 29.) oktavájaként nem a nyolcadik napját, október 6-át értették, hanem vagy a Gál vértanú-ünnep előtti keddet (okt. 15.), vagy egy olyan periódust, amelybe ez utóbbi ünnep is beletartozott.⁵⁷ Olykor a számítást

49 KORDÉ Zoltán: *Az 1412. évi erdélyi Generalis Congregatio*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica CXXIV(2006). 53–61.

50 Ezek mellett 1493-ban és 1494-ben Szt. Jakab ünnepén is tartottak ítélőszéket. Lásd alább.

51 1423: TelOkl I. 463–464; 1424: ZsOkl XI. 586. sz.; 1427: ZsOkl XIV. 377. sz.; 1430: DL 12 231. A jelenségre már Borsa Iván is felfigyelt (JANITS: *i. m.* 34.), de nem kapcsolta össze a Fehér megyei ítélőszékekkel.

52 Nem oktaván kelt megyei kiadvány: 1339: CDTrans II. 1033. sz.

53 1406: ZsOkl II/1. 4566. sz.; 1478: DF 257 899; Történelmi Tár 1907. 101.

54 JANITS: *i. m.* 33; W. Kovács András: *Az alvajdák megyei bíraskodása Szentimrén*. Erdélyi Múzeum LXXXIV(2022). 1. sz. (a továbbiakban W. Kovács: *Az alvajdák megyei bíraskodása*). 11–13.

55 KNAUZ Nándor: *Kortan: hazai történelmünkhez alkalmazva*. MTA, Bp., 1876. 228; idézi Kondor Márta: *A királyi kúria bíróságaitól a kancelláriáig. A központi kormányzat és adminisztráció Zsigmond-kori történetéhez*. Századok CXLII(2008). 2. sz. 411.

56 1448: DL 29 485: *X. d. oct. Georgii mart., videlicet f. VI. p. Iohannis a. portam Latinam*.

57 1448: DL 28 249: *f. III. a. Galli conf. videlicet in oct. Mich. arch.*

valószínűleg elrontották.⁵⁸ Később az oktáva az ünnepet követő napokra tevődhetett át. 1514-ben vízkereszt oktávjába beletartozott az ünnep 6. napja,⁵⁹ ekkor az oktáva talán az adott ünnepnapon kezdődött. 1478-ban Fehér megye egyik oklevele szerint, bőjtközép nyolcadán kelt, ami azonban egyaránt jelentheti magát az ünnepnapot, vagy annak a 8. napját.⁶⁰

Noha a hiteleshelyekhez szóló felkérések java része általában nem oktávákra kelt, az oktávákhoz kapcsolt naptári keltezésekkel is állítottak ki ilyen okleveleket.⁶¹ Ugyanez érvényes a bevállásokra is.⁶²

A vajda a közgyűlésén tárgyalta pert áttehette az alvajda elé a nyolcados ítélszékre, ahol azonban az erdélyi szokásjog szerint az már nem volt tovább halasztható.⁶³ Amikor az alvajda pert halasztott, de a kitűzött határnap előtt sor került vajdai közgyűlésre, a vajda az alvajda színe elé halasztott perekben is ítélezhetett.⁶⁴ Nem tartották meg az alvajdai ítélszéket Szentimrén azon oktávák alkalmával, amikor a vajda közgyűlést hívott össze Tordára. Az ítélszék időtartamára ad hoc jelleggel ülnököket választottak, de a hét megye szolgabírái csak a vajdák közgyűlésein vettek részt mint bírótársak. Egyedül egy 1347. évi szentimrei ítélszéken említenek szolgabírákat, de ezek alatt minden bizonnyal a Fehér megyei szolgabírákat kell érteni, akik azért voltak ott, mert egy pókafalvi (Fehér m.) ügyet tárgyaltak,⁶⁵ és az alvajdai mellett megyei ítélszéket is tartottak.

Az oktavális ítélszéken, Tordára költözése után is, mind a hét erdélyi megye nemessége részt vett, bár ennek tényét alig említik. Az 1442-ben vízkereszt oktávján tartott ítélszéken például Torda, Fehér és Hunyad megyei nemesek körében akartak vizsgálatot tartani.⁶⁶ Minthogy az oktavális ítélszék a megyei nemesség ítélszéke volt,⁶⁷ hatásköre nem terjedt ki sem a királyi városokra vagy mezővárosokra, sem a székely vagy szász székekre. A nemesek és a királyi joghatóság alá tartozó szászok

58 1448: DL 36 508: f. II., XI. sc. d. oct. *Epiph. dom.* Ez vagy 1448. jan. 22-ét, vagy 23-át jelentheti.

59 *Presens causa ... in ... oct. Epiph. dom. coram nobis mota et vertente; datum VI. d. Epiph. dom.* (1514: DL 30 524).

60 DF 257 899.

61 Például 1425: ZsOkl XII. 467. sz.; TelOkl I. 479–480.

62 Például 1425: TelOkl I. 478–479; 1428: ZsOkl XIV. 48. sz.

63 1358: CDTrans III. 995. sz.: „consuetudo regni partium Transsilvanarum id requirit, ut quelibet causa in generali congregatione mota et deinde ad octavas prorogata de iure ulterius prorogari non possit, sed fine debito debeat terminari.”

64 CDTrans IV. 991. sz.

65 JANITS: i. m. 35.

66 BEKE Antal: *A kolosmonostori konvent levéltára*. Athenaeum, Bp., 1898 (kny. a Történelmi Tár 1896–1898. évfolyamából – a továbbiakban KmLt). 159. sz. = DF 275 271.

67 A főpapok, bárók és előkelők 1446. ápr. 30-i oklevele szerint az elmúlt vízkereszt oktávján az alvajdák „in sede iudiciaria nobilium illarum partium in Thorda celebrari solita” hoztak

közötti vitákban királyi felhatalmazással a vajdák ítéelhetek ugyan, de ha a szászok ezzel nem voltak megelégedve, a pert a királyi udvarba kellett áttenni (1365, 1442).⁶⁸ 1447-ben az alvajdák valószínűleg csak Hunyadi János kormányzó parancsára ítéeltek egy tordai polgár és az aradi káptalan között egy malom ügyében folyó perben.⁶⁹

A nyolcados ítéelőszék volt a megyei ítéelőszék fellebbezési fóruma. Peráttételekre a megyétől a 15. század elejétől kezdődően vannak példáink (1404,⁷⁰ 1405,⁷¹ 1409).⁷² Miután 1412-ben a Tordán tartott hagyományos vajdai közgyűlések megszűntek, az alvajdai oktavális szék vette át ezek szerepét, és mint említettük, az 1430-as években Szentimréről át is költözött Tordára. A megyei oklevelek szokásos megfogalmazása szerint a pert a vajda (1433),⁷³ az alvajda és az ország nemessége elé (1415–1478)⁷⁴

ítéletet, „ubi etiam protunc nonnulli nobiles ad predictam sedem pertinentes fuissent” (DL 26 394).

68 1365: CDTrans IV. 387. sz. – 1442-ben a királyi megparancsolta a vajdáknak, hogy egy, a szászok és nemesek közötti perben hozzanak ítéelket, de ha a felek az ítéelkkel nem lennének megelégedve, a pert terjesszék fel a királyi kúriába, ahol a főpapok és bárók ítéelkeznek majd. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Von Franz ZIMMERMANN–Carl WERNER–Georg MÜLLER–Michael AUNER–Gustav GÜNDISCH–Herta GÜNDISCH–Gernot NUSSBÄCHER–Konrad G. GÜNDISCH. I–VII. (1191–1486). Ausschuss des Vereins für siebenbürgische Landeskunde–Editura Academiei Republicii Socialiste România–Editura Academiei Române, Hermannstadt–Buk., 1892–1991 (a továbbiakban Ub). V. 103 (újkori másolatból; eredetije: DL 44 336). 1414-ben a szászok és a nemesek közötti pert a *personalis presentia* bírósága elé tették át. ZsOkI IV. 2321. sz.

69 DL 30 314.

70 1404: ZsOkI II/1. 3207. sz.

71 1405-ben Doboka megye „a vajdák” elé tette át a pert. W. Kovács András: *A Wass család cegei levéltára. Lappangó középkori oklevelek a nagyszabeni Brukenthal-gyűjteményben. Levéltár-történeti adatok = Certamen II. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában*. Szerk. EGYED Emese–BOGDÁNDI Zsolt–WEISZ Attila. EME, Kvár, 2015 (a továbbiakban WassLtBruk). 206–207 (16. sz. – *transmissionalis*). Ekkor ez alatt az alvajdai ítéelőszéket kell érteni, a pert ott is tárgyalták. Uo. 207 (17. sz.).

72 Belső-Szolnokban ugyancsak az alvajdák elé tették át egy pert: 1409: WassLtBruk 208 (21. sz.).

73 DL 43 950.

74 1415: TelOkI I. 413–415 (vö. ZsOkI V. 653, 1145. sz.); 1416: TelOkI I. 416–423; 1417: ZsOkI VI. 442. sz.; 1433: DL 43 950; 1435: TelOkI I. 537–539; 1435: DF 275 256; 1446: TelOkI II. 23–24; 1447: TelOkI II. 28–29; 1452: DL 74 117; 1453: TelOkI II. 52–54; 1462: *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez*. I–II. Szerk. VARJÚ Elemér–IVÁNYI Béla. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája, Bp., 1908–1928 (A Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család története – a továbbiakban BánfOkI) II. 50–52 = DF 260 989; 1464: DL 62 880; 1465: DL 62 882; 1467: DF 255 032; 1478: BEKE Antal: *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvár*. Athenaeum, Bp., 1889–1892 (kny. a *Történelmi Tár* megfelelő évfolyamaiból – a továbbiakban ErdKLt). 342. sz. = DF 277 589. Az 1415. évi példán kívül, amelyen nincs tárgymegjelölés, az összes többi megyei oklevél peráttevő (*transmissionalis*) oklevél.

vagy az országlakók elé (1478: *in presentiam universorum regnicolarum*)⁷⁵ tették át. A század utolsó harmadában, 1485-ben, 1487-ben és 1489-ben „a vajda és az ország nemesei elé” tették át a pert.⁷⁶ A per áttételét az *apellare* (1485), a *prorogare* (1415, 1416, 1435, 1446, 1452, 1467),⁷⁷ *provocare* (1453,⁷⁸ 1462)⁷⁹ vagy a *transmittere* (1433, 1435, 1447, 1487, 1489)⁸⁰ igével fejezték ki, de a peráttevő oklevél megnevezése (amikor az oklevélen feltüntetik az irat típusát) mindig *transmissionalis*.⁸¹ Noha 1465 után az oktavális ítélőszéket a vajdák nevében tartották meg, a megyei oklevelek, a korábbi formulához igazodva, továbbra is „az alvajdák elé” tették át a pert, 1485-től viszont már „a vajdák” elé.

Az oktavák alatt itt tárgyalt pereket a legközelebbi oktavára halasztották. Ez így történt hadjáratok idején is,⁸² 1443-ban például Keresztelő Szt. János oktaváján Szt. Mihály oktavájára⁸³ vagy pedig „a hadoszlás utáni legközelebbi oktavára”.⁸⁴ Halasztani nemcsak mozgósítás⁸⁵ miatt, hanem az ország nemeseinek akaratából is halasztottak.⁸⁶ Ugyanazt a pert több egymást követő oktaván keresztül is halaszthatták.⁸⁷

Az oktavális ítélőszék bírói fórum volt, de az összegyűlt nemesek elvi jelentőségű ügyekben is hozhattak határozatot, amelyet aztán alvajdai oklevél formájában foglaltak írásba: 1444 vízkeresztjén például arról határoztak, hogy más birtokát senki sem

75 DF 257 682.

76 1485. V. 18-án Belső-Szolnok vármegye a vajdai jelenlét és az erdélyi részek nemessége elé (*in presentia domini vayvode; in presentiam vestre magnificentie et nobilium regni harum partium*), a legközelebbi oktavális törvényszékre (*ad octavas quamprimum celebrandas*) tett át (*produxit appellandum*) egy pert (DL 62 923; JANITS: i. m. 69, 171. jegyz.); 1487. jan. 3-án Belső-Szolnok vármegye a vajda és az ország nemesei (*in presentiam universorum regni nobilium*) elé (DL 62 926); 1489. VIII. 25-én Hunyad vármegye a vajda és az ország nemesei elé tették át a pert (DF 260 285).

77 1415: TelOkl I. 413–415; 1416: TelOkl I. 416–423; 1435: TelOkl I. 537–539; 1446: TelOkl II. 23–24; 1467: DF 255 032.

78 TelOkl II. 52–54.

79 BánfOkl II. 50–52.

80 1433: DL 43 950; 1435: DF 275 256; 1447: TelOkl II. 28–29; 1478: ErdKLT 342. sz. (DF 277 589); 1489: DF 260 285.

81 Az alvajda Torda megye *transmissionalis* oklevelével elébe áttett pert említ: TelOkl I. 503 (1427. V. 9.).

82 Vö. *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungars 1301–1457*. Collectionem manuscriptam Francisci DÖRY additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius BÓNIS–Vera BÁCSEI. Akadémiai, Bp., 1976 (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici. II. Fontes 11 – a továbbiakban *Decreta 1301–1457*). 381 (1454. évi 10. tc.).

83 BánfOkl II. I. 347 (Erdődy cs lt).

84 DF 260 959. – Ugyanakkor azonban hiteleshelynek címzett oklevelet is kiállítottak: DL 29 787.

85 DL 28 246.

86 Például DL 105 496, 28 242.

87 DL 62 869°.

kérheti a királytól, vagy ha ezt megtenné, halállal lakoljon érte (1454).⁸⁸ A királyi udvarba küldött nemesi követek beszámolójának meghallgatására (1447), királyi parancslevelek kihirdetésére (1464)⁸⁹ is olykor oktavális ítélőszék alkalmával került sor, máskor pedig „égetően sürgős” – vélhetően nem csak peres – ügyek kerültek terítékre.⁹⁰

Amíg a vajdák Erdélyen kívül tartózkodtak, nevükben, az Erdélyben hagyott pecsétjük alatt, a vajdai kancellária írnokai bocsátottak ki okleveleket, főleg hiteleshelyekhez szóló kéréseket.⁹¹ Emellett az alvajdák az ítéletleveleket olykor nem a saját, hanem a vajdák nevében állították ki. A szokás konkrét említésén túl⁹² erről tanúskodnak az alvajdák lakóhelyén kiállított vajdai oklevelek is.⁹³

ÍTÉLKEZÉS A VAJDÁK NEVÉBEN 1465-TŐL. A KIRÁLYI KÚRIÁBÓL KIKÜLDÖTT ÍTÉLŐMESTEREK

Mint említettük, az alvajdai ítélőszéket a 15. század második évtizedétől évente már csak négy alkalommal tartották meg, vízkereszt, Szt. György, Keresztelő Szt. János és Szt. Mihály arkangyal ünnepek oktaváján, kivételt nem ismerő rendszerességgel.⁹⁴ E négy alkalom, pár kivétellel, minden évben bőségesen adatolható alvajdai oklevelekkel.

1465-ben, Szt. Mihály arkangyal ünnepének oktaváján – a régi gyakorlatnak megfelelően – az alvajdák egy pert a következő évi vízkereszt oktavájára halasztot-

88 DL 107 460. Vö. W. Kovács András: *A 15. századi erdélyi tartománygyűlésekről. I. (1416–1479) = Certamen X. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában.* Szerk. EGYED Emese–PAKÓ László–WEISZ Attila. EME, Kvár, 2023 (a továbbiakban W. Kovács: *A 15. századi erdélyi tartománygyűlésekről*). 265.

89 1447: DL 62 837; 1464: DF 257 675. Vö. W. Kovács: *A 15. századi tartománygyűlésekről*. 269.

90 DL 74 163; DF 260 964.

91 Egy példa a sok közül: amíg 1500 májusában Szentgyörgyi Péter vajda a rákosi országgyűlésen volt, a nevében Kolozsváron kelt oklevél: DF 255 065 (1500. máj. 23.). A vajda részvétele az országgyűlésen: C. TÓTH Norbert: *A magyar királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562).* Magyar Történelmi Társulat, BTK TTI, Bp., 2020 (Századok Könyvek). 97–98.

92 Ezt említi Szentgyörgyi Péter vajda 1507. évi oklevele is, miszerint Túri Benedek akkori alvajda egy pert „iuris discutiendo terminasset et superinde etiam litteras adiudicatorias pariter et executionales sub sigillo nostro pro tunc partibus in ipsis Transylvanias per nos relicto... prelibatis actoribus dedisset et concessisset” (DL 28 672).

93 Például Túri Benedek túri (Torda m.) birtokán (1505: DL 27 398; 1506: DF 261 149, 281 009).

94 JANITS: *i. m.* 33–34; W. Kovács: *Az alvajdák megyei bíraskodása.* 13.

tak.⁹⁵ 1465 után azonban az oktavális ítélőszéken kelt oklevelek már nem az ő, hanem a vajdák nevében keltek. Ez valószínűleg annak volt a következménye, hogy az 1464. évi koronázási törvények előírták, hogy „a nyolcados törvényszékek tartása alkalmával a nagy és rendes bírának is jelen kell lenniük, helyetteseikkel együtt”.⁹⁶ 1465 után az addig összefüggő sorozatot alkotó, gyakori alvajdai oklevelek száma drámaian lecsökkent. 1466-ban például az alvajdák oklevelezése csak szokatlanul későn, az augusztus 17-én⁹⁷ kezdődött tordai közgyűlésen indult meg.⁹⁸ Alvajdai oklevelet ebből az évből ezután már alig néhányat ismerünk, és egyik sem ítélőszéken kelt bírói oklevél⁹⁹ (például a kolozsmonostori konventtel idéztetett a vajda elé).¹⁰⁰ Az alvajdai ítélkezés nem szűnt meg 1465 után sem, de leginkább azokra az időszakokra korlátozódott, amikor a vajdák nem tartózkodtak Erdélyben. A vajdai oklevelek erre lehetnek tekintettel, amikor a hiteleshelytől birtokba vezetéskor történő ellentmondás esetében a vajda vagy az alvajda elé történő idézését várták el.¹⁰¹

A tordai alvajdai ítélkezés ideiglenes megszűnte egyidejűleg történt 1465. szeptember közepe táján a vajdai tisztségbe kinevezett Szentgyörgyi és Bazini János Erdélybe jövetelével. Szentgyörgyi János vajdaként (1465–1467) kibocsátott első oklevele 1465. október 6-án Tordán kelt,¹⁰² de az oklevél nem Szt. Mihály oktavája szerint van keltezve. Egy 1467 januárjában kelt tiltakozás szerint (1466-ban) Szt. Mihály ünnepének oktavájáról a következő esztendő vízkereszt oktavájára már a vajda nevé-

95 DL 74 169.

96 1464. évi 5. tc.: „Iudices quoque maiores sive ordinarii pariter cum eorum vices gerentibus in celebratione huiusmodi octavarum interesse semper tenerentur”, lásd *1000–1526. évi törvénycikkek*. Ford., jegyz. NAGY Gyula–KOLOSVÁRI Sándor–ÓVÁRI Kelemen, magyarázat, utalások MÁRKUS Dezső. Franklin-Társulat, Bp., 1899 (Corpus Juris Hungarici 1000–1526 – a továbbiakban *1000–1526. évi törvénycikkek*). 347; *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490*. Francisci DÖRY collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius BÓNIS–Geisa ÉRSZEGI–Susanna TEKE. Akadémiai, Bp., 1989 (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici. II. Fontes 19 – a továbbiakban *Decreta 1458–1490*). 143.

97 *Székelly oklevéltár*. I–VIII. Szerk. SZABÓ Károly–SZÁDECZKY Lajos–BARABÁS Samu. Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága–A Székely Történelmi Pályadíj-alap Felügyelő Bizottsága–MTA, Kvár–Bp., 1872–1934 (a továbbiakban SzOkl). VIII. 116–117.

98 1466. aug. 19. (DL 30 881), aug. 21 (DL 29 524).

99 1466: DF 275 437 (KmLt 209. sz.) és 277 562 (ErdKLt 327. sz.); DL 28 995 és 31 170.

100 1466: DF 275 437 (KmLt 209. sz.) és 277 562 (ErdKLt 327. sz.). Az idézés időpontjában pedig a vajda közgyűlést tartott Tordán: Ub VI. 255–256.

101 Egy példa a számtalan közül: 1466: Ub VI. 251–252 = DF 244 887.

102 KORDÉ Zoltán: *Szentgyörgyi János erdélyi tevékenysége 1465–1467-ben = Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Szerk. ÁLMÁSI Tibor–DRASKÓCZY István–JANCsó Éva. MOL, Bp., 2005. 147 (DF 277 596).

ben halasztottak pert.¹⁰³ Ugyanígy 1466 októberében¹⁰⁴ vagy 1467 elején¹⁰⁵ is 1467. vízkereszt oktavájára halasztottak, de az ítélőszék megtartásáról mindvégig hiányoznak az okleveles adatok. Az erdélyi három „nemzet” 1467. évi felkelése és annak leverésére indított királyi hadjárat ugyan magyarázatot adhatna az események lefolyása alatt esedékes Szt. Mihály-napi (1467. okt. 6.) és esetleg a következő vízkereszt oktavára (1468. jan. 13.) elmaradására,¹⁰⁶ de a rendszeres, azaz az oktavális – akár a vajda, akár az alvajda nevében történő – ítélkezés szünetelt 1466–1472 között. Nem indult újra Dengelegi Pongrác vajdai kinevezésével (1468. jan.) sem. Alkalmi alvajdai ítélkezésekre sor került,¹⁰⁷ a két ismert alkalommal azalatt, míg a vajda Erdélyen kívüli tartózkodott. Legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a királyi udvar az erdélyi ítélkezést már ekkor szorosabb kontrollja alá akarta vonni, de ennek gyakorlatba ültetése évek-re elhúzódott.¹⁰⁸

Magyar Balázs vajdasága idején (1472–1475) alkalmi ítélkezésre az 1473 januárjában Kolozsvárott megtartott közgyűlés alkalmával került sor,¹⁰⁹ a kancelláriai jegyzetek tanúsága szerint kúriai jegyzők, és ebből gyaníthatóan kúriai ítélőmester jelenlétében.¹¹⁰ Emellett 1473–1476 eleje között rendszeresen megtartották az oktavális

103 Uo. 149; az itt idézett forrás: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*. I–II. (1289–1556). Kivon., bevez. JAKÓ Zsigmond. Akadémiai, Bp., 1990 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 17 – a továbbiakban KmJkv). I. 1723. sz.

104 1466: DL 29 827.

105 1467: DL 27 687.

106 Az erdélyiek szövetséglevele aug. 18-án kelt, de a király október második felére a felkelést már leverte. Lásd *A középkori magyar királyság történeti kronológiája 997–1526*. I–II. Főszerk. WEISZ Boglárka. Szerk. ZSOLDOS Attila–CSUKOVITS Enikő–SKORKA Renáta–PÁLOSFAI Tamás–HORVÁTH Richárd–NEUMANN Tibor. HUN-REN BTK TTI, Bp., 2023 (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak – a továbbiakban *Középkori kronológia*). II. 522–524.

107 1468. jan. 17–18-án királyi parancsra és talán a frissen kinevezett Dengelegi János vajda Erdélybe érkezése előtt ítélkezett Kolozsváron Rédei János, az új alvajda (DF 257 742; DL 45 276), majd 1470. jan. 2-án Rédei János és Bethleni Domokos alvajdák a tordai közgyűlés alkalmával (TelÖkl II. 109–111, 111–112, hibás, dec. 25-i keltezéssel), míg a vajda Budán tartózkodott (Ub VI. 439–440).

108 Az 1466. évi bírósági reform, amely felújította a megyék számára tartott bírói közgyűlések intézményét (*Középkori kronológia*. II. 525), valószínűleg nem hozható kapcsolatba az erdélyi ítélkezés elmaradásával, mert Erdélyben a bírói közgyűléseket a vajda vagy helyette se ezelőtt és ezután is megtartotta (egyszerre a tartomány mind a hét megyéjének). A bírói gyűlések felújítását elrendelő királyi dekrétum: *Decreta 1458–1490*. 147.

109 1473: *A torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltára*. Ism. JAKÓ Zsigmond–VALENTINY Antal. EME, Kvár, 1944 (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 1 – a továbbiakban ThLt). 35. sz. = DF 257 881; DL 26 904; DL 27 194; BánfÖkl II. 152–157 = DL 28 629; DL 28 418; DL 17 899.

110 JANITS: *i. m.* 68 (DL 27 194) szerint ez az első alkalom, amikor a vajdai ítélőmester tevékenyen részt vett az ítélkezésben. Magunk inkább kúriai ítélőmesterre gyanakszunk.

ítélőszéket (1473-ban vízkereszt,¹¹¹ Szt. György,¹¹² Keresztelő Szt. János,¹¹³ Szt. Mihály,¹¹⁴ illetve 1474-ben vízkereszt,¹¹⁵ Szt. György,¹¹⁶ Szt. Mihály,¹¹⁷ 1475-ben vízkereszt¹¹⁸ és Szt. Mihály,¹¹⁹ 1476-ban vízkereszt¹²⁰ oktaváján).

Egy 1474. évi vajdai birtokba vezetési parancs – az adományt nyerő (temeshelyi) Dési László fiai: János és Péter ügyében – az esetleges ellentmondókat a rendszeres ítélkezés megléte ellenére sem a vajda vagy az alvajda elé, hanem a királyi személyes jelenlét elé idéztette.¹²¹ Az adományt érintő ellentmondások ügyében ugyanis ekkoriban a *personalis presentia regia* bírósága volt illetékes.¹²²

1473-ban Keresztelő Szt. János oktaváján a név szerint felsorolt fogott bírák között Debrétei Mihály magister ítélőmester (*protonotarius regni*) is jelen volt.¹²³ Ő Er-

111 DL 27 522 (idézés erre az oktavára).

112 DL 27 346 (idézés erre az oktavára); DL 17 899.

113 DL 73 626; DF 275 162 = KmLt 234. sz.

114 DL 27 694; DL 28 751.

115 WassLt 466. sz.; DL 28 752; Ub VII. 4 = DF 281 249.

116 DL 27 522.

117 DL 26 939.

118 WassLt 466. sz. (idézés erre az oktavára); DL 29 002; 27 200; 26 939.

119 DF 260 813; DL 27 057; 36 833, 27 698, 28 865.

120 DF 275 419 = KmLt 237. sz.; DL 27 057; DL 36 833; DF 275 418 = KmLt 238. sz.; TelOkl II. 122–125 = DL 74 200. Utóbbi két oktaván (1475, Szt. Mihály; 1476, vízkereszt), már Pongrác János harmadik vajdasága alatt tárgyalt bírói ügyek egy részét felsorolja KORDÉ Zoltán: *Dengelegi Pongrác János harmadik vajdai ciklusa Erdélyben (1475–1476) = Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. II. Szerk. BÁRÁNY Attila–DRESKA Gábor–SZOVÁK Kornél. MTA–Debreceni Egyetem–ELTE BTK–PPKE, Bp.–Debrecen, 2014 (a továbbiakban KORDÉ: *Pongrác János*). 573, 575–577.

121 1472: DL 27 343–27 344. A családra lásd ENGEL Pál: *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia*. MTA TTI, [Bp.], 2001 [CD-ROM] (a továbbiakban ENGEL: *Gen.*), Dési (temeshelyi, iklódi); DRASKÓCZY István: *A máramarosi sókamara sorsa 1458–1490 = Hadi és más nevezetes történetek. Tanulmányok Veszprémy László tiszteletére*. Szerk. KINCSES Katalin Mária. Bp., HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2018. 104 (23. jegyz.); PÁLOSFALVI Tamás: *Hunyadi-familiárisok Mátyás király udvarában. = „Királyi házunk népe”. Királyi és királynéi udvartartás a középkori végén*. Szerk. NEUMANN Tibor. HUN-REN BTK TTI, Bp., 2024 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések – a továbbiakban PÁLOSFALVI: *Hunyadi-familiárisok*). 152.

122 SZILÁGYI Loránd: *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban*. Turul XLIV(1930). (a továbbiakban SZILÁGYI: *A királyi kancellária*) 78; BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Akadémiai, Bp., 1971 (a továbbiakban BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*). 253. – Az 1474. okt. 2-i dekrétum 10. tc. szerint a nyolcados ítélőszékeket egy évig nem kellett megtartani (*Decreta 1458–1490*. 216.), de Erdélyben ennek ellenére tartottak ítélőszéket (lásd alább).

123 1473: BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 276; C. TÓTH Norbert–HORVÁTH Richárd–NEUMANN Tibor–PÁLOSFALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526*. I. *Főpapok és bárók*; C. TÓTH Norbert–HORVÁTH Richárd–NEUMANN Tibor–PÁLOSFALVI Tamás–W.

délyen kívüli, Zala megyei kismenes,¹²⁴ de már korábban Erdélybe kerülhetett, mert 1464–1466 között az erdélyi káptalan jegyzőjeként említik.¹²⁵ Az előtte tevékenykedő erdélyi ítélmester, Miklós magister (1442–1464)¹²⁶ után hosszú ideig nem találunk hivatali utódjára vonatkozó adatokat. Bár Debrétei Mihály ítélmester erdélyi jelenlétének eddig ismert egyetlen említése továbbiakkal bővíthető volt (1475, 1478, 1479),¹²⁷ a hiány így is feltűnő. (Az ítélszéken kelt oklevelek természetesen csak alkalmanként említik az ítélmester jelenlétét, legtöbbször azonban nem, és név szerint még ritkábban).

Magyar Balázs hivatali ideje alatt, majd Dengelegi Pongrác János harmadik vajdasága (1475–1476) idején megtartott ítélszékek alkalmával kiadott oklevelek a vajdák nevében keltek,¹²⁸ egészen Pongrác János Erdélyből történő eltávozásáig (1476).¹²⁹

Ekkortól, rövid ideig, 1477–1479 között, újból az alvajdák nevében tartották a nyolcados ítélszéket¹³⁰ (a korábbi helyszínen, Tordán). Ennek magyarázata az lehet, hogy 1476 februárjában a vajda formálisan is familiárisára, Somkeréki Erdélyi János-

Kovács András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526*. II. Megyék. MTA BTK TTI, Bp., 2016–2017 (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak – a továbbiakban *Arch. 1458–1526*). I. 86 (DL 73 626: *protonotarius regni, arbiter*). Ugyanekkor kelt vajdai oklevél: DF 275 162.

124 BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 276–277 (49. jegyz.).

125 1464: DF 277 553 = Ub VI. 164 (a regeszta Debrétei nevét nem tartalmazza); 1466: DL 30 855, p. 12, 14 (vö. Ub VI. 237). Tisztségviselésére Hegyi Géza hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

126 JANITS: *i. m.* 63; BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 185 (42. jegyz.), 276. Az itt idézett adatokat ki lehet egészíteni. Miklós utolsó említése (1464. nov. 6.): KmJkv I. 1674. sz. 1465-ben már néhai: DL 26 787.

127 1475: DL 65 425 (csak keresztnévét említik, fogott bíró); 1478: DF 253 807 (különleges vajdai kiküldött); 1478: Ub VII. 186–187 = DF 245 035 (az oklevél eredetije a jelek szerint nincs meg a DF-ben, csak újkori másolata, ami a kancelláriai jegyzetet nem tartalmazza) = Szeben Város és a Szász Nemzet Levéltára a Román Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Igazgatóságának őrizetében Nagyszebenben (a továbbiakban SzNLT), Urkunden, II. 391 (*Correcta per protonotharium Michaelem*); 1478: DF 276 927 (forrás: HUN-REN, BTK, TTI, Kiegészítések az *Arch. 1458–1526*. I. kötethez); 1479: DL 29 844 (*correcta per Michaelem prothonotarium*).

128 1473: DL 27 694, 28 751; 1474: DL 28 752, Ub VII. 4 = DF 281 249, DL 27 522, 26 939; 1475: DL 29 002, 27 200, 26 939 (vízkereszt); DF 260 813, DL 27 057, 36 833, 27 698, 28 865 (Szt. Mihály); 1476: DF 275 419, DL 27 057, 36 833, DF 275 418, TelOkI II. 122–125 = DL 74 200 (vízkereszt).

129 1476: Ub VII. 77 = DF 245 011; *Documente privitoare la istoria românilor*. Culese de Eudoxiu de HURMUZAKI. I–XXI. Supl. I–II. Academia Română, Buc., 1876–1942 (a továbbiakban Hurmuzaki). XV/1. 90 = Ub VII. 90–91 = DF 246 461.

130 1477: DL 62 905; 1478: DL 27 362, 27 533, 26 804–26 805, 28 634, DF 260 822, DL 74 208, 26 430, 108 272, DF 255 242, 253 016, 255 196, 257 726; 1479: Ub VII. 203 = DL 29 291, DL 27 535, 29 844, 29 842.

ra bízta a tartomány kormányzását és konkrétan a vajda nevében történő ítélkezést is, mintegy „helyettes vajdaként”.¹³¹ Ez idő alatt, Pongrác hivatali idejének végéig (1476. november) ugyan már nem tartottak nyolcados ítélőszéket,¹³² de ez a felállás maradhatott meg Vingárti Geréb Péter (1477–1479) vajdává történő kinevezése után is. Geréb vajdasága alatt ugyanis a nyolcados ítélőszék kiadványai nem az ő, hanem Kendi Antal alvajda (1477–1479) nevében keltek. Kivételképpen, 1478-ban, Keresztelő Szt. János oktaváján¹³³ és 1479. vízkereszt oktaváján¹³⁴ a protonotárius Geréb vajda nevében is állított ki oklevelet, de az oklevelek többsége Kendi Antal alvajda nevében kelt. Az ítélőszéken, ebben az időszakban is, az ítélőmester (Debrétei) Mihály bíraskodhatott, noha csak két, az oklevél javítását igazoló kancelláriai jegyzet található meg egy 1478.¹³⁵ évi vajdai és egy 1479.¹³⁶ évi alvajdai oklevélén. A vajda személyes bíraskodására ekkoriban csak ritkán került sor (Gyulafehérvár, 1477).¹³⁷

A királyi kúria nemcsak a nyolcados ítélőszékre küldött ki ítélőmestereket, hanem a vajdák által tartott közgyűlésekre is. Magyar Balázs vajda és (Kálmáncsehi) Domoikos, a (székes)fehérvári Szűz Mária-társaskáptalan prépostja, a királyi jövedelmek erdélyi kezelője által királyi parancsra tartott közgyűlésén (1473)¹³⁸ a kúriai ítélőmesterek jelenléte még csak valószínűsíthető, de a kúriai írnokok jelenléte már bizonyítható, ugyanis az ekkor kiállított okleveleken *registrata* jegyzetek olvashatók. Efféle jegyzetek sem korábban, sem később nem fordulnak elő vajdai okleveleken, és nem tekinthetők a helyi fejlődés eredményének (1–4. kép).¹³⁹ Vingárti Geréb Péter vajda

131 Ub VII. 77 = DF 245 011. Lásd még Ub VII. 87 = DF 247 364; KORDÉ: *Pongrác János. 578–579.* Hasonló eset a későbbiekben is előfordult. Drágfi Bertalan vajda maga helyett „helyettes vajdává” Dobai György alvajdát nevezte ki. Lásd NEUMANN Tibor: *Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején = A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század).* Szerk. HEGYI Géza–W. KOVÁCS András. EME, Kvár, 2012 (Erdélyi Tudományos Füzetek 277 – a továbbiakban NEUMANN: *Drágfi Bertalan*). 228.

132 Az 1475. máj. 29-i dekrétum 9. tc. szerint csak a következő, tehát az 1476. évi vízkereszt oktavát kellett megtartani, a többi azonban nem. *Decreta 1458–1490.* 225.

133 1478: DF 252 678 (újkori másolat); Ub VII. 186–187.

134 1479: SzOkI I. 225–230 = DF 253 736; Ub VII. 203–205 = DF 245 036.

135 *Correcta per protonotharium Michaellem* (1478: Ub VII. 186–187 = DF 245 035, a közlés az ítélőmester erősen rövidített keresztnevét nem tartalmazza).

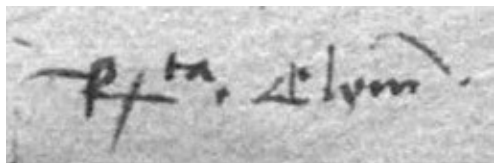
136 *Correcta per Michaellem protonotharium* (DL 29 844).

137 Ub VII. 151–152 = DF 247 206. (a vajda a törösvári várnagy és Brassó perében ítélkezett).

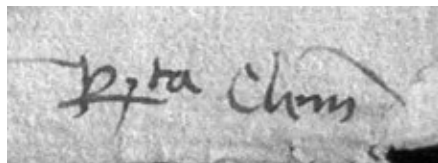
138 W. KOVÁCS: *A 15. századi tartománygyűlésekről.* 295.

139 JANITS: *i. m.* 72 (103. jegyz.) által idézett oklevelek: DL 27 052 (*Registrata Clemens*), DL 27 194 (*Registrata Gallus*), DL 28 418 (*Registrata Gallus*), DL 28 629 = BánfOkI II. 152–157 (*Registrata G. de Q.*). Az ott felsoroltokhoz kiegészítés: *Registrata Clemens* (1473: DF 255 031). A regisztrumvezető *Gallus de Q.* [= *Quinqueecclesie?*] és a *Clemens* jegyzőket közelebről egyelőre nem sikerült azonosítani. Janits feltételezte, hogy utólagos felhasználással a vajda regisztrumának a fedőlapja lehetett Magyar Balázs vajda egyik oklevele, melynek hátlapjára Vitenyédi Pál diák ráírta, hogy *Registrum Pauli litterati nati Mathie Balassa*

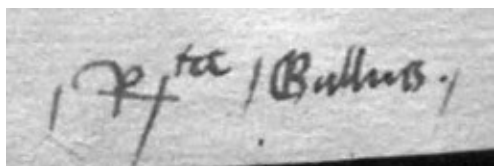
1479. március elején megtartott kolozsvári közgyűlésére Hásságyi István országbírói ítélmestert (1470–1493) küldték ki. Utóbbi ekkor ura, Bátori István országbíró (1471–1493) nevében is állított ki oklevelet kolozsvári kelethellyel¹⁴⁰ (holott Bátori ekkor Budán tartózkodott¹⁴¹). A bírói oklevelek tehát a nevükben keltek, de a bírósági munkát az ítélmesterek és azok beosztottjai végezték el.¹⁴² Például egy 1479-ben megtett panasz szerint egy Geréb Péter korábbi vajda előtt folyó perben ennek ítélmestere volt az, aki az ellenfél pártját fogta és a panaszos bizonyítékait nem fogadta el.¹⁴³

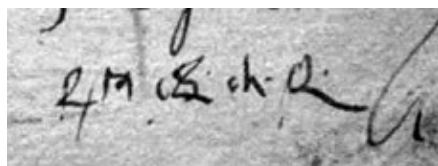
1. kép. DL 27 052

2. kép. DL 28 418

3. kép. DL 27 194

4. kép. DL 28 629

A szakirodalom megállapítása szerint a külön erdélyi ítélmester hiánya és az ő pótlására a kúriából kiküldött ítélmester a jele annak, hogy a tartomány igazságszolgáltatását központi irányítás alá vonták.¹⁴⁴ Ebbe a folyamatba jól illeszkedik az is,

de Wythened (DL 28 863, JANITS: i. m. 73). Vitenyédi azonban a kolozsmonostori konvent jegyzője volt 1480–1485 között (KmJkv I. 61, 101), így valószínűbb, hogy a vajda oklevelét a kolozsmonostori, nem pedig a vajdai regisztrumok rendezéséhez használta fel. Korábban egyébként alvajdai szolgálatban állhatott, 1478-ban Kendi Antal által tartott ítéлőszékről kiküldött ember és *magister* címmel emlegették (1478: WassLt 469. sz.).

140 BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 286 (BánfOkl II. 203–204 = DF 245 037; DL 88 621).

141 HORVÁTH Richárd–NEUMANN Tibor: *Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája 1458–1493*. MTA BTK TTI, Bp., 2012 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések – a továbbiakban HORVÁTH–NEUMANN: *Bátori István*). 144.

142 NEUMANN: *Szapolyai*. 97.

143 DL 30 048. Az oklevelet a következő munkából ismerem: *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea*. II. (1475–1500). Szerk. Ioan-Aurel Pop, Adrian Andrei RUSU, Ioan DRĂGAN, Adinel DINCĂ, Maria FRÎNC, Mihai Kovács, Alexandru ȘTEFAN. 2025 (a továbbiakban *Țara Hațegului*. II.) 35. sz. Köszönöm Adinel Dincănek, hogy a gépelt kéziratot lekötvelező kedvességgel a rendelkezésemre bocsátotta.

144 BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 277, 286.

hogy az alvajdák oktavális bíraskodását 1465-ben megszüntették, és a nyolcados ítélőszéket – a fentebbi kivétel mellett – ezentúl a vajdák nevében tartották meg. A vajdai (alvajdai) ítélkezés évtizedekre elvesztette az 1465 előtti folyamatosságát. A királyi kúria jegyzőinek és ítélőmestereinek megjelenése a nyolcados ítélőszéken már Drágfi Bertalan vajdasága alatt (1493–1498) megtörtént, tehát a jelenség csak annak számlájára írható, hogy Szentgyörgyi és Bazini Péter vajda (1498–1510) egyben országbíró (1500–1517) is volt.

A következő feltűnő fejlemény a nyolcados ítélőszékek drasztikus megritkulása 1479 vízkeresztje után. Az új korszak kezdete egybeesik Bátori István országbíró erdélyi vajdává történt¹⁴⁵ kinevezésével (1479. május). Mivel Bátori 1479 májusa és 1482 augusztusa között folyamatosan Erdélyben tartózkodott,¹⁴⁶ az alvajdai oklevelezés szünetelt.¹⁴⁷ Az első ítélőszéket csak 1482-ben, Keresztelő Szt. János oktaváján tartották meg.¹⁴⁸ Bár 1482. június 16-án Bátori arra utasította Segesvár várost, hogy a vitás birtokaira vonatkozó okleveleket Keresztelő Szent János oktaváján Tordán mutassa be „előtte vagy ítélőmesterei és szokott bírái előtt”,¹⁴⁹ az ítélőszéket mégsem itt, hanem Vásárhelyen (a marosszéki Székelyvásárhelyen) tartották meg,¹⁵⁰ a vajda gyakori erdélyi tartózkodási helyén.¹⁵¹ A helyváltoztatás bizonyára Bátori székelyispáni méltóságával hozható összefüggésbe, bár nem ő volt az első vajda, aki az előbbi tisztséget is viselte. Az ekkor a vajda nevében kibocsátott okleveleken¹⁵² kancelláriai jegyzetben a Turóc(i) név szerepel (1482). A név viselője nem más, mint Turóci János történetíró, országbírói nótárius (1467, 1481–1486), későbbi személynöki ítélőmester (1486–1488),¹⁵³ aki ezek szerint alkalmanként a vajdai ítélőszéken is jelen volt (5–6. kép).¹⁵⁴

145 HORVÁTH–NEUMANN: *Bátori István*. 87; *Arch.* 1458–1526. I. 87.

146 A vajda itineráriumát ez idő alatt lásd HORVÁTH–NEUMANN: *Bátori István*. 144–146.

147 1479. máj. 17. (DL 28 424) és 1482. szept. 18. (DF 246 500) között.

148 1480 februárjában a kolozsmonostori konvent egy birtokba vezetés ellentmondóját Szt. György oktavájára idézte a vajda elé (DL 28 636), de ezt az ítélőszéket nem tartották meg.

149 1482: DF 257 748.

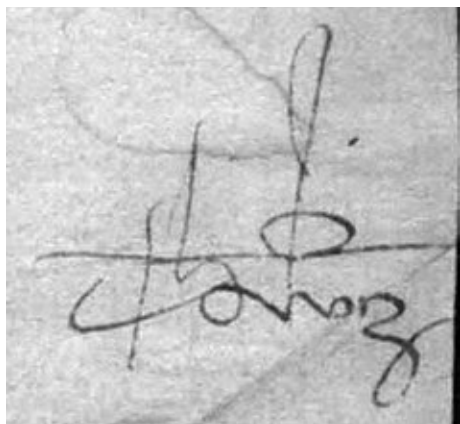
150 1482: DL 26 923–26 925 (Székelyvásárhely alatt a mai Marosvásárhely értendő).

151 HORVÁTH–NEUMANN: *Bátori István*. 146 skk.

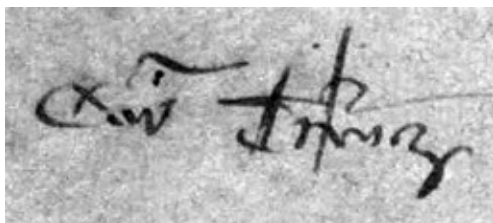
152 A jobb alsó sarokban: *Thwroc* (1482: DL 26 923–26 925); DL 107 881: *Thwroc*. Ugyanekkor kelt, de nem Keresztelő Szt. János-ünnep oktavája szerint keltezett egyezséglevélén: *coram Thwroc* (1482: DL 45 926), vagy a vajda iktatást kérő oklevelén, az iktatási kérelmen: *Thwroc* (1482: DL 27 215^v).

153 Személyére lásd JANITS: *i. m.* 66 (országbírói oklevélén szerepel, 1485: DL 27 725^v); MÁLYUSZ Elemér: *A Thuróczy-krónika és forrásai*. Akadémiai, Bp., 1967 (Tudomány-történeti Tanulmányok 5). 81–90; BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 270–271 (a régebbi irodalom felsorolásával); *Arch.* 1458–1526. I. 74.

154 Janits véleményétől eltérően Jakó érvelése szerint Turóci csak mint (országbírói) jegyző vett részt a vajdai ítélőszékeken, és nem ítélőmesterként, mert nincs adat arra, hogy kúriai

5. kép. DL 26 923

6. kép. DL 45 926

Rendszeres ítélkezés 1482 és 1486 között sem folyt,¹⁵⁵ és ezt csak részben pótolhatta az 1486 áprilisában a király kúriából a birtokhatárok rendezésére Erdélybe küldött Hásságyi István országbírói ítélőmester és Dorogházi László személynöki ítélőmester (1484–1500) erdélyi tevékenysége, melynek során felülvizsgálták a nemesi és szász birtokok közötti határokat.¹⁵⁶ Alkalmanként Kolozsváron is sor került a vajda nevében tartott ítélkezésre, sőt ezen a vajda székely ispáni méltóságából adódóan székely peres ügyeket is tárgyaltak az ott összegyűlt nemesek és előkelő székelyek részvétele mellett. Ítéletet a székely előkelőkkel való tanácskozás után, a székely jog alapján hoztak.¹⁵⁷

kancelláriák nótáriusai Erdélyben protonotáriusként működtek volna. JAKÓ Zsigmond: *Az erdélyi vajda kancelláriájának szervezete a XVI. század elején*. Erdélyi Múzeum LII(1947). 1–4. sz. (a továbbiakban JAKÓ: *Vajdai kancellária*). 55.

155 Ebből az évkörből alig néhány alvajdai oklevelet ismerünk, és ezek sem ítélőszéken kelt bírói oklevelek.

156 Hásságyi személyére lásd BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 275–276, 280–281; BILKEI Irén: *Egy hivatalvállaló köznemes família a későközépkori Zalaiban, a Háshágyiak*. Zalai Múzeum XXI(2013[2014]). 138–139; *Arch. 1458–1526*. I. 89; Dorogházira lásd BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 270; *Arch. 1458–1526*. I. 74, 91; C. TÓTH Norbert: *Dorogházi László ítélőmester pályaképe*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica CXXXVIII(2015). 102–108. Hásságyi és Dorogházi megbízatására lásd Ub VII. 418–420, 427. A birtokhatárok felülvizsgálásáról szóló jelentéseiket a vajda nevében kiállított oklevelek foglalták írásba: uo. 427–445.

157 1486: SzOkl I. 259–261 = DF 253 524 („unacum certis nobilibus et Siculis potioribus, ad nos, pro audiendis et ordinandis quibusdam factis regiis venientibus, constitutis et existentibus;” „nos ... eorundem Siculorum potiorum habito consilio prematuro, cum eisdem Siculis, iuxta legem et consuetudinem eorundem ... fecimus adiudicationem”).

Mátyás király 1486. évi nagy törvénykönyve a korábbi négy helyett csak két oktatást hagyott meg: a vízkeresztkor, illetve a Szt. Jakab-ünnepkor tartandót.¹⁵⁸ A rendelkezés Erdélyben nem ment át azonnal a gyakorlatba, mert az erdélyi káptalan 1487-ben is Szt. György nyolcadára idézett,¹⁵⁹ igaz, a vajda már az újonnan bevezetett terminus, a Jakab-nap oktavájára és rövid időn belül a káptalan is áttért Jakab-napi nyolcadokra való idézésekre.¹⁶⁰ Hunyad megye 1489-ben is Szt. Mihály nyolcadára tett át egy pert a vajda elé.¹⁶¹ (Ezek egyikét sem tartották meg végül). Az ítélszék helyszíne Vásárhely maradt, de utoljára 1487. vízkereszt nyolcadán¹⁶² tartottak itt ítélszéket. Ezen egy kúriai jegyző – Kamarcai Miklós – bizonyosan jelen volt (7–9. kép), de ítélmesterről nincs tudomásunk. A kolozsmonostori konvent előtt megtett tiltakozás 1487-ben ugyan erdélyi ítélmestert említ,¹⁶³ de ennek nem tulajdoníthatunk különösebb jelentőséget, mert a bevallást tevő fél szempontjából az ítélszéken jelen levő protonotárius annak is számított, és a tisztesség pontos körülírásának semmiféle jelentősége nem volt.

158 HAJNIK Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-bázi királyok alatt*. MTA, Bp., 1899. 214; JANITS: *i. m.* 34; *1000–1526. évi törvénycikkek*. 408; *Decreta 1458–1490*. 269 (1486. évi 3. tc.); ERDÉLYI László: *Magyarország törvényei*. Eggenberger, Bp., 1942. 356.

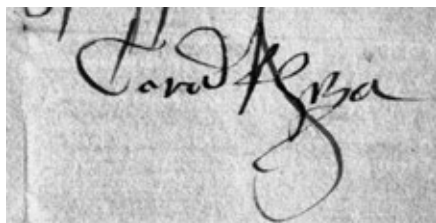
159 DL 29 862 (*Țara Hațegului* II. 107. sz.).

160 DL 29 542 (*Țara Hațegului* II. 109. sz.). 1489-ben és 1492-ben például már a káptalan is Jakab-nap oktavájára idézett: DL 29 545, 29 551^v (uo. 129, 166. sz.) stb.

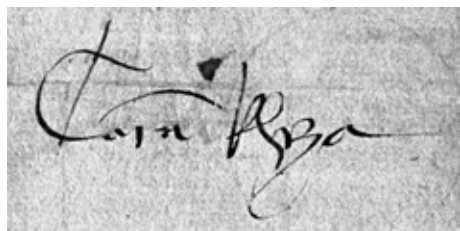
161 DF 260 285.

162 1487: DL 27 915; ErdKLt 738. sz. = DF 277 602; BORSA Iván: *A Somogy Megyei Levéltár Mohács előtti oklevelei = Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv. XIV. Szerk. KANYAR József. Kaposvár, 1983* (a továbbiakban BORSA: *Somogy Lt. oklevelei*). 69 [143. sz.]. Ez alkalommal kiállított „hiteleshelyi jellegű” vajdai okleveleken (egy kiegészésen és egy nyugtán) a *coram* jegyzet olvasható, és egy névnek (*Krcza* [?]) a rövidítése: TelOkl II. 167, 168–169 (DL 74 229–74 230; a közlésben az erősen rövidített nevet nem oldották fel, ott tévesen *coram prothonotario* szerepel), vö. JANITS: *i. m.* 73 (108. jegyz.). Ugyanezen név szerepel egy másik, ekkor kiállított oklevélén: DF 277 602 (az oklevél online közlésében a nevet nem oldották fel: Ub VIII. 4690. sz., <https://siebenbuergenurkundenbuch.ub.rptu.de/catalog/1805>). A név nagy valószínűséggel *Kamarczai*ként oldható fel, viselője pedig Kamarcai (Kamarcsai, Kamarczai) Miklós, aki ekkor jelen volt a vásárhelyi ítélszéken (BORSA: *Somogy Lt. oklevelei*. 69 [143. sz.]). Ő egy ismert kúriai notárius (BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 296 [16. jegyz.]); 1475-ben királyi ember (*A Balassa család levéltára*. 1193–1526. FEKETE NAGY Antal kézírata alapján s. a. r. és szerk. BORSA Iván. Akadémiai, Bp., 1990 [A Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 18]. 410. sz.). Az 1487. évi ítélszéket egy elhúzódo per kapcsán 1496-ban is említik: DL 27 759.

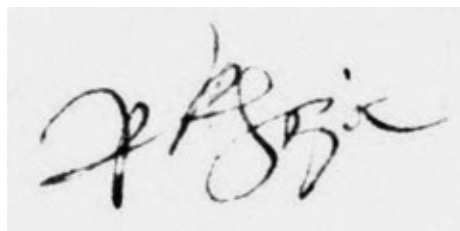
163 *Coram magistro prothonotario huius regni Transsilvane* (KmJkv II. 2639. sz.).

7. kép. DL 74 229

8. kép. DL 74 230

9. kép. DF 277 602

1493-ban¹⁶⁴ és 1494-ben¹⁶⁵ csak Szt. Jakab oktaváján ítéleztek, mindkét alkalomkor Liszkai (Horvát) Ádám országbírói protonotáriust (1493–1496)¹⁶⁶ küldték ki Erdélybe. Az új helyszín, Kolozsvár kiválasztásában, akárcsak az egykori Torda (és más, például a megyei ítélszékek) esetében, a könnyű megközelíthetőség volt a legfontosabb szempont. Kolozs megye ítélszékét is ekkoriban költöztették át Kolozsvárra.¹⁶⁷ Liszkai az ítélszéket 1493-ban Kolozsvárt tartotta meg, és egy évvel később, 1494. augusztus 13-án ugyanitt bocsátott ki a vajdák pecsétjével megerősített, de nem oktava szerint keltezett oklevelet.¹⁶⁸ Az ítélszék azonban 1494. augusztus elejétől¹⁶⁹ ülésezett, és nem Kolozsváron, hanem Szebenben, szász területen, amely kívül esett a

164 NEUMANN: *Drágfi Bertalan*. 221 (47. jegyz.). Ez alkalommal (1493) kibocsátott okleveleken a következő kancelláriai jegyzetek fordulnak elő: *Lecta per magistrum Adam prothonotarium* (DF 252 661 [= 257 835], 252 662 [= 257 825], 261 070, DL 32 517, 27 560, 27 758); *Lecta per magistrum Adam* (DL 32 516); *Doboka. Extradata in 3a per magistrum Adam. Lecta per magistrum Adam* (DF 244 552; az oklevél tárgymegjelölése: *iudicialis*, azaz bírságot oklevél); *Lecta et correcta per magistrum Adam* (DL 28 448). Vö. JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 54 (8. jegyz.).

165 NEUMANN: *Drágfi Bertalan*. 221 (47. jegyz.).

166 *Arch. 1458–1526*. I. 87. Együttal személynöki ítélőmester 1489–1497 között (uo. 74).

167 CSUKOVITS ENIKŐ: *Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban*. Történelmi Szemle XXXIX(1997). 3–4. sz. 363–386. – 1497-ben még Apahidán, 1499-től már Kolozsvárott ülésezett a megyei hatóság. W. KOVÁCS ANDRÁS: *Megyeszékhelyek a középkori Erdélyben = Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. SIPOS GÁBOR-PÁL Judit. EME, Kvár, 2010. 184.

168 1494. aug. 13.: DL 27 748: *Lecta per magistrum Adam prothonotarium*.

169 1494. aug. 3., Szeben: DF 252 886; 1494. aug. 25., Szeben: DF 257 837. A szebeni ítélszéket néhány későbbi oklevél is említi: DF 260 291, 260 289, DL 46 487.

vajda bírói illetékességén. Ennek oka az volt, hogy II. Ulászló király Erdélybe látogatott, és Szebenben, ahol három hetet töltött, Drágfi Bertalan vajda jelenlétében az erdélyi nemesség számára közgyűlést tartott.¹⁷⁰ Az ítélszéken kelt bírói okleveleket az országbírói protonotárius ellenőrizte.¹⁷¹ Ez az ítélszék különösen hosszú ideig tartott, mert Szt. Jakab-ünnep oktavájának 34. napján is ülésezett.¹⁷²

1495-ben egyáltalán nem tartottak oktavális ítélszéket, csak 1496-ban, vízkeresztkor, amire ugyancsak Liszkait küldték ki.¹⁷³ Feladata ebben az esetben is a bírászkodás és az oklevelek ellenőrzése volt. Erdélyi tartózkodása során olykor fogott bírónak kérték fel.¹⁷⁴

Szentgyörgyi Péter vajda (1498–1510), akárcsak Bátori, viselte az országbírói méltóságot is, ezért az erdélyi vajda ítélmestereinek feladatait továbbra is a kúriából alkalmanként Erdélybe küldött országbírói ítélmesterek látták el.¹⁷⁵ 1498 decemberében arról értesítette a szebenieket, hogy következő vízkeresztkor (1499) ítélszéket fog tartani.¹⁷⁶ Nemcsak a nyolcados ítélszékre, hanem az 1499 januárjában az új vajda nevében Székelyvásárhelyen nemesek és székelyek részére megtartott bírói

170 NEUMANN: *Drágfi Bertalan*. 225.

171 DF 252 886. és 257 837: *Lecta per magistrum Adam*.

172 DL 46 487.

173 NEUMANN: *Drágfi Bertalan*. 221, 47. Az itt felsorolt oklevelek kancelláriai jegyzetei: *Extradata in 2a per magistrum Adam prothonotarium. Solvit* (1496: WassLt 490. sz.; DF 277 621 [mindkét oklevél típusa: *iudicialis*], DF 260 290 [bírságoló oklevél, de a tárgymegjelölés hiányzik]). *Lecta per magistrum Adam prothonotarium* (DL 27 758–27 759 [mindkét oklevél típusa: *evocatoria*]). Az ítélszéken kelt további oklevelek: 1496: DF 257 838, 257 874, 260 289; ErdKLt 362. sz. = DF 277 623; DL 29 554, 29 883, TelOkl II. 424–427 = DL 74 255. Lásd még *Egregio magistro Ade de Lizka, personalis presentie regie ac istarum partium Transsilvanarum prothonotario* (DL 26 939); KmJkv II. 2988. sz. – Vízkereszt oktaváján Szt. Jakab oktavájára is idéztek (TelOkl II. 427), de utóbbit nem tartották meg.

174 1496. máj. 15-én a Küküllő megyei Mikefalván, az alvajda előtt kiegészzők ügyük máj. 22-i végleges eldöntését a vajdára és Liszkai Ádámról bízták, lásd DL 31 157; újkori másolatból készült regesztája: *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599*. Mut., jegyz., reg. BOGDÁNDI Zsolt–GÁLFI Emőke. EME, Kvár, 2006 (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. 1 – a továbbiakban ErdKJkv). 126. sz.

175 BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 276–277; *Arch. 1458–1526*. I. 87.

176 DF 245 273.

gyűlésbe¹⁷⁷ is Marócsai Ferenc ítélőmestert (1499–1501)¹⁷⁸ küldték ki. Utóbbi jelen volt az ugyanezen év Szt. György oktaváján Kolozsváron tartott ítélőszéken is.¹⁷⁹

1486 óta elvben már csak a vízkereszti és a Szt. Jakab-ünnepi oktavákat tartották meg,¹⁸⁰ de az 1498. évi dekrétum szerint két nagyobb (vízkereszt és Szt. Jakab apostol ünnepén) és két rövidebb (Szt. György vértanú és Szt. Mihály arkangyal napján) nyolcados törvényszéket (*brevia iudicia*) kellett tartani.¹⁸¹ Ennek megfelelően 1499-ben a vajda nevében Szt. György oktavájára történt halasztás¹⁸² és a káptalan is ugyanekkorra idézett,¹⁸³ de a Jakab-napi oktavára is idézett a vajda.¹⁸⁴ Az oktavák sokszori törvényi szabályozása azonban elsősorban a kúriai bíróságokat célozta. II. Ulászló király 1500. évi dekrétuma pedig már úgy rendelkezett, hogy Erdélyben csak a vízkereszti nyolcadot tartsák meg, de nem a kisebbik dekrétumban megállapított rend szerint, hanem azoknak „régí és törvényerejűvé vált, s különben is mindig követt szokása szerint”.¹⁸⁵

177 1499: SzOkl VIII. 181–186 = DL 74 271 (a jegyzetet idézi Pécsi Anna: *Az erdélyi fejedelmi kancellária kialakulása és okleveles gyakorlata 1571-ig*. Balatonfüredi Nyomda, Bp., 1938. 11 [33. jegyz.]): *Lecta et correcta per Marocha*. Marócsai erdélyi ítélőmesteri működése eszerint 1499. jan. 31-től adatolható, kevéssel korábban, mint ahogy eddig ismert volt (*Arch. 1458–1526*. I. 88).

178 *Arch. 1458–1526*. I. 88. Később személynöki ítélőmester 1500–1514 között: uo. 75. Személyére és pályafutására lásd Bónis: *Jogtudó értelmiség*. 360–361.

179 1499: KmLt 306. sz. = DF 275 380, DL 28 461, 29 337, 29 552, 30 304, 30 934, 36 565, 46 487, 62 971, DF 245 281, 253 534, ErdKJkv I. 128. sz. = DL 31 157, ErdKLt 767. sz. = DF 277 647, ThLt 45. sz. = DF 257 881. Kancelláriai jegyzet három oklevélen fordul elő: *Lecta per Marocha*: DL 46 487. és DF 245 280, ill. *Lecta, presentata et extradata per Marocha*: Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Igazgatósága (Marosvásárhely), Mara cs lt, 1. sz., 1499. V. 19. (MS-F-00154-01-00001)^v. Az oklevél közlése is folyamatban van, vö. *Țara Hațegului* II. 294. sz. Köszönöm Adinel Dincă-nak, hogy az oklevél hasonmását lekötelező kedvességgel a rendelkezésemre bocsátotta. – Marócsai kolozsvári jelenléte egyébként már 1499 áprilisától kimutatható: KmLt 305. sz. = DF 275 366 (*Correcta in dictionibus interlinealibus scilicet nempe Gregorius de Soma per Marocha*).

180 1486. évi 3. tc.; 1492. évi 12. tc.

181 HAJNIK: *i. m.* 214; JANITS: *i. m.* 34. 1498. évi 2. tc. (1000–1526. évi törvénycikkek. 596); ERDÉLYI: *i. m.* 357.

182 DF 277 640, DL 30 493 (*Țara Hațegului* II. 279, 281. sz.).

183 DL 29 573, 30 493^v (*Țara Hațegului* II. 282. sz.).

184 DF 277 647 = ErdKLt 767. sz.

185 1500. évi 9. tc. Az idézett szövegrész fordítása: 1000–1526. évi törvénycikkek. 647.

Marócsai 1500-ban vízkeresztkor tartott ítélőszéket Kolozsváron,¹⁸⁶ és minden bizonnyal ő volt az, aki néhány nappal később Székelyvásárhelyen is bíraskodott.¹⁸⁷ 1501. vízkeresztkor újból Vásárhelyen tartott ítélőszéket.¹⁸⁸

186 1500: DL 27 099, 30 232, 104 815, DF 257 613. Ez utóbbi, *iudicialis* oklevélen: *Extradata in 3a distributione per Marocha*. Marócsai ekkor még nem személynöki ítélőmesterként volt Erdélyben, miként ezt korábban vélni lehetett (erre lásd JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 54 [8. jegyz.]), mert ez utóbbi tisztséget csak 1500 augusztusától töltötte be (*Arch.* 1458–1526. I. 75).

187 1500: DL 99 204. Más megerősítő adat nincs. Az oklevél keltezése fenntartásokkal kezelendő, mert a szöveg egykorú másolatként maradt fenn.

188 1501: DL 29 346, 29 585, 30 495, DF 277 664 = ErdKLt 1070. sz. Kancelláriai jegyzetek: *Insinuati. Albensis Transsilvane. Extradata in 3a distributione per magistrum Franciscum de Marocha. Non ad huc* (DF 245 915, *iudicialis*); *Lecta cum tenore per magistrum Franciscum de Marocha* [jobbaldalt, a szöveg alatt: DF 247 930, 278 753, 261 082]; *Lecta et correcta [per] Franciscum de Mar[ocha]* (DL 27 773*); [*Lecta, pro]clamata et extradata in sede per magistrum Franciscum de Ma[rocha prothonotarium]* (DL 29 894, ítéletlevél; a jegyzetek egy részét az oklevélre ragasztott papírcsíkok takarják el); *Lecta, presentata et extradata in sede per magistrum Franciscum de Marocha prothonotarium* (DF 244 193, az oklevél hátlapjának fényképét Rácz Györgynek köszönöm); *Lecta, presentata et extradata in sede per magistrum Franciscum de Marocha* (DL 28 000 = *Akták és levelek Erdély- és Magyarország Moldvával és Havasalföldével való viszonyához*. I. 1468–1540. Közrebocsátja VERESS Endre. Stephaneum, Kvár-Bp., 1914 (Fontes Rerum Transylvanicarum IV – a továbbiakban VERESS: *Acta et epistolae*. I.) 54–57, *Marocha* helyett hibás *Barcha* olvasattal, amelyet Pécsi is átvett [*i. m.* 12], vö. JANITS: *i. m.* 66 [51. jegyz.], a közbenső ítéletről *memorialis*).

Az erdélyi protonotáriusi tisztség létrehozásáig (1516) ezután már csak 1505-ben,¹⁸⁹ 1508-ban¹⁹⁰ és 1514-ben,¹⁹¹ mindhárom évben vízkeresztkor, Kolozsváron tartottak ítélőszéket. Ezekre, szokás szerint, a hivatalban levő országbírói ítélőmestert, Verbőci Istvánt (1502–1515)¹⁹² küldték ki, akit a vajda 1508-ban saját erdélyi ítélőmesterének nevezett.¹⁹³ Az okleveleket továbbra is a vajda nevében állították ki,

189 1505: DF 244 555, 247 934, 257 551, 278 758; KmLt 335. sz. = DF 275 341); DL 29 893, 30 192, 31 162, 62 971. – Kancelláriai jegyzetek: *Extradata in sexta per Werbeczy* (TelOkl II. 274 = DL 74 304; Pécsi: i. m. 9 [18. jegyz.]); *Extradata in quinta distributione si non 3ª per Werbeczy* (DL 31 161, utóbbi két oklevél típusa: iudicialis); *Lecta, presentata et extradata in sede per me, magistrum Stephanum Werbeczy* (DL 32 505, ítéletlevél); *Correcta per Werbeczy* (DL 30 250). Nem oktáva szerint keltezett oklevélen (1505. III. 31., Kolozsvár): *Correcta in quinta per Werbeczy* (DL 28 550), ill. (1507. jan. 21., Kolozsvár): *Lecta et correcta per magistrum Werbeczy* (DL 27 790).

190 1508: DL 29 607–29 608, 30 254, 30 358, 36 525, 62 981; DF 255 328, 257 620, 261 087, 261 089; ErdKLt 406. sz. = DF 277 707; KmLt 346. sz. = DF 275 333. – Kancelláriai jegyzetek: *Lecta et extradata in sede per me magistrum Stephanum Werbeczy* (DL 30 934, ítéletlevél); *Proclamata et extradata per me magistrum Stephanum Werbeczy* (DL 29 920 = VERESS: *Acta et epistolae*. I. 87–92, ítéletlevél; Pécsi: i. m. 9 [19. jegyz.]); *Extradata in sede per me, magistrum Stephanum Werbeczy prothonotarium* (DF 255 040, ítéletlevél); *Lecta cum tenore per Werbeczy* (ThLt 47. sz. = DF 257 881; Pécsi: i. m. 9 [20. jegyz.]); *Lecta, presentata et extradata in sede per me magistrum Stephanum Werbeczy*; a másodpéldányon: *Par duplicata namque est adiudicatoria. Per me magistrum Werbeczy* (Haus- Hof- und Staatsarchiv, Bécs, Erdődy cs galgóci lt [a továbbiakban Erdődy cs lt], Lad. 4, fasc. 7, no. 14. [D 915, 6. és 8. sz.]. Ennek az oklevélnek a befejezetlen és keltezés nélküli fogalmazványa: DF 278 359). – 1508. febr. 18-án az ítélőmester Szebenben volt Somi Józsával együtt (DF 245 967).

191 1514: DL 26 491, 27 257, 29 912, 30 519, 30 524, 36 566, 67 257, DF 255 209, 255 328–255 329, 257 621–257 622, 30 266; WassLt 606. sz.; KmLt 359. sz. = DF 275 326, DF 257 764^v. – Kancelláriai jegyzetek: *Presentata et extradata in sede per me magistrum Stephanum Werbeczy* (DL 62 997, DF 255 210–255 211, ítéletlevelek); *Extradata in sexta per Werbeczy* (DL 36 354, bírságolólevél); *Lecta et extradata per me magistrum Werbeczy* (DL 30 539, DF 277 736, ítéletlevelek); *Presentata, lecta et extradata in sede per me magistrum Stephanum Werbeczy* (DF 247 938, 278 755, ítéletlevelek); *Correcta per me magistrum Stephanum Werbeczy* (DF 257 579). Verbőci útja 1513 végén Kolozsvárra: BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 338 (36. jegyz.: DL 47 060).

192 Vajdai (1502. XII. 9.–1515. XI. 21.) és országbírói (1502. XII. 12.–1515. XI. 1.) ítélőmester (Arch. 1458–1526. I. 88, 91); 1515. XI. 1.: *A Szapolyai család oklevéltára*. I. Levelek és oklevelek. (1458–1526). Közreadja NEUMANN Tibor. MTA BTK TTI, Bp., 2012 (Magyar Történelmi Emlékek I. Okmánytárak – a továbbiakban SzapolyaiOkl I.) 356–357. Egy 1515. évi, napi keltezés nélküli jegyzet szerint ekkor erdélyi ítélőmester: 1515. *Aperta per me, magistrum Stephanum Werbeczy, prothonotarium Transsilvanum* (DF 277 736^v). 1516-ban már nem ítélőmester (BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 339).

193 DF 245 981 (*egregius magister Stephanus de Werbecz prothonotarius noster Transsilvanus*).

de ő maga ezeken nem vett részt.¹⁹⁴ Az ítélszékre Verbőcit kúriai jegyzők kísérték el, 1508-ban Bocsári Gergely, Orosházi Komlósi Ferenc, Kisfaludi Lázár,¹⁹⁵ 1514-ben Kisbarcsai Pál, Komlósi Péter, Fokszabadi György, Galaci István, Kovári Ferenc,¹⁹⁶ Komlósi Péter, Boziási György, Ilméri Imre, Bajoni Benedek, Oroszi Ferenc,¹⁹⁷ Szántói Becsk Péter.¹⁹⁸ Ők a vajdai ítélszéken zajló írásos munkát végezték. Többükről kimutatható, hogy országbírói jegyzők voltak.¹⁹⁹

A vajdai oklevelekből ismert oktavális ítélszékek említései mellett több adat az ítékezés folyamatos elmaradását bizonyítja. 1508 októberében a vajda nevében 1509. vízkereszt nyolcadának 20. napjára halasztottak pert, azzal az indoklással, hogy akkor majd jelen lesz Verbőci István *protonotarius* és Pál magister jegyző is,²⁰⁰ de a jelek szerint ezt nem tartották meg. Egy 1508. vízkeresztkor indult pert ugyanazon év Szt. Jakab oktavájára halasztottak, de azt csak 1514 vízkeresztjekor folytatták.²⁰¹

Az ítélmestereket fontosabb ügyek elintézésére is kiküldték. 1496-ban a Szászváros és Hunyad közötti határviszály elsimítására a királyi udvarból akartak kiküldeni ítélmestert.²⁰² 1509 januárjában Verbőci volt az, aki Brassóban a Bodolai Bédiek és Prázsmár határvitáját elsimította²⁰³ (ekkor vele volt Pál magister *secretarius* is, akitől feltételezhető, hogy Dévai/Barcsai Pállal azonos).²⁰⁴ 1511 augusztusában, amikor

194 1505-ben, vízkereszt oktaváján Kolozsvárott tartottak ítélszéket, ezalatt pedig, január 26-án a vajda Vöröskőn (Pozsony m.) állított ki oklevelet (DL 21 395).

195 DL 30 934; Erdődy cs lt, Lad. 4, fasc. 7, no. 14. (D 915, 6. és 8. sz.). Bocsári Gergelyre lásd: Podmaniczky I. 611. Bocsári Pétert, akit vajdai emberként említenek, nem mondják kúriai jegyzőnek, de mivel Erdélyen kívüli, valószínűleg közük tartozik (1508: VERESS: *Acta et epistolae*. I. 91).

196 1514: DL 29 912. Komlósi-ra lásd JANITS: *i. m.* 57; JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 55 (12. jegyz., 1514: TelOkI II. 327. = DL 74 349); BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 331. Fokszabadira, Galacira, Kovárra lásd BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 404–405, 409.

197 DF 255 211 (ugyanitt Galaci is). Ilméri utóbb a kisebb kancellária *conservatora* lásd: BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 410. További említések az ítélszék alkalmával: Komlósi, Oroszi (DL 30 539)

198 Komlósi Péter, Boziási György, Galaci István, Fokszabadi György, Bajoni Benedek, Oroszi Ferenc, Szántói Becsk Péter és Kovári Ferenc (1514: DF 255 210, JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 55 (12. jegyz.).

199 A felsoroltak közül például Fokszabadi és Oroszi (BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 405 [84. jegyz.]).

200 1508: DL 62 983.

201 1514: DF 255 210.

202 JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 54–55.

203 1508: DF 246 540, az oklevél közlése: Gernot NUSSBÄCHER: *Contribuții la mișcările sociale din sud-estul Transilvaniei la începutul sec. XVI-lea*. Studii. Revista de istorie XXXII(1979). 7. sz. 1323–1324; 1509: DF 247 111. Ez utóbbin (fol. 6r) szereplő kancelláriai jegyzet: *Lecta per magistrum Stephanum prenotatum et correcta ubique per eundem*.

204 1509: DL 105 984. A szöveg alatt: *Lecta et correcta in dictione bene dicto per magistrum Paulum secretarium*. Az oklevél kiadása, újkori másolatból, kancelláriai jegyzet nélkül:

sem nyolcados ítélőszékről, sem tartománygyűlésről nem tudunk, Verbőci két nagyobb horderejű ügyben intézkedett. A vajda nevében Vécs (Torda m.) várában kelt oklevélével felkérte a kolozsmonostori konventet, hogy Torockói Ferencet vezesse be Torockó várának és uradalmának birtokába. A vajdai kúriából erre a célra kiküldött emberek – Fokszabadi György, Ártándi Balázs, Galaci István, Ománi János és Pestesi Péter – (esetleg Ártándi kivételével, mert az ő jegyzőségéről egyelőre nincs más adatunk) – kúriai jegyzők voltak.²⁰⁵ Nem sokkal később ugyanebből a körből Felpestesi Péter, Galaci István, Ománi János, Váncsodi Ferenc vezették be Szobi Mihályt Aldiód (Hunяд m.) várába.²⁰⁶

Az újabban ismertté vált archontológiai adatokból vált nyilvánvalóvá, hogy nem köthető Verbőcihez a kúriai bíróságoktól független erdélyi ítélőmesterség és az önálló erdélyi kancellária kezdete, miként korábban vélni lehetett.²⁰⁷ Ő ugyanis csak addig működött erdélyi ítélőmesterként, míg az országbírói protonotáriusi tisztséget is viselte (1514-ig). Verbőci után már nem küldtek a királyi kúriából ítélőmestert Erdélybe. 1515 júliusában Szapolyai vajda úgy halasztott el egy pert, hogy azt akkor tárgyalják, amikor a király majd ítélőmestert küld Erdélybe.²⁰⁸ Emiatt elvethetjük azt a korábbi feltételezést is, miszerint Verbőci távozása (1514) és Barcsai Pál immár erdélyi ítélőmesterként történő visszajövele (1516) között Turóci Miklós alvajda (1512–1516) esetleg átvette volna az ítélőmesteri teendőket ellátását.²⁰⁹

SzOkl III. 174–175. Pál *secretarius* azonosítása Barcsaival csak feltételezhető.

205 Hátlapján, az oklevél jobb alsó sarkában: *Lecta*. A szöveg alatt: *Correcta per Werbeczy* (1511: DL 28 563. Az oklevél csonka, de szövegét megőrizte a kolozsmonostori konvent átirata: DL 28 564). A felsorolt jegyzőkre lásd BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 404–405 (Omani). A vajda ekkoriban Tokajban volt, 1511. aug. 7-i oklevele ott kelt (SzapolyaiOkl I. 323). Ártándi (II.) Balázssra lásd BÁRÁNY Attila: *Bihari nemesek útja az országos politikáig: az Ártándiak = Nagyvárad és Bihar a középkorban*. Szerk. ZSOLDOS Attila. Collegium Varadinum, Nagyvárad, 2024 (Tanulmányok Biharország történetéről 12). 15–17, 18.

206 *A podmanini Podmaniczky család oklevéltára*. Közzétette LUKINICH Imre. II. MTA, Bp., 1939. 35–38. A felsoroltak közül csak Váncsodi országbírói jegyzőségéről nincs egyelőre más adatunk.

207 Lásd fentebb a hivatalviselésére vonatkozó archontológiai adatot. Verbőci ítélőmesteri tevékenysége – jelenlegi ismereteink szerint – 1514 januárja (DL 62 997; DF 257 579, 278 755) után amúgy sem mutatható ki Erdélyben. Nem igazolható tehát az, hogy Verbőci úgy tartotta volna meg az erdélyi ítélőmesterséget, hogy előtte már 1514-ben leköszönt volna az országbírói ítélőmesterségről, miként ez korábban felmerült; erre a véleményre lásd FRAKNÓI Vilmos: *Werbőczy István életrajza*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1899 (Magyar Történelmi Életrajzok XI). 102; JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 56.

208 DF 246 564 és 257 767.

209 Erre a véleményre lásd JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 56, amit Bónis is átvett (*Jogtudó értelmiség*. 341, 371.). Turócihoz két kancelláriai jegyzet kapcsolható, mindkettő a vajda nevében kelt, bevallást tanúsító oklevélén: *Coram Thwroczy* (1511: WassLt 566. sz.; 1513: DL 65 461). Mindkettő zálogosításról szóló bevallás, tehát hiteleshelyi jellegű oklevél. Az alvajda a

Az 1519. évi vízkeresztkor²¹⁰ Barcsai Pál (erdélyi) ítélőmesterként²¹¹ tartott oktavális ítélőszéket. Az oklevélre rávezetett kancelláriai jegyzetek teljesen meg-egyeznek a kúriából kiküldött ítélőmesterek által korábban alkalmazottakkal. Barcsai személyében állandóan Erdélyben tartózkodó protonotárius került az erdélyi igaz-ságszolgáltatás élére. Erdélyi működése már 1516 legelejétől kimutatható, ekkor pert halasztott Kolozsváron.²¹² Ugyanebben az évben a nemések tordai gyűlésén állított ki bírságlevelet.²¹³ Vélhetőleg Barcsai tevékenységével hozható összefüggésbe az októ-vákon kívüli ítélkezések megszorodása Kolozsváron, Tordán vagy a vajda pillanat-nyi tartózkodási helyén (Déva, Szászsebes).²¹⁴ 1516-ban ugyan notáriusként emlí-

coram jegyzettel bizonyította, hogy az adott bevallás előtte történt meg, és az arról kiadott oklevélért vállalja a felelősséget. Jakó által Turócinak tulajdonított további oklevelek (1512): WassLt 574–575. sz.

- 210 1519: DF 208 667, 244 498, 252 671, 253 773, 257 768, 257 853, 261 119, 274 035, DL 26 541–26 542, 47 279, 63 017, 63 019, ErdKLt 823. sz. = DF 277 758. – Kancelláriai jegyzetek: *Extradata in prima per magistrum Paulum Barchay protonotarium* (DL 61 104, bírságolólevél); *Lecta, publicata et extradata per me magistrum Paulum de Barcha protonotarium* (VERESS: *Acta et epistolae*. I. 113–119 = DL 28 028, ítéletlevél); *Extradata in sede per magistrum Barchay* (DL 63 018, *iudicialis*); *Correcta in glosa per Barchay*. L[ecta, pu]blicata et *extradata per me magistrum Paulum de Barcha prothonotarium* (DL 30 281^{r-v}, ítéletlevél); *Lecta et correcta in dictionibus. In altera revolutione annualis fiendo. Per magistrum Paulum de Barcha prothonotarium. Publicata et extradata per me magistrum Paulum de Barcha, prothonotarium* (DF 208 666^{r-v}, ítéletlevél; az oklevél másik eredetije: DF 237 944; az oklevélben említett birtokba vezetést a következő év Szt. Jakab ünnepének oktavájáig kellett megejteni). Nem oktava szerint keltezett, két, iktatást elrendelő oklevélén: *Lecta et correcta in glosa per me magistrum Paulum Barchay prothonotarium*: 1519: DL 27 807; *Lecta per me magistrum Paulum de Barcha prothonotarium* (ErdKLt 824. sz. = DF 277 760).
- 211 Nem igazolható az az állítás, miszerint „Barcsai ítélőmesteri munkát végzett olyan időben, amikor még nem volt ítélőmester” (JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 71). Jakó itt Szapolyai vajda nevében az ítélőszéken kiállított egyetlen olyan oklevelére hivatkozott, ahol Barcsai való-ban nem szerepeltette az ítélőmesteri címét, de az összes többin viszont igen. Jakó az ok-levelet Kemény József másolatából ismerte (*Diplomatarium Transsylvanicum*. IV. 180), melynek eredetije: DL 63 018. Vö. az előző jegyzettel.
- 212 1516. jan. 18.: WassLt 615. sz.
- 213 JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 71 (83. jegyz.). A kancelláriai jegyzetek: *Lecta et extradata per me magistrum Paulum de Barcha* (1516. okt. 9., DF 260 880), az oklevél a gyűlést *dieta seu congregatió*nak nevezi; *Lecta per Barchay* (1516. nov. 13., DF 277 746).
- 214 DF 261 156, DL 26 526, DF 257 770, DF 257 532, DL 89 096, DL 105 915 (az egyez-séglevélben említett egyik fogott bíró Barcsai Pál).

tik,²¹⁵ de valójában már ekkor ellátta az ítélmesteri teendőket.²¹⁶ Szapolyai vajda 1517 augusztusában ítélmesterként küldte Szebenbe a kőhalmi szászok és székelyek közötti viszályok elsimítására.²¹⁷ 1519-ben a vásárhelyi (Marosszék) közgyűlésen²¹⁸ vagy az aranyosszéki Rákoson tartott²¹⁹ bírói gyűlésen is ítélt, nemesek és székelyek jelenlétében. Az ítélmestert Szapolyai János vajda hozta Erdélybe, egy 1516-ban írt egyik levelében saját *servitor*ának nevezte.²²⁰ Barcsai a vajdai oklevelek egy jó részét a saját birtokán, a Hunyad megyei Barcsán állíttatta ki, a mellette levő írnok(ok) segítségével, bár az oklevelek kisebb részére vezette rá az általa végzett ellenőrzést tanúsító jegyzetet.²²¹ Minden bizonnyal Barcsai állandó erdélyi ítélmesterségével magyarázható az, hogy az 1519 vízkeresztjén tartott ítélőszék jegyzőinek fele bizonyosan erdélyi (Szucsáki Miklós és Ambrus, Sárdi Hacaki Gáspár), vagy olyan, aki tartósan a vajdai kancelláriában kapott munkát (a Szerém megyei Szalánkemeni Albert). Rajtuk kívül még Szentiváni Jánost említik, akit egyelőre nem tudunk biztosan semmilyen családhoz kötni (de nem kizárt, hogy ő is erdélyi), illetve Kétházi Jánost, aki a neve alapján Bodrog megyei.²²²

A nyolcados ítélőszékek alkalmával rövid idő leforgása alatt nagyszámú oklevél kiállítása vált szükségessé. A megnövekedett munka ellátására a vajdai kancellária rendszeresen bekapcsolta a Kolozs megye és a kolozsmonostori konvent jegyzőit. 1476 vízkeresztkor Torda mezővárosban tartott ítélőszéken kiállított oklevelek megírásában részt vett Csomafáji Pál, Kolozs megye nótáriusa és Vitenyédi Pál, a kolozsmonostori konvent jegyzője. A konvent jegyzői a későbbiekben is rendszeresen részt vettek a a Kolozsvárott vízkeresztkor megtartott ítélőszék írásbeli munkájának elvég-

215 1516: DF 255 093. Az oklevél közlése: JAKÓ Zsigmond–Radu MANOLESCU: *A latin írás története*. Európa, Bp., 1987. Kézírások 34/A. Barcsai érintettsége folytán az oklevélért Kőrösi Miklós (vajdai jegyző) vállalt felelősséget: *Coram me magistro Nicolaus de Kewres notarius*; 1516: DF 255 094; DL 105 915.

216 Perfázisfeljegyzések hátlapokon: 1516: DL 26 530, WassLt 616., 622 sz. (Barcsai Pál saját nevével tett perfázisfeljegyzései); 1518: WassLt 614. sz.

217 1517: SzapolyaiOkl I. 399–400; ítélmester 1518-ban: DL 108 280: *Coram me, magistro Paulo de Barcha prothonotario etc.* – Korábban, mint ahogy eddig ismert volt (JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 71). Ítélmesterként említik 1519-ben az oktavákon kívül is, de Barcsai érintettsége folytán két oklevelet (Kőrösi) Miklós lectázott: *Lecta per magistrum Nicolaum notarium* (1519: DF 255 098–255 099). Vö. Pécsi: *i. m.* 11 (31. jegyz.). Ugyanezt a Miklóst tévesen ítélmesterként is szerepelteti (uo. 9).

218 *Magister Paulus Barchay prothonotarius manu propria* (1519: DL 67 260).

219 1519: DF 257 628.

220 1516: SzapolyaiOkl I. 386.

221 1520: DL 29 980; 1521: DL 29 984: *Correcta in glosa per Barchay*.

222 1519: DF 208 666.

zésében: Szucsáki János 1496-ban és Szucsáki Ambrus 1519-ben.²²³ Az érintett időszakban Kolozs megye ítélőszéke valószínűleg nem működött.²²⁴

Vajdai ítélkezésre a 15. század utolsó két évtizedében a tartománygyűlések alkalomával is sor került, amelyen erdélyi nemesek és tehetősebb székelyek vettek részt (például Kolozsvár, 1486),²²⁵ és olykor bírói gyűléseken a vajda pillanatnyi tartózkodási helyén is (Szeben, 1487, ülnökökkel;²²⁶ Dipse, 1489, ülnökökkel;²²⁷ Kolozsvár, 1499, 1509;²²⁸ Görgény, 1500; nemesekkel és tehetősebb székelyekkel;²²⁹ Szászsebes, nemesekkel, 1502, 1517;²³⁰ stb.).

Rendszertelen alkalmanként az alvajda a székely ispáni honorhoz tartozó Görgény várában,²³¹ Déva mezővárosban²³² (a várral együtt a vajdai honor része), valamilyen közgyűlésen (Torda),²³³ saját birtokán²³⁴ vagy a pillanatnyi tartózkodási helyén (Brassó)²³⁵ ítélkezett, olykor idézés²³⁶ után panaszt foglalt írásba. Az alvajda több alkalommal a pert a vajda Erdélybe történő visszajövele után tartandó legközelebbi köz-

223 Minderre lásd a tanulmány végén a IV. sz. mellékletet (*A vajdai ítélőszék jegyzői*).

224 Az általánosan érvényes jelenségre Neumann Tibor hívta fel a figyelmet, amit ezúton is köszönök. A kolozsmonostori és a vajdai írásszerv összefonódására lásd JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 79. A kolozsmonostori konvent oklevélkibocsátását negatívan befolyásolhatta az, hogy jegyzői a Kolozsvárott megtartott oktavális ítélőszéken vettek részt (vö. *Collectio Diplomatica Hungarica*, kolozsmonostori konvent oklevelei, pl. 1476, 1496, 1499 és 1508 január; 1476: KmJkv I. p. 766; 1496, 1499, 1508, 1514: KmJkv II. p. 143, 169–170, 274, 311–312; 1519: uo. 3701–3702. sz.).

225 1486: SzOkl I. 259–261 = DF 253 524.

226 1487: DF 245 091–245 092.

227 1489: *Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata (1232–1540)*. Összeáll. SZABÓ Károly. Athenaeum, Bp., 1889 (kny. A Történelmi Tár 1889–1890. évfolyamából – a továbbiakban EMOKl) 404. sz. = DF 253 527.

228 1499: DL 30 239; 1509: DF 255 174.

229 1500: SzOkl III. 145–149 = DL 37 033.

230 1502: DL 29 902, 89 096.

231 1489: DF 261 061; 1490: DL 29 866; 1491: DF 257 599.

232 Pl. 1513: WassLt 582, 592, 594, 601. sz. (Turóci Miklós alvajda személyes bíraskodása); 1519: DF 245 772; 1519: DL 47 288 (Barcsai Pál protonotárius); 1524: DF 252 623.

233 1511: DF 261 097: Buza (Doboka m.) faluban, *partialis congregatió*n; tordai közgyűlésen: 1512: DL 65 458, DF 281 232 (ezalatt a vajda Erdélyen kívül volt, lásd WassLt 571. sz. és SzapolyaiOkl I. 331); 1524: 281 241 (az egyidejűleg megtartott közgyűlést említi: DL 29 988).

234 1516: WassLt 620. sz. (az ítélet írásba foglalója Szucsáki [János vajdai nótárius]).

235 Iktári Bethlen Domokos alvajda a vajda távollétében ítélkezett Törösvár, illetve Krizba és a szász Földvár vitájában (Ub VII. 115–116 = DF 286 726). Az alvajda ítélőtársai ekkor jómódú Hunyad megyei nemesek: Barcsai János, Töreki Sálfi János és Rápolti György. (A kiadásban *Salfy* helyett a téves *Galfy* olvasat szerepel).

236 Idéзések: 1491: DL 62 932; 1492: DL 62 938; 1512: DL 46 988; 1512: WassLt 574. sz.

gyűlésre halasztotta, hogy ott majd a vajda hozzon ítéletet (1507, 1513, 1518).²³⁷ 1515-ben és 1516-ban is az alvajda megemlítette azt, hogy a perben való ítélethozatalt a vajda bízta reá.²³⁸ 1519-ben Szapolyai vajda nevében kelt oklevél azzal indokolta egy per áttételét az alvajda elé (*ortam iudicatu vice wayvode nostri*), hogy a vajda a királyi udvarba kellett, hogy menjen.²³⁹ 1519-ben Hagymás Miklós alvajda és székely alispán egyenesen azzal az indokkal semmisítette meg hivatali elődjének, Turóci Miklósnak a székelyek udvarhelyi közgyűlésén hozott ítéletét, hogy akkoriban a vajda is Erdélyben tartózkodott.²⁴⁰

Az alvajda előtt előadott panasz ügyében olykor csak később, az Erdélybe érkező vajdai ítélőmester hozott ítéletet (1513, 1514).²⁴¹ 1522 márciusában Szucsáki (Amburus vajdai nótárius) Vásárhelyen halasztott pert a vajda majdani barcasági tartózkodásának idejére, majd júniusban, immár a barcasági Prázsmáron (Szalánkeméni) Albert diák az összes pert elhalasztotta a 15. napra.²⁴² Székely alispáni minőségében az alvajda székely ügyekben is ítélkezett,²⁴³ olykor saját birtokán. Az egyes székbíróságokon indult pereket Udvarhely székbíróságára lehetett fellebbezni, onnan pedig a vajdai²⁴⁴ (alvajdai)²⁴⁵ ítélőszék elé.

A ritka alvajdai ítélkezések arra utalnak, hogy a jogszolgáltatás elsősorban a vajda feladata volt.

1519–1526 között nem tartottak oktavális ítélőszéket, mert ezt bizonyító vajdai ítéletlevelek nem maradtak fenn, sőt oktaván kelt halasztásokról sem értesülünk.²⁴⁶

237 1507: DL 28 672; 1513: DF 246 061; 1518: WassLt 624. sz. – Szászok és nemesek közötti vitában azonban a vajda vagy az alvajda is illetékesnek számított. Brassónak a nemesek enyedi gyűlésén előadott panaszára Turóci Miklós alvajda általános érvénnyel mondta ki, hogy nemes és királyi birtoknak számító szász város határperében a nemesi birtokosra hárult a bizonyítás kötelessége (*Történelmi Tár* 1891. 631 = DF 247 120).

238 1515: DL 26 530. 1516-ban az alvajda „auctoritate iudicarie domini nostri generosi domini Iohannis comitis et wayvode per suam magnificentiam in hac parte attributa” hozott ítéletet (WassLt 620. sz.).

239 1519: DF 257 627.

240 1519. SzOkl III. 199–200 (DL 28 694). Udvarhely alatt a mai Székelyudvarhely értendő.

241 1513: DF 280 940; 1514: WassLt 605. sz. (perhalasztások a hátlaapon).

242 C. Tóth Norbert: *Szapolyai János erdélyi vajda 1522. évi havasalföldi hadjáratai: Havasalföld korlátozott függetlenségének biztosítása*. Hadtörténelmi Közlemények CXXV(2012). 4. sz. (a továbbiakban C. Tóth: *Szapolyai János havasalföldi hadjáratai*). 990 (27. jegyz.). Az itt idézett oklevél: DF 257 777^v.

243 SzOkl VIII. 191–200 = DL 74 286. Az ügyet ismerteti Bónis György: *Magyar jog – székely jog*. M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem, Kvár, 1942 (Kolozsvári Tudományos Könyvtár 1). 80–82 (de a fellebbezés körülményeire nem tér ki).

244 1500: SzOkl III. 145–149 = DL 37 033.

245 1518: SzOkl I. 331–333 (DF 244 479); 1524: SzOkl II. 13–14 (DF 253 782).

246 Emiatt inkább 1527-re, mintsem 1521-re keltezhető egy vízkereszti oktaván Kolozsváron kelt perbeli feljegyzés: DL 27 118 (kérdőjelesen 1521-re datálva idézi Jakó: *Vajdai kancellária*. 75. [117. jegyz.]).

Az alvajda többször (1519,²⁴⁷ 1520,²⁴⁸ 1525)²⁴⁹ még idéztetett vízkereszt nyolcadára, de ezeket nem tartották meg. A Mohács utáni zavaros időszakban azonban tartottak nyolcados ítélszéket, továbbra is a vajda nevében (pl. 1527, 1534, 1535, vízkeresztkor, Kolozsváron).²⁵⁰ Az erdélyi rendek 1540. évi tordai gyűlésükön hozott határozatok megemlégették, hogy a vajdai előtt a perek nyolcados határidőkön, rövid határidőre történő idézéssel, eltiltással vagy megintéssel indultak.²⁵¹

Az alvajdák nyolcados bíraskodása megszűnte után (1464) a vajdák vagy az alvajdák nevében kelt oklevelek elsőprő többsége vagy vizsgálati oklevél a két erdélyi hiteleshely egyikéhez vagy vajdai emberekhez, vagy bevallás, illetve parancslevél városokhoz és megyékhez. A bírói kiadványok elsőprő többsége a nyolcadokon kelt.

ÜLNÖKÖK

A 15. század végi oktavális ítélszéken az ítélmester nem egyedül ítelt, hanem az alvajdákkal és tizenkét más nemessel, ülnökökkel, tehát olyan bírótársakkal, akik az ítélszék időtartama alatt a munkáját segítették. Őket szinte mindig csak általánosságban említik.²⁵² A kutatás eddig a személynök, a nádor és az országbíró székén tevékenykedő ülnököket ismerte.²⁵³ A királyi táblán ugyancsak tizenkét állandó ülnök kellett állandó bírói szolgálatot teljesítsen.²⁵⁴

1499-ben, Szt. György oktaváján, a Kolozsvárott tartott ítélszéken egyik oklevélben felsorolták azokat a nemeseket, akik tanúsították, hogy Szeben városnak a szász Hétszéken kívül fekvő megyei birtokai a szász kiváltságok részesei.²⁵⁵ Ekkor nem nevezik őket ülnököknek, az ítélszéken ekkor kelt más oklevélben viszont igen.

247 DL 29 405–29 406.

248 DL 26 971.

249 DL 29 653.

250 1534: JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 75 (114. jegyz.); Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára (a továbbiakban ENMLt), iktári Bethlen cs lt 134. sz. (1527. I. 21., Perényi Péter erdélyi vajda, DF 255 135), 171–172. sz. (1535. I. 18., 26., Majlát István erdélyi vajda).

251 *Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae*. II. Szerk. FRANKÓI Vilmos. MTA, Bp., 1875 (Magyar Történelmi Emlékek III. osztály). 167–168.

252 Például 1508: DF 257 620.

253 BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 343–352.

254 HAJNIK: *i. m.* 57.

255 Ezek nevei: (1.) Bethleni Miklós, (2.) Somkeréki Erdélyi Márton, (3.) Bolyai Gáspár, (4.) Malomvízi Kendefi Mihály, (5.) Gesztrágyi Benedek, (6.) Hosszúaszói Gergely, (7.) Bika-li Vitéz György, (8.) Zsombori Péter, (9.) Peterdi János, (10.) Szamosfalvi Gyerófi Balázs, (11.) Mocsi Salatiel, (12.) Sülyei Péter (DF 245 280). Ugyanők, más sorrendben, ugyan-ezen az ítélszéken: DF 252 679 (61. sz. fénykép), itt az újkori másoló hibájából a Peterdi (*de Petherd*) név helyett tévesen *de Pethlend* áll.

Ők – Temeshelyi Dési Péter kivételével, aki alvajdaként volt jelen²⁵⁶ – az ítélszék választott esküdt ülnökei voltak, akik Marócsai Ferenc ítélmester munkáját segítették.²⁵⁷ 1514-ben a vízkereszt oktaván tartott ítélszéken Verbőci erdélyi és országbírói ítélmester, illetve Héderfáji Barlabási Lénárd alvajda mellett további tizenkét nemes vett részt.²⁵⁸ 1519-ben Barcsai Pál ítélmester, Barlabási Lénárd és Berekszói Hagymás Miklós alvajdaként mellett ugyancsak tizenkét esküdt ülnökösködött.²⁵⁹

Az éppen hivatalban levő alvajdaként, úgy látszik, hivatalból jelen voltak az ítélszéken. Bár Dési Péter alvajdai tisztségét 1499-ben nem említik, de más forrásból ismerjük ezt.²⁶⁰

Az ítélszéken megjelent személyek az erdélyi nemesség prominens képviselői voltak. A három évből összesen 28 nevet ismerünk, hatan két vagy három ítélszék alkalmával is ülnökösködtek. Ugyancsak hatan valamelyik erdélyi megye ispáni tisztségét is betöltötték, bár nem az ülnökségükkel egyidejűleg. Megkockáztatjuk azt a feltételezést, hogy az ülnökösködés valamiféle „hivatali” kötelességnek számított. Lehet, hogy a kincstári kifizetések sem azért (vagy nem csak azért) történtek – miként ez korábban felmerült²⁶¹ –, hogy a kedvezményezettek az erdélyi adók beszedésében és esetleg az erdélyi hadak mozgósításában az udvar segítségére legyenek, hanem

256 Temeshelyi Dési Péter (1499) *aulicus* (1470), kamarás (1472), máramarosi (1478–1480), majd erdélyi sókamara ispán (1491; Pálosfalvi: *Hunyadi-familiárisok*. 152.), erdélyi követ (1496: DF 245 425, 253 810), alvajda (1499: DF 257 611).

257 1499: DF 257 545 (59. fényk.) és DF 257 907 (109. fényk.): „electis iuratis nobilibus istarum partium Transsilvanarum sedis ... nostre iudicarie assessoribus nobiscum in examine presentis cause existentibus”.

258 (1.) Szobi Mihály, (2.) Bethleni Miklós, (3.) Somkeréki Erdélyi Márton, (4.) Vingárti (másként *de Razwaya*) Horvát János, (5.) Kecskeméti Patócsi Miklós, (6.) Torockói Ferenc, (7.) Túri Benedek, (8.) Apanagyfalusi Apafi Ferenc, (9.) Szilvási Kristóf, (10.) Kiskendi Baládfi Mihály, (11.) Hosszúaszi Gergely, (12.) Háportoni Forró Márton (DF 208 666). Ugyanezeket az ülnököket sorolja fel egy, az oktava alatt, jan. 30-án (*f. VI. p. Conv. Pauli, durante videlicet octavis f. Epiph. dom.*) kelt másik oklevél is: DL 63 010, illetve az, amelyik vízkereszt oktavájának 12. napján kelt (1514: DL 30 266).

259 (1.) Somkeréki Erdélyi Márton, (2.) Torockói Ferenc, (3.) Túri Benedek, (4.) Kendi Gál, (5.) Kiskendi Baládfi János, (6.) Háportoni Forró Márton, (7.) Tótprónai Kerubin, (8.) Gerendi László, (9.) Betleni Elek, (10.) Macskási Gáspár, (11.) Szilvási Kristóf diák, (12.) Ádámosi Horvát Gáspár ülnököltek (DF 208 667).

260 DF 257 611.

261 KUBINYI András: *Erdély a Mohács előtti évtizedekben = Tanulmányok Erdély történetéről*. Szerk. RÁCZ István. Csokonai, Debrecen, 1988. 69, 72–73; NEUMANN Tibor: *Registrum proventuum regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495)*. MTA BTK TTI, Bp., 2019 (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak – a továbbiakban RPRH). 611–614. tétel.

azért is, hogy a nyolcados ítélőszéken jelenjenek meg, és üljék is végig azokat. Az *assessori* tiszteket ugyanis nem sokan vállalták szívesen.²⁶²

Az ülnökök választásáról semmit sem tudunk, de a fő szempont az lehetett, hogy mind a hét megye képviselve legyen legalább egy ülnökkel. A birtok nagysága ugyancsak nem számított, hiszen az ülnökök között olyat is találunk, aki csupán néhány faluval rendelkezett, és olyat is, aki váruradalmakat birtokolt. A nevek felsorolásának sorrendjét, úgy tűnik, ez nem is befolyásolta.

Az ülnökök nevei	A nyolcados ítélőszék éve		
	1499	1514	1519
	Helyük a felsorolás sorrendjében		
Ádamosi Horvát Gáspár			12.
Apafi Ferenc, apanagyfalusi		8.	
Baládfi János, kiskendi			5.
Baládfi Mihály, kiskendi		10.	
Bethleni Elek, bethleni			9.
Bethleni Miklós, bethleni	1.	2.	
Bolyai Gáspár	3.		
Erdélyi Márton, somkeréki	2.	3.	1.
Gerendi László			8.
Gesztrágyi Benedek	5.		
Gyerőfi Balázs, szamosfalvi	10.		
Háportoni Forró Márton		12.	6.
Hosszúaszói Gergely	6.	11.	
Vingárti Horvát János		4.	
Kendefi Mihály, malomvízi	4.		
Kendi Gál			4.
Macskási Gáspár			10.
Mocsi Salatiel	11.		
Patócsi Miklós, kecskeméti		5.	
Peterdi János	9.		
Sülyei Péter	12.		
Szilvási Kristóf		9.	11.
Szobi Mihály		1.	
Torockói Ferenc		6.	2.
Tótprónai Kerubin			7.

262 BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 346.

Túri Benedek		7.	
Vitéz György, bikali	7.		
Zsombori Péter	8.		

A királyi kúriából alkalmanként az ítélőszékek tartamára kirendelt ítélőmesterek biztosították ugyan a szakszerűséget, a folyamatos ítélkezést viszont már annál kevésbé. A bíraskodás folyamatosságának biztosítására a nemesek, székelyek és szászok 1506. évi gyűlésének határozata szerint mindegyik nemzet 14-14 kiküldöttjéből közös, tartományi bíróságot alakítottak volna, mely az egyes *natio*k közötti ügyeket 32 évre visszamenőleg (!) letárgyalja. Két ítélőszéket tartottak volna meg, egyet Szt. György oktaváján Vásárhelyen, egyet pedig Márton-nap oktaváján a küldöttek által kijelölendő helyszínen.²⁶³ A bíróság működéséről viszont nincsenek adataink, így biztosra vehetjük, hogy meg sem alakult. Maguk a peres felek is számoltak azzal, hogy a törvény által előírt összes oktavális ítélőszéket nem mindig tartották meg. 1494-ben egy per eldöntését a következő évi vízkereszti oktavára, elmaradása esetén pedig a rákövetkezőre halasztották.²⁶⁴ Ugyancsak megritkultak a vajdák vagy az alvajdák alkalmi bíraskodásai.

A VAJDAI KANCELLÁRIA KÖZÉPKOR VÉGI SZEMÉLYZETE

A 16. század elején az erdélyi vajdai kancellárián egy új alkalmazott tűnt fel, a titkár (*secretarius*). 1503-ban egy bizonyos Andrást említene, majd 1507–1510 között Barcsai Pál töltötte be ezt a tisztséget. Jakó 1947-ben megjelent tanulmánya szerint

263 SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Franklin-Társulat, Bp., 1927. 101–102; JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 61; KUBINYI András: *Tárcai János, az utolsó székely ispán. Genealógiai és prozopográfiai tanulmány*. Mediaevalia Transilvanica VII–VIII(2006). 1–2. sz. 132–133 (az idézett forrás: SzOkl I. 309–313 = DF 245 640). Elírás Mályusznál az, hogy az 1506. évi határozat szerint a Szt. György-ünnep mellett Szt. Mihály-ünnep nyolcadán tartottak volna ítélőszéket, lásd MÁLYUSZ Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom a középkorban*. MTA TTI, Bp., 1988 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 2 – a továbbiakban MÁLYUSZ: *Erdélyi társadalom*). 45. Mályusz itt Teutsch (egyébként helyes) közlésére hivatkozik, lásd Friedrich TEUTSCH: *Die „Unionen“ der drei ständischen „Nationen“ in Siebenbürgen bis 1542*. Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde XII(1874). 99. – A nemesi birtokok elbirtoklása harminckét év után következett be, amennyiben időközben a kárvallott nem tiltakozott; ugyanígy a hatalmaskodásnak is 32 év volt az elévülési ideje; lásd TRINGLI István: *Hatalmaskodások a középkori Magyarországon*. ELKH BTK TTI, Bp., 2022 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések – a továbbiakban TRINGLI: *Hatalmaskodások*). 352, 391.

264 1494: KmJkv II. 2926. sz.

Barcsai nem a vajda magántitkára volt – utóbbinak semmiféle szerepe nem volt az erdélyi kormányzati ügyekben –, hanem a vajdai kancellária titkára (*secretarius cancellarii eiusdem wayvode*). A források a tisztségének megnevezésében azonban nem következetesek. Olykor ugyanis vajdai titkárnak (*secretarius wayvode*) írják.²⁶⁵ Ezek alapján nem dönthető el, hogy a titkár a vajda alá vagy inkább a kancelláriához tartozott-e. A tisztség latin megnevezése változó, de ennek önmagában nincs is különösebb jelentősége: a királyi titkárokat is olykor a király, máskor pedig a kancellária titkárainak nevezik.²⁶⁶

A titkár működéséről keveset tudunk, Barcsai legtöbbször magánjogi iratok kedvezményezettjeként tűnik fel. 1509 júliusában Szentgyörgyi Péter vajda társaságában Görgényben volt,²⁶⁷ majd 1510. március 10-én Szebenben,²⁶⁸ és mindkét alkalommal ura nevében kelt oklevelek átolvasását (és javítását) végezte.²⁶⁹ Egyetlen misszilise maradt fenn, melyet vajdai titkárként írt, 1510-ből, ezt azonban a személyét érintő korábbi kutatás nem hasznosította. Ebben Szebentől kért kölcsön 100

265 JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 58–60, 70. Az itt idézett források: 1508: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation*. (Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven). Hrsg. vom Ausschuss des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. I. Von c. 1380–1516. Ausschuss des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt, 1880 (a továbbiakban *Rechnungen Hermannstadt*). 494 (*secretarius domini vaivode*); 1509: DF 255 079, DL 27 593 (*secretar[i]i cancellar[i]i nostri*); DL 29 615 (*secretarii ... wayvode*). Két, azonos szövegezésű oklevélben a vajda Barcsait a saját *secretarius*ának nevezi (*curie regie notarii, nunc vero secretarii nostri*), és az, hogy a vajdai kancellária titkára lenne, csak a kolozsmonostori konvent válaszfelvéleiben fordul elő (*secretarii cancellarii eiusdem wayvode*), ahol a fogalmazványban a *cancellarii* szó ráadásul utólagos betoldás (DL 27 591 = DL 27 592); 1510: *Történelmi Tár* 1907. 106 = DF 280 939 (*secretarius*). Újabban előkerült említésekben Barcsai egyszerűen csak *secretarius*ként tűnik fel, ami nem segíti a kérdés eldöntését: *Lecta et correcta per magistrum Paulum Barchay secretarium* (1509: DL 27 405); *Lecta et correcta in dictione benedicto per magistrum Paulum secretarium* (1509: DL 105 984). Ez utóbbi Pál azonosítása Barcsaival csak feltételezhető. Jakó a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveinek kiadásában *secretarius cancellarius*ként adta meg Barcsai tisztségét (1508: KmJkv II. 3470. sz.), bár a szöveg a *secretarius cancellarii* feloldást is lehetővé tette volna (DL 36 405. p. 280, nr. 1.).

266 LAKATOS Bálint: *A királyi titkárok csoportja 1495–1526: referensek, követek, megbízottak = „Királyi házunk népe”. Királyi és királynéi udvartartás a középkor végén*. Szerk. NEUMANN Tibor. HUN-REN BTK TTI, Bp., 2024 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések – a továbbiakban LAKATOS: *A királyi titkárok*). 334.

267 Az itt kelt vajdai okleveleken: *Lecta per magistrum Paulum Barchay secretarium* (TelOkI II. 311–312 = DL 74 334; DF 255 248); a vajda Görgényben kelt misszilise: DF 245 987.

268 A vajda itineráriuma lárd C. TÓTH Norbert: *Az út Tatáig. Országgyűlések 1510-ben = A diplomácia válaszfútján. 500 éve volt Tatán országgyűlés*. Szerk. LÁSZLÓ János. Tata Város Önkormányzata és a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága, Tata, 2010 (Annales Tataiensis VI). 14 (34. jegyz.) = DL 62 986.

269 1509: DL 27 405 (*Lecta et correcta per magistrum Paulum Barchay secretarium*).

forintot Barlabási Lénárd alvajda számára, és ugyancsak a vajdai kancellária titkárának nevezte saját magát.²⁷⁰ A *secretarius* legfontosabb tevékenysége tehát a kancelláriai ügyviteli munka volt, de egy állandóan Erdélyben tartózkodó ítélőmester híján az igazságszolgáltatással kapcsolatos munka terhe alól sem mentesült.²⁷¹ 1510 októbere körül például Szentgyörgyi Péter vajda Barlabási Lénárd alvajdának és Barcsainak parancsolta meg, hogy udvarmestere (*magister curie*), Ombozi Miklós pereit Erdélybe történő visszajöveteléig halassza el.²⁷²

Barcsai 1510 végén az országbírói kancelláriára távozott, és csak 1516-ban jött újból vissza Erdélybe, immáron állandó, erdélyi protonotáriusként. Helyét, rögtön 1510-ben, legalábbis ideiglenesen, a korábbi vajdai jegyző, Szucsáki János vehette át, ugyancsak titkárként,²⁷³ akit azonban nem a kancellária, hanem a vajda *secretarius*aként említ egy alvajdai oklevél, ráadásul csak egyetlen alkalommal (*secretarius domini nostri wayvode Transilvani*).²⁷⁴ A vajdai oklevelek Szucsákit ez az időpont előtt és ez után is mindvégig vajdai *notariusként* említik.²⁷⁵ 1519-ben újabb vajdai *secretariust*, Kőszegi Andrást említ egy vajdai oklevél, de ennek eredetije a közlés óta nem került elő, és az adat hitelességével kapcsolatban is kételyek merültek fel.²⁷⁶ 1526-ig már csak egyetlen vajdai *secretarius* ismert, Kőrösi Miklós,²⁷⁷ aki 1516–1519 között (vajdai) nótáriusként,²⁷⁸ 1523-ban és 1526-ban pedig vajdai *secretariusként* fordul elő a forrásokban.²⁷⁹

270 Paulus Barchay, *domini wayvode Transsilvanensis secretarius cancellarie* (1510. IX. 25.: Hurmuzaki XV/1. 204–205 = DF 246 027).

271 JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 62.

272 JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 62. Az itt idézett oklevél: MAGYARI Károly: *Regesták Alsófehérvármegye levéltárából*. Történelmi Tár 1907. 106 = DF 280 939.

273 JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 51.

274 1510: DL 27 250–27 251 (JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 51; Szucsákit azonban itt kifejezetten a vajda és nem a kancellária *secretarius*aként említik!).

275 Néhány példa: 1500: DL 36 923; 1509: WassLt 509. sz.; 1510: uo. 562. sz.; 1511: DL 29 025.

276 PÉCSI: *i. m.* 10 (27. jegyz.); JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 58–59 (az idézett forráshely: SzOkl I. 342; az oklevél késői másolata: DL 29 090).

277 JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 59.

278 PÉCSI: *i. m.* 9 (15. jegyz.), 11 (30. jegyz.); JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 59. E két munka megjelenésekor az iktári Bethlen-család levéltárának oklevelei még a Bánffy család rokonsági levéltárában voltak, annak jelzeteivel. Mai jelzetek szerint: *Coram me magistro Nicolao de Kewrews notario* (1516: DF 255 093; az oklevél közlése: JAKÓ–MANOLESCU: *i. m.* Kézírások 34/A.); *Lecta per magistrum Nicolaum notarium* (1519: DF 255 098).

279 1523: DL 27 130, közlése: NEUMANN Tibor: *The Beginnings of the Voivode of Transylvania's Right of Donation*. Banatica XXVI(2016). II. 293–295; 1523: DL 63 027; 1526: DF 255 141: *Coram me magistro Nicolao ... secretario domini wayvode Transsilvanensis*, idézi PÉCSI: *i. m.* 9 (14. jegyz.), 10 (21. jegyz., hibás olvasattal); JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 59 (31).

A középkor végi szebeni számadáskönyv adatai azt bizonyítják, hogy a kancellária tulajdonképpeni vezetője – legalábbis Barcsai titkárkodása idején – a vajdai *secretarius* volt, és nem az Erdélyben ritkán tartózkodó protonotárius, aki néhány eseti megbízatáson kívül jóformán csak az oktavális ítélőszéket vezette.²⁸⁰

Fontos megismételni azt a régóta ismert tényt, hogy nem volt különálló vajdai és alvajdai írásszerv, hanem egyetlen kancellária létezett. Ugyanaz a vajdai írnok egyaránt állított ki vajdai és alvajdai okleveleket. Okleveleket nemcsak az ítélőszékek alkalmával állítottak ki, hanem a jegyző elkísérte a vajdát erdélyi útjai során is.²⁸¹ Emellett a jegyzők saját birtokukon is nagy számban állítottak ki a vajda nevében kelt okleveleket.²⁸² Alvajdai oklevelek kiállítására leginkább akkor volt szükség, ha a vajda Erdélyen kívül tartózkodott. Ilyenkor a jegyző, olykor az alvajda mellett, ennek birtokán állított ki oklevelet.²⁸³ A vajdai jegyzők a vajda familiárisai voltak. Szilvási Kristófot egy alkalommal konkrétan így is emlegették,²⁸⁴ és ő hivatalban maradt azt követően is, hogy az alvajdai tisztségben változás történt.²⁸⁵

A VAJDAI NYOLCADOS BÍRÁSKODÁSSAL ÉS OKLEVÉLADÁSSAL KAPCSOLATOS KANCELLÁRIAI JEGYZETEK

A vajdai kancellária legfontosabb feladata az igazságszolgáltatással kapcsolatos oklevelek kiállítása volt.²⁸⁶ Fentebbi példákon láthattuk, hogy a vajdai és alvajdai okleveleken alkalmazott kancelláriai jegyzetek a bírói okleveleken jelentek meg, mégpedig a nyolcados ítélőszékre a királyi kúriából kiküldött ítélőmesterek és jegyzők itteni tevékenységének jóvoltából. Az oklevél átolvasását (*lecta*) vagy javítását (*correcta*) vagy átolvasását és javítását (*lecta et correcta*) jelző kancelláriai jegyzetekkel a legkülönbé-

jegyz.). A *secretarius* feladatkörére lásd: 1525. IX. 28.: SzapolyaiOkl I. 803–804 (DF 247 778).

280 JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 63–64.

281 Például Szentágotán állított ki oklevelet: 1499: DL 29 577 (az oklevél hátlapján: *Zwchak*); 1499: DF 245 127 (a szöveg alatt jobboldalt: *per Zwchak*).

282 Szucsáki János szucsági (Kolozs m.) birtokán kelt vajdai oklevelek pl. 1503: KmJkv II. 3287. sz.; 1507: DF 255 229.

283 A jegyző Szentgyörgyi Péter vajda nevében Barlabási Lénárd alvajda héderfői birtokán (1503: DL 29 349; KmJkv II. 3285. sz.) állított ki oklevelet. 1508-ban a Szentgyörgyi Péter vajda nevében kiállított oklevélben szerepel, hogy korábbi ítéletlevelének fogalmazványa (*signatura ipsius adiudicatione nostre*) Pál jegyzőjénél volt (DL 62 983).

284 1496: DF 245 424.

285 Szilváson állított ki oklevelet Dobai György (1495: DL 27 983), majd Telegdi István alvajdák nevében (1495: DL 27 083) is.

286 PéCSI: *i. m.* 36.

lébb vajdai okleveleken találkozunk,²⁸⁷ ott ez a leggyakrabban előforduló kancelláriai jegyzet. E jegyzettípus korai példája 1473-ból ismert.²⁸⁸ Az oklevelek átolvasására példát Erdélyben – hosszú szünet után – jellemző módon a királyi kúriából kiküldött Dorogházi László és Hásságyi István országbírói ítélőmesterek (a vajda nevében kiállított) oklevelei szolgáltattak, akik a *lecta* mellett feltüntették a saját nevüket (1486).²⁸⁹ Nem csak oktavális ítélőszéken kelt oklevélen találkozunk a *lecta et correcta* jegyzettípussal (1492).²⁹⁰ Ettől az évtől – Bátori vajdasága alatt – egyre gyakrabban jelenik meg. Az oktavális ítélőszéken kiállított oklevelekre a protonotáriusok a *lecta* vagy a *lecta et correcta* mellé rendszerint ugyancsak odaírták a nevüket, ez a gyakorlat 1493-tól kezdődően adatolható.²⁹¹ Olykor azt is odaírták, hogy az adott oklevelet az ítélőszéken ellenőrizték. Az ítélőmesterek tehát ténylegesen részt vettek az oklevél-kiállítás folyamatában, mégpedig annak utolsó szakaszában. Nem oktavák alkalmával kiállított okleveleken – ugyanettől az évtől kezdődően – ha van is *lecta*, az elolvasójának, a vajdai jegyzőnek a nevét legtöbbször nem írták ki, bár a mintát az előző oklevélcsoport szolgáltathatta.²⁹² Arra is van példa, hogy az oklevélen két *lecta* szerepel: az előlapon az ítélőmesteré, névvel, a hátlapon nyilvánvalóan a vajdai kancelláriai írnoké, név nélkül.²⁹³ A vajdai jegyzők a kúriai ítélőmesterektől vehették át nevük szerepeltetésének gyakorlatát. 1494-ben két vajdai oklevélen Szilvási Kristóf vajdai jegyző kézjegye szerepel. Ő az első vajdai kancelláriai jegyző, aki az általa írt oklevelekre

287 JANITS: i. m. 71–72.

288 *Lecta et correcta* (1473: DL 27 519).

289 *Lecta per magistrum Stephanum. Lecta per magistrum Ladislaum* (1486: Ub VII. 431, 432, 445).

290 *Lecta et correcta* (1492: DL 59 816, Bátori István országbíróként szerepel, az oklevél az Udvarhely melletti táborban kelt).

291 1493: DF 244 552, 252 662, 257 825, 257 835, DL 27 560, 28 448, 32 516; 1494: DL 27 748, DF 257 837; 1496: DL 27 758; 1499: DL 46 487; 1501: DF 247 930, 278 753. A szabály nem kizárólagos, mert a *lecta* mellett nem szerepel minden, oktava alkalmával kiállított oklevélen az ítélőmester vagy a jegyző neve (1496: DF 257 838; 1499: DL 30 304; 1500: DL 27 099; 1505: DL 62 971). A személynév nélküli *lecta*-jegyzeteket vélhetőleg leginkább az írnokok, nem pedig az ítélőmesterek jegyezték az oklevélre. A nyolcados ítélőszék alkalmával kiállított nagyszámú oklevélen nincs is *lecta* (például 1496: DL 29 554). Az ítélőmester nemcsak az oktavákon, hanem, ha arra küldték ki, a (székely)vásárhelyi bírói gyűlésen is névvel lectázott (1499: SzOkl VIII. 181–186; 1501: DL 27 773, 29 894, DF 247 930, 278 753, 261 082).

292 1493: DF 275 386, DL 29 557, 29 876, 31 156; 1494: DL 26 816, 29 333, 32 520; 1499: DL 27 091; DF 277 643; *Lecta per notarium (A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára. S. a. r. GÉRESI Kálmán. I–V. Franklin-Társulat, Kocsi Sándor utóda, Bp., 1882–1897 [a továbbiakban KárolyiOkl]. II. 122–123 = DL 99 298).*

293 1493: DF 261 070; 1519: DL 29 971.

saját nevét is ráírta (10–11. kép).²⁹⁴ A javítást tanúsító, névvel is jelölt, alig néhány *correcta* jegyzet a vajdai írnokok közül Szucsáki Jánostól ismeretesek (1499).²⁹⁵ Ha az ítélmester épp Erdélyben volt, fontosabb ügyekben maga javította a vajdai kancellária írnoka által átolvasott okleveleket, akár ítélszéken kívül is. Mivel *correcta*-típusú jegyzetet is a protonotariusok kezdték alkalmazni az ítélszéken, és mivel az ott kiállított oklevelek a vajda nevében keltek, alvajdai okleveleken a *correcta* kezdetben csak abból az időszakból ismert, amikor a nyolcados ítélszéket kivételesen az alvajdák nevében tartották meg (1479).²⁹⁶ A bírászkodás a későbbiekben is elsősorban a vajdák nevében történt, ezért alvajdai okleveleken a *lecta*- és a *correcta*-típusú jegyzetekre jobbra csak egy-egy példát ismerünk, mégpedig Szilvási Kristóf (1496) és Szucsáki Ambrus (1520, 1524) vajdai jegyzőktől, Barcsai Pál ítélmestertől (1519), illetve Keresztúri Simon al(vajdai) jegyzőtől (1501, 1525).²⁹⁷

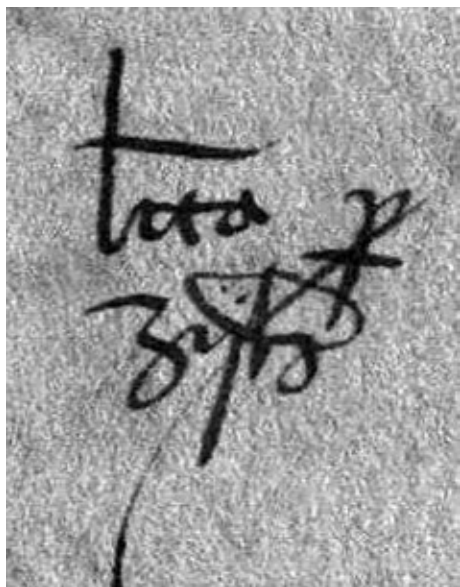
A kúriai bíróságokon megszokott további kancelláriai jegyzetekkel ugyancsak az oktavális ítélszékek alkalmával kiállított okleveleken találkozunk, Liszcai Ádám er-

294 JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 68. *Lecta per Zyls* (JANITS: i. m. 64 [36. jegyz.], 1494: DL 46 274; a szebeni közgyűlés alkalmával kiállított ítéletlél); *Lecta per Zyls* (JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 68, 1494: KmLt 284. sz. = DF 275 385; bevallás, Szentiván kelethellyel). További példák: *Lecta Zls* (1494: DL 29 884^v; az erdélyi káptalanhoz írt kérés; Petele [Torda m.] kelethellyel); *Lecta per Zls* (1495: DL 27 751); *Lecta Zls* (1496: DF 252 984; utóbbi mindkét oklevél bevallás, kolozsvári kelethellyel); *Lecta per Zylwas* (1497: DL 62 947; WassLt 492. sz.; mindkét oklevél a tordai közgyűlésen kelt). Az 1496. évi jegyzet alvajdai, a többi pedig vajdai oklevélén szerepel.

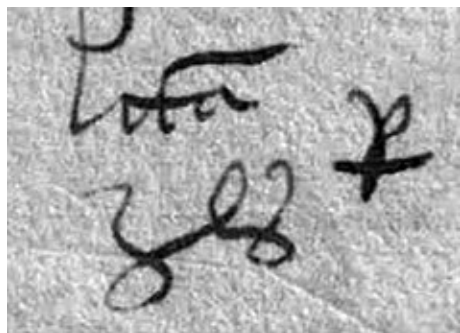
295 *Correcta per Zuchak* (1499: DL 29 574; 1501: DF 277 667); *Correcta per Zwchak in dictionibus partibus ex altera integritatibus* (1506: WassLt 533. sz.). Olykor csak az oklevél lejegyzését jelezte névvel: *Per Io[hannem de] Zwch[a]k* (1512: WassLt 571. sz.). Talán Dévai Pál neve szerepel az 1508. évi vízkereszti oktaván a vajda nevében kiállított oklevélén: *Lecta et correcta per Dwy [?]* (1508: DL 29 359; 12. sz. kép.), mert ott volt ezen az ítélszéken mint vajdai jegyző (*magister Paulus de Dewa, stili nostri wayvodalis notarius*, DF 255 040). Dévait 1506-ban még országbírói jegyzőként említik (JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 71 = DL 29 914 = DL 74 214), 1509 végén Pál magisterként és egregiusként, (országbírói és vajdai) jegyzőként említik, aki Verbóci István ítélmesterrel jelen lesz a vízkereszti oktaván (DL 62 983).

296 1479: DL 29 844.

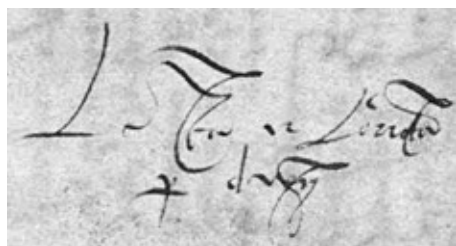
297 1496: WassLt 491. sz. A közölt regesztából hiányzik a *lecta* melletti név: *Zls*, azaz Szilvási (Kristóf) vajdai jegyző (DF 252 984); *Lecta per magistrum Simonem de Kerezthwr notarium vice[wayvode]* (1501: DL 46 555; idézi JANITS: i. m. 65 [38. jegyz.]); *Lecta et correcta in glosa. Sexaginta sex floreni. Per magistrum Paulum Barchya prothonotarium* (1519: DL 47 288); *Lecta et correcta pe Ambrosium Zuchaky notarium* (1520: TelOkl II. 446); *Correcta per Zwchaky in glosa* (1524: DL 23 924); *Correcta in glosa per Zwchaky* (1524: DF 277 783); *Lecta per magistrum Simonem Zegedinus de Kerezthwr* (1525: DL 63 037; idézi JANITS: i. m. 65 [28. jegyz.]). Kis számban a név nélküli *lecták* is előfordulnak (pl. 1522: DL 63 026; 1524: DL 74 558; 63 032–63 033).

10. kép. DL 46 274

11. kép. DL 27 751

12. kép. DL 29 359

déli tevékenységével kezdődően (1493). Miután az ítéletlevelet megírták, az ítélmester feladata volt, hogy a bíróságon felolvassa, és anyanyelven megmagyarázza bírótársainak, az ülnököknek.²⁹⁸ Az ítélmester bemutatta (*presentata*), felolvasta (*lecta*), nyilvánosságra hozta (*publicata, proclamata*),²⁹⁹ majd a feleknek kiadta (*extradata*)³⁰⁰ az oklevelet az ítéltőszék színén (*in sede*).³⁰¹ Az *extradata* jegyzetet példáink alapján két oklevéltípusra vezették rá: a bírságoló (*iudicialis*)³⁰² oklevelekre, amikor a meg nem jelenő peres felet megbírságolták, illetve az ítéletlevelekre, utóbbiakra akkor is, ha azok csak közbenső ítéleteket tartalmaztak. Kizárólag a bírságoló okleveleken jelezték azt, hogy hányadik alkalomkor történt az oklevél kiosztása (*distributio*) az ér-

298 BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 394.

299 *Proclamata et extradata per me magistrum Stephanum Werbeczy* (1508: DL 29 920 = VERESS: *Acta et epistolae*. I. 87–92, ítéletlevél). A *proclamatio*, mint a *publicatio* megfelelője, mai ismereteink szerint csak ezen az egy oklevélen szerepel.

300 Az *extradata* jegyzet az elkészült oklevél kiadatását, kézbesítését jelentette a peres félnek. SZENTPÉTERY Imre: *Magyar oklevéltan*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1930 (A magyar történettudomány kézikönyve II/3). 184.

301 Minderre lásd BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 394.

302 BORSA Iván: *Irattípusok a középkori Magyarországon*. Levéltári Közlemények. LXIV(1993). 1–2. sz. 36.

dekelt félnek.³⁰³ Ítéletlevelek esetében, mivel itt ennek nem volt jelentősége, csak azt tüntették fel, hogy a kiosztás az ítélszéken (*in sede*) történt, az egyetlen megkötés ezekre az volt, hogy a nyolcad idején kellett kiállítani.³⁰⁴ Ritkán nem bírói, hanem például átíró oklevélre is rávezettek kézbesítést bizonyító, *extradata*-típusú jegyzetet, ha az átírás a vajda személyes parancsára készült.³⁰⁵

Az oklevél-kiállítási parancs közvetítését tanúsítják a *commissiós* jegyzetek.³⁰⁶ Bírói okleveleken azonban nem alkalmazták. Relatiós jegyzeteket ritkán találunk a vajdai okleveleken, általában parancsleveleken.³⁰⁷

A rendszertelen alkalmakkor tartott tartománygyűlésekről (*generalis congregatio, dieta*), bár ezeken is folyt ítélezés, és a kúriából olykor küldtek ítélmestert ezekre is, a kibocsátott okleveleken nem találunk ítélmesteri kancelláriai jegyzeteket. 1509 júliusában Görgényben³⁰⁸ vagy 1510-ben Szebenben, a vajda társaságában, annak udvarmesterét érintő ügyben³⁰⁹ Barcsai (Pál) (vajdai) titkárként, akárcsak korábban a kúriai ítélmesterek, a saját nevével lectázta az okleveleket. Ő maga is kúriai jegyzőként kezdte, Szentgyörgyi Péter hozta magával Erdélybe, és tette meg vajdai *secretarius*-nak (1509).³¹⁰ A Barcsai által írt jegyzetek, amelyek az oklevél elolvasását és javítását igazolták, azonosak azokkal, amelyeket a kúriai ítélmesterek és írnokaik írtak korábban oklevelekre. Ugyanezeket a kancelláriai jegyzeteket használták utóbb az erdélyi fejedelmi kancellária írnokai is.³¹¹

303 HAJNIK: *i. m.* 230–231. A nyolcadok alkalmával hatodszori kiosztásról is vannak példáink: *extradata in prima* (DL 61 104), *in 2a* (1496: WassLt 490. sz.; DF 277 621), *in 3a* (DF 244 552, 245 915, 257 613), *in quinta* (DL 31 161), *in sexta* (TelOkl II. 274 = DL 74 304, DL 36 354) *distributione*.

304 HAJNIK: *i. m.* 399.

305 *Lecta per Barchay et de commissione propria domini comitis et wayvode extradata* (1525: DF 247 753). Ugyanígy vajdai személyes parancsot sejtethetünk egy iktatólevél esetében is: *Lecta et correcta in glosa per magistrum Barchay* (1525: DL 29 652). Máskor az ügy fontossága indokolhatta a lectázást: *Lecta per me magistrum Paulum de Barcha prothonotarium* (1526: DL 63 048).

306 PÉCSI: *i. m.* 14; JANITS: *i. m.* 71. További példák: Ub V. 82 = DF 246 669 (*Commissio domini vaivoda*); 1474: DF 255 192 (*Ad commissionem propriam domini wayvode*) stb.

307 *Ad relationem Pauli de Magh viceiudicis curie regie viceque wayuode Transsilvani* (1503: WassLt 518. sz.).

308 1509: TelOkl II. 311–312 = DL 74 334 (PÉCSI: *i. m.* 10 [25. jegyz.]); DF 255 248; DL 32 456 (mindhárom oklevélen: *Lecta per magistrum Barchay secretarium*).

309 1510: DL 27 405 (*Lecta et correcta per magistrum Paulum Barchay secretarium*).

310 1509: DL 27 591 (*in persona magistri Pauli Deway de Barcha, alias curie regie notarii, nunc vero secretarii nostri*).

311 FEJÉR Tamás: *Kancelláriai jegyzetek az erdélyi fejedelmi kancellária okleveles gyakorlatában a Báthoriak korában* (1571–1602). Turul LXXXVIII(2015). 3. sz. 81–96.

A RÖVID HATÁRIDŐRE TÖRTÉNŐ IDÉZÉS (*EVOCATIO BREVIS*)

Az idézések hosszú ideig az idézéshez legközelebb álló nyolcadokra szóltak,³¹² majd a pereket egyik nyolcadról a következőre halasztották. 1458-ban Mátyás király meghonosította a rövid határidőre, a 32. napra történő idézéseket (*evocatio brevis*) az 1454 után elkövetett összes hatalmaskodási ügyben. Ezekben az ügyekben a különös jelenlét bírósága volt illetékes, és e bíróság ítélmestere állandóan Budán kellett, hogy tartózkodjon.³¹³ A rövid határidőre (*ad brevem terminum*) történő idézést – másként a rövid perbe hívást – a nyolcados ítélőszékre történő idézéssel állította szembe 1468-ban Mátyás király egy erdélyi ügyben kelt oklevele.³¹⁴

1496-ban II. Ulászló az erdélyi nemesek panaszára számukra is írásba foglalta a rövid perbe hívások (*brevis evocatio*) eltörlését, és azt, hogy az erdélyi országlakók fölött csak vízkereszt és Szt. Jakab ünnepének oktaváján lehet ítélezni, kivéve a birtokfoglalások, házak feldúlásának, testvérek, rokonok és nemesek meggyilkolásának nemrégiben elkövetett eseteit, amelyeket rövid idézés útján is le lehetett zárni. Ha azonban a panaszos nem indított pert a vajda előtt a büntett elkövetése utáni egy évben, ezt már csak az oktavális ítélőszéken vagy az elkövető lakhelye szerint illetékes megyei sedrián tehette meg.³¹⁵ A rövid perbe hívást azonban a következő évben újra

312 Az oklevelek szokásos szófordulata, amikor nem nevezték meg az oktavát: „ad terminum competentem” (1466: DL 27 041).

313 HAJNIK: *i. m.* 29, 53; BÓNIS: *Jogtudó értelmiség.* 246–247; TRINGLI: *Hatalmaskodások.* 400.

314 BánfÓkl II. 99.

315 „Iuxta libertates et prerogativas nobilium harum partium Transsilvanarum ad premissam brevem citationem sive evocationem minime hic respondere deberet neque teneretur ex eo quia universe cause factum potentiariarum et aliorum quorumcunque negotiorum tangentium iuxta libertates nobilium harum partium Transsilvanarum infra spatium seu intervallum unius anni movere debent, alioquin post revolutionem annualem non in brevibus iudiciis sed in ortis regnicolarum more solito celebrandis requiri et prosequi solent atque terminari debent” (1499: DF 245 275); „Item quod breves evocationes, per quas ipsi regnicole hactenus ab eorum wayvodis se supra modum vexatas fuisse causabantur, aboleantur penitus de cetero et tollantur, et quod wayvoda ipsorum pro tempore existens extra generales octavas festorum Epiphaniarum Domini et beati Iacobi apostoli, nullas penitus causas ad instantiam quarumcumque personarum nobilium scilicet et ignobilium contra sese litigantium vigore predictae brevis evocationis iam sublata iudicare valeat, neque possit, demtis dumtaxat novis possessionum, prediorum aut terrarum, iurium possessionariarum occupantibus, item invasionibus domorum et curiarum nobilitarium modo similiter de recenti commissis, preterea facto effusionis sanguinis inter fratres aut consanguines aut nobilium interfectionibus similiter de novo patris et commissis in quibus brevia iudicia ex antiqua eorum consuetudine etiam extra terminos octavales per wayuodam fieri poterunt et debeant, ita tamen ut si infra revolutionem unius anni integri a die huiusmodi occupationis possessionarie vel invasionis domus nobilitaris aut effusionis sanguinis fraternalis vel nobilium interemptionis computando, wayvode superinde porrecta

bevezették. Erdélyben állandóan itt tartózkodó ítélőmester hiányában egy hónapra (azaz a 32. napra) szóló idézéseket nem ismerünk. Az eddig ismert egyetlen, 1514. évi példa talán az ítélőmester erdélyi tartózkodásával függhet össze.³¹⁶ Rövid határidőre – a fenti rendelkezéseknek megfelelően – legtöbbször hatalmaskodási ügyekben idéztek.³¹⁷ A rövid idézéssel, a nyolcados ítélőszéken kívül kezdett pereket Erdélyből nem lehetett a királyi kúriába felterjeszteni (1516).³¹⁸ Rövid perrel fejezték be a hatalmaskodás mellett a megújított pereket, a zálogos birtokok és a magszakadás útján a királyra háramlott birtokok ügyeit.³¹⁹

A 15. század végén új idézési módot vezettek be Erdélyben. A panaszos a vajdának (alvajdának, ítélőmesternek) adta elő a panaszát, és parancslevelet eszközölt ki tőle. A vajda parancslevelet írt néhány – általában két-három – nemesnek címezve, akiket – akárcsak a korábbi évszázadokban a királyi embereket³²⁰ – minden bizonnyal a panaszos választott ki a szomszéd birtokosok közül, hogy a bepanaszoltat idézzék elébe az idézés végrehajtásától számított, az oklevélben megjelölt napra. A vajdai emberek kimentek a birtokra, ahol megintették a bepanaszoltat, és ha az nem engedelmeskedett a felszólításnak, a vajdai parancslevél által megjelölt napra a vajda elé idézték. Eljárásukról jelentést írtak, melyet a vajdának (alvajdának) címeztek. Ha a bepanaszolt nem jelent meg a vajdai parancslevélben megjelölt időpontra, bírság kirovása után újabb idézésekre került sor. Háromszori egymást követő idézésről való távolmaradás után a bepanaszoltat elmarasztalták (1515, zálogos birtok ügyében).³²¹

non fuerit, extunc postea non aliter, nisi in octavis generaliter celebrandis vel in sede iudiciaria illius comitatus ubi talia inferentes residere dinoscuntur, iuxta litigantium proposita et probata iudicium et deliberationem facere valeant atque possint” (II. Ulászló király oklevele, 1496. jún. 23., Buda; DF 245 425, egykorú, elmosódott írású másolat. Újkorú másolata: DF 253 810). II. Ulászló király 1492. évi nagy törvénykönyve szerint a Mátyás halála utáni hatalmas foglalások ügyében a 32. napra kellett idézni, más hatalmaskodások elkövetőit a nyolcados törvényszékre idézték, ahol azonban azonnal ítéletet mondtak felettük (TRINGLI: *Hatalmaskodások*. 403).

316 1514. aug. 27.: DF 252 689. Egy hónappal ezután, szeptember 27-én a vajda Szászsebesen volt (DL 47 114, 22 716), és minden bizonnyal ott volt vele az ítélőmester is.

317 HAJNIK: *i. m.* 53; TRINGLI: *Hatalmaskodások*. 399–400.

318 1516: DL 63 010: „Cause extra terminos octavales per modum brevis evocationis in presentia waywodarum vel vicewaywodarum Transsilvanensium mote in ipsam curiam serenitatis vestre transmitti non soleant neque debeant”.

319 Mindezekre lásd TRINGLI: *Hatalmaskodások*. 432. – 1507-ben Szentgyörgyi Péter oklevele azt említette meg, hogy Erdélyben négy ügyben (vagy birtokfoglalás ügyében) volt szokás rövid határidőre idézni (DL 28 672).

320 ENGEL Pál: *Királyi emberek Valkó megyében* = uő: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Vál., szerk., jegyz. CSUKOVITS Enikő. Osiris, Bp., 2003 (Millenniumi Magyar Történelem, Historikusok). 590–596.

321 1515: DL 26 526. 1525. jan. 25. u. Szapolyai János erdélyi vajda a kolozsmonostori konventhez. Január 25-én (*in Conv. Pauli ap.*) Bagói Miske Benedek bemutatott 4 oklevelet:

A vajdai bíraskodásban nincs példa a kézbesítéses eljárásra, amelynek során a hiteleshely kapott egy felkérést (*littere exhibitorie*) az alperesnek szóló idézőlevél (*littere preceptorie*) kézbesítésére az alperes számára.³²² A kúriában, a király nevében azonban állítottak ki ilyen oklevelet erdélyi hiteleshelynek címezve, például 1520-ban a kolozsmonostori konventnek.³²³

A vajdai idéző oklevél olykor közvetlenül a bepanaszoltnak volt címezve, és az oklevelet a panaszos fél vagy ügyvédje vihette el a címzettnek. Az ilyenfajta oklevelet nyílt, pápens alakban állították ki, címzés nem szerepelt a külzetén.³²⁴ Az oklevél egy megintést tartalmazott (még ha az *admonitio* szó hiányozott is), hogy a bepanaszolt hagyjon fel a jogsértéssel. 1493-ban a vajdák a király nevében felszólítottak egy bepanaszoltat, hogy szolgáltatassa vissza a panaszos elfoglalt birtokait. Ha ezt nem tenné meg, az oklevél keltétől számított 20. napon kellett színük előtt megjelennie.³²⁵ 1511-ben a címzettnek egy osztálylevelet kellett a panaszosnak kiszolgáltatnia. Ha a címzett a király nevében megtett felszólításnak nem tett eleget, az oklevél bemutatásától számított 15. napra idézték a vajda elé (1511).³²⁶

Rövid határidőre a vajda mindig a király nevében, az alvajda pedig a vajda nevében idézett.

1.) 1515. jún. 22. (*X. mil. mart.*), Székelyvásárhely. Szapolyai János vajda Ispánlakai Balogh Pálhoz és Ispánlakai Béli Antalhoz. A Bagói Miske Benedek panaszos által megjelent időben a király nevében intse meg a bepanaszolt Nagy Mátyást, hogy vegyen fel egy pénzösszeget, és a zálogos birtokot adja át. Ha ezt megtagadná, az idézéstől számított 60. napra idézzék a színe elé. – 2.) 1515. jún. 30. [*sab. p. Petri et Pauli ap.*], hely nélkül. Balogh Pál és Béli Antal Szapolyaihoz. A megintést és az eltítást megejtették. – 3.) 1515. aug. 29. (*II. d. prenotati [in Augustini conf.]*), Enyed. Szapolyai János a bepanaszolt Nagy Mátyáshoz. Mivel korábbi megintó (*ammonitoria*) és idéző oklevele (*evocatoria*) szerint aug. 28-án (*in Augustini conf.*) nem jelent meg előtte, megparancsolja a király nevében, hogy a 60. napon jelenjen meg előtte. – 4.) 1515. okt. 28. (*in Apostolorum predicte [Sim. et Jude ap.]*), Déva. Turóci Miklós alvajda Nagy Mátyáshoz. Mivel okt. 27-én (*in vig. Sim. et Jude ap.*) nem jelent meg Bagói Miske Benedek ellenében, a vajda nevében megparancsolja, hogy jelenjen meg a nemesek legközelebbi közgyűlésén. – Mivel a bepanaszolt egyetlen idézésre sem jelent meg, hajtsák be a megítélt bírságokat, és foglalják le annak javait.

322 TRINGLI István: *A kúriai perben végzett idézés változásai a középkorban*. Gesta XIX(2022). (a továbbiakban TRINGLI: *A kúriai perben végzett idézés*). 25–26.

323 SzOkl II. 1.

324 Például 1493: DL 29 872 (idézés a király nevében a 20. napra birtokfoglalás ügyében); 1506: DL 21 567 (az alvajda a vajda nevében idézett újabb hatalmaskodás ügyében); 1511: DF 253 761 (idézés a király nevében a 15. napra, osztályos levél kiszolgáltatása ügyében); 1509: DF 255 174 (idézés a király nevében, a következő szombatra, a per tárgya ismeretlen).

325 1493: DL 29 872 (idézés a király nevében a 20. napra birtokfoglalás ügyében).

326 1511: DF 253 761 (idézés a király nevében a 15. napra osztályos levél kiszolgáltatása ügyében).

1468-ban úgy rendelkeztek, hogy az újabb hatalmaskodás esetében a megintéstől számított tizenöt napon belül válaszadásra kell felszólítani a foglalt.³²⁷ Az újabb hatalmaskodásért (*ratione quorundam novorum actuum potentiariorum*) megidézett a vajda előtt kellett, hogy megjelenjen a kitűzött határnapon, bárhol tartózkodjék is ez (*ubi pro tunc Deo duce constituerimus*).³²⁸ Egy 1502. évi új hatalmaskodási (birtokfoglalási) ügyben a vajda a bepanaszoltat az oklevél keltétől számított 15.,³²⁹ 3.,³³⁰ és a 10.³³¹ napra idézte meg. Mivel az alperes a háromszori idézésre sem jelent meg, a vajda fej- és jószágvesztésre ítélte. Az eljárásról elvi jelentőségű kijelentést is tett. Eszerint az újabb hatalmaskodások miatt indult perekben, háromszori, különböző terminusokra szóló, egymást követő rövid perbe hívás után ítéletet kellett hozni, akkor is, ha az alperes távol maradt.³³² Olykor nem azt írták az idézőlevélbe, hogy a 15. napra történik az idézés, hanem a 15. napra eső ünnepnapot jelölték meg.³³³ Más idézőlevelek, ugyancsak újabb hatalmaskodás, birtokfoglalás ügyében konkrét dátumra³³⁴ vagy a 20. (1493)³³⁵ és 28. (1514)³³⁶ napra szóltak.³³⁷ Ha az alperes megintés után megtagadta a vérdíj kifizetését, a vajdai emberek a 8. napra idézték (1510).³³⁸

327 TRINGLI: *Hatalmaskodások*. 396. (1468: 2. tc.).

328 HAJNIK: *i. m.* 197 ([18. jegyz.]: 1499: DL 62 957; idézés a király nevében, okt. 30-ról nov. 15-re).

329 1502. aug. 5.: DL 29 902.

330 1502. aug. 22.: DL 29 902.

331 1502. nov. 6.: DL 29 902. Az idézések a király nevében *mediante trinarie litteris evocatoriiis brevibus post sese in diversis terminis consequenter emanatis* történtek.

332 „Consuetudinaria autem lege regni ab antiquo observari solita requirente quolibet causa in facto novorum actuum potentiariorum mediante trinariis litteris evocatoriiis brevibus post sese in diversis terminis consequenter emanatis inchoata, non obstante partis alterius absentia et rebellione, finire solet et determinari, actor quoque actionem et acquisitionem suam contra suam adversarium proponere debet et obiicere.” (1502: DL 29 902) A bemutatott idéző okleveleket nem kronológiai sorrendben írták át, időrendben az első idézés szólt a 15. napra.

333 1515: WassLt 615. sz. (idézés a király nevében a 15. napra, kötelezvény ügyében).

334 1503: WassLt 513. sz. (idézés a király nevében jan. 5-ről 7-re, újabb hatalmaskodás ügyében); 1506: DL 21 567 (az alvajda a vajda nevében idézett a következő keddre [f. III.] újabb hatalmaskodás ügyében).

335 1493: DL 29 872, 1514: EMOKl 470. sz. = DF 253 581 (idézés a király nevében, hatalmaskodás, birtokfoglalás ügyében).

336 1514: DL 63 001 (idézés a király nevében, birtokfoglalás ügyében, a 28. napra [okt. 14-ről nov. 10-re]).

337 1511-ben az almási uradalom jobbágysait panaszolták be. A vajdai parancslevél a király nevében felszólította az almási várnagyot, hogy az oklevél bemutatását követően öt napon belül szolgáltatson elégtételt a jobbágysai felől, viszont, ha ezt nem tette meg, ennek letételével a 6. napra idézték jobbágysok hatalmaskodása ügyében (1511: DF 253 384).

338 SzOKl I. 323–324 = DF 253 545 (az alvajda a vajda nevében idézett a megintés utáni 8. napra vérdíj kifizetése ügyében).

Rövid perbe hívással idéztek megújított perek esetében. A vajdai oklevél címzettje közvetlenül a pert megnyerő fél volt, akit ezáltal tudatott, hogy a pervesztesnek perújítást engedélyezett (1507,³³⁹ 1511,³⁴⁰ 1514,³⁴¹ 1516,³⁴² 1524).³⁴³

1499-ben a Szt. György-napi oktáván megtartott kolozsvári ítélőszéken írásba foglalták azt az országosan alkalmazott régebbi szokást, miszerint a zálogos birtokokért folyó ügyeket egyetlen terminuson³⁴⁴ – azaz az első nyolcadas ítélőszéken – be kellett befejezni. 1505-ben a vízkereszti oktáván Szentgyörgyi Péter vajda oklevelének indoklása szintén azt mondta ki, hogy a zálogos birtokokkal kapcsolatos pereket rövid per útján, egyetlen terminuson kell befejezni.³⁴⁵ 1509. évi oklevele egy zálogos birtok ügyében elvi szinten már úgy nyilatkozott, hogy a személynek szóló megintésekkel (idézésekkel) nem a nyolcadas ítélőszékekre, hanem rövid határidőre a vajda elé idéznek, és ott ítéletet is hoznak. Ebben az 1509. évi esetben a megintéssel összekötött idézésre csak azért nem került sor, mert a vajda úgy rendelkezett, hogy a panaszt akkor is be kell iktatni a zálogbirtokba, ha a bepanaszoltak ellentmondának. (A panaszos a vajda familiárisa, Kisbarcsai Pál *secretarius* volt.)³⁴⁶ 1515-ben egy zálogos birtok ügyében a vajdai oklevél a megintés utáni 60. napra idézte a bepanaszoltat,³⁴⁷ 1517-ben a 6. napra.³⁴⁸ Csak kivételesen tudjuk, hogy utóbbi alkalomkor, a

339 1507: DF 255 227 (a vajda a király nevében perújítást parancsolt meg Kolozs megyének).

340 1511: DL 30 989 (idézés a király nevében, perújítás miatt, nov. 5-ről dec. 29-re; a szöveg alatt jobboldalt: *Propria commissio domini comitis et wayvode*).

341 1514: DF 253 392 (idézés a király nevében perújítás miatt, okt. 4-ről dec. 21-re; mindkét esetben a perben valamiféleképpen érintettek távolmaradása miatt).

342 1516: WassLt 621. sz. (idézés a király nevében perújítás miatt okt. 10-ről dec. 20-ra, újabb hatalmaskodás ügyében).

343 1524: DF 260 309 (idézés a király nevében dec. 31-ről 1525. jan. 9-re).

344 „Universe cause impignoratitiae de iure ac consuetudine regni in uno et primo tantum modo termino adiudicari debent atque determinari solent” „consuetudinaria vero lege regni ab antiquo observari solita et requirente universe cause in facto iurium possessionariorum impignoratitorum per quempiam mote vel movende efficacibusque litteris comprobate in uno tantummodo termino finire solent et determinari” (1499: DL 30 934); „quelibet cause in facto cuiuscumque iuris possessionarii impignoraticii ad instantiam quorumvis mote per efficacesque litteras comprobate non longo litis processu sed uno tantummodo termino solent terminari”. Vö. TRINGLI: *Hatalmaskodások*. 431–432.

345 „Universe cause in facto iurium possessionariorum impignoratorum per quoscumque mote per efficacesque litteras declarate non longo litis processu sed solum in uno termino iuridico, etiam absentia vel non venientia partis adverse non obstante decidi debent et terminari” (1505: DL 29 744).

346 „Personales ammonitiones iuxta harum partium Transsilvanarum consuetudinem non in termino octavarum sed brevibus iudiciis termino per nos ipsis assignato decidi terminarique solent atque debent.” (1509: DF 255 079). A parancslevél végrehajtói vajdai emberek voltak.

347 1515: DL 26 526.

348 1517: DF 280 957.

vajda szászsebesi tartózkodása alatt vele ott volt Barcsai Pál ítélőmester.³⁴⁹ 1520-ban egy zálogösszeg felvételét parancsolta meg Kolozs mezővárosnak, melynek megtagadása esetén Kolozs megye legközelebb tartandó ítélőszékére idézte őket.³⁵⁰

A vajda valamilyen, előtte előterjesztett kérelem esetében – ugyancsak a király nevében – vajdai emberek révén (és hiteleshelyi tanúbizonyság jelenléte nélkül) szólított fel birtokosztály megejtésére. A parancsleveleket ilyenkor a vajdai embereknek címezték, és ha az érintett a megintést (*ammonitio*) követően a birtokosztályt megtagadta, olykor oktavára is idézték (1505).³⁵¹ Egy elvi kijelentés szerint azonban a rokonok osztatlan birtokának felosztásáért indult pereket egyetlen terminuson le kellett zárni (1508).³⁵² Utóbb a birtokosztályt megtagadó rokont egy hónapra, azaz a megintést követő 32. napra (1515)³⁵³ vagy két hétre, azaz a 15. napra (1522)³⁵⁴ idézték.³⁵⁵

Olykor csak a panaszos és a bepanaszolt neve derül ki, a per tárgya nem, mert az idézés „bizonyos ügyek miatt” történt a 15.³⁵⁶ vagy a 25.³⁵⁷ napra (1514).

Az értesítés (*insinuatio*) az idézéshez kapcsolódó, azt követő bírói parancs volt, amely azt közölte az alperessel, hogy akár megjelenik a tárgyaláson, akár nem, ügyében ítéletet hoznak.³⁵⁸ A hatalmaskodási ügyekben alkalmazták a 15. század közepétől, Erdélyben is,³⁵⁹ mert a vajdák ítéltettek hatalmaskodási ügyekben.³⁶⁰ Ezeket az ügyeket egyetlen tárgyaláson kellett befejezni.³⁶¹ Nyolcados ítélőszékre való idézésnél

349 SzapolyaiOklt I. 399–400.

350 1520: DF 244 422.

351 1505: DL 62 977.

352 „Dum frater generationalis et condivisionalis a fratre suo generationali et condivisionalī sicuti partes prefate invicem coniuncte existunt, in aliquibus iuribus eorum possessionariis indivisis sive divisionem aliquam habere sive aliam quamcunque litis motionem preteritu eorundem iurium possessionariorum facere voluerit, id non longo litis processu, sed unico dumtaxat termino decidi et terminari solet atque debet.” (1508: DF 257 620, idézi MÁLYUSZ: *Erdélyi társadalom*. 96 [190. jegyz.]).

353 1514. aug. 27.: DF 252 689.

354 WassLt 633. sz.

355 A megintéssel összekapcsolt idézésre lásd TRINGLI: *A kúriai perben végzett idézés*. 27–28.

356 1510: SzOkI I. 321–322 = DF 253 544 (másodszori idézés a király nevében a 15. napra, a per tárgya ismeretlen).

357 1514: DL 63 000 (idézés a király nevében *ratione certorum negotiorum*).

358 HAJNIK: *i. m.* 199; TRINGLI: *Hatalmaskodások*. 397; TRINGLI: *A kúriai perben végzett idézés*. 28–29.

359 JANITS: *i. m.* 37 (45. jegyz.). Az itt idézett példák: 1477: DL 27 062, 1484: DL 28 436; é. n. [1479–1493]: DL 29 057; 1487: DL 29 542; é. n.: DL 30 938. – Az általunk ismert legkorábbi példa 1473-ból való: DL 62 902. Lásd még: 1499: DL 27 577; 1505: DL 26 483.

360 TRINGLI: *Hatalmaskodások*. 396.

361 Uo. 397.

is alkalmazták, amikor a vajdai (alvajdai) ember hiteleshelyi tanúbizonyság jelenlétében idézett.³⁶² Akkor is alkalmazták, amikor az alperes több nyolcadon nem jelent meg. Hangsúlyosan megkülönböztették az egyszerű perbe hívástól (1505).³⁶³ Az *insinuatio*val való idézés a három vásáron történő idézést váltotta fel,³⁶⁴ amelyet általában 1486 óta nem alkalmaztak.³⁶⁵

FELLEBBEZÉS (PERÁTTÉTEL) A KIRÁLYI UDVARBA

A 14. században az alvajdai oktavális ítélőszék fellebbezési fóruma a vajdák által az erdélyi nemesség számára vagy királyi meghatalmazással a nemesek, székelyek és szászok számára rendszertelen időközönként Tordán megtartott közgyűlés (*generalis congregatio*) volt. A közgyűlésekről lehetőség volt a királyi kúriába fellebbezni, ahol a 14. században ugyancsak a vajda ítélő főpapok, főurak és nemesek társaságában.³⁶⁶ 1366-ban I. Lajos király úgy rendelkezett, hogy ha a vajda vagy alvajda előtt birtokadományról királyi oklevéllel rendelkező személy ellen kezdenek pert, de a keresetet nem érvényes oklevelekkel, hanem csak tanúkkal kívánják bizonyítani, az ilyen ügyeket ítélet végett a királyi udvarba kell áttenni. A nemesek egyéb közönséges ügyeiben azonban a vajda és az alvajda kellett, hogy ítélkezzék Erdély területén. Ilyen ügyeket az Erdélyben birtokos főpapok és bárók sem tehettek át a vajdától a királyi udvarba.³⁶⁷ Az Erdélyből, a vajda joghatósága alatt álló megyei területekről a kúriába fellebbezett perek rendkívül ritkák, általában valamilyen különleges körülménnyel magyarázhatók. Azok a határvitákat, amelyekben megyei birtokok mellett a vajdai joghatóság alá nem tartozó kiváltságolt szászok is érintettek voltak, ezek kérésére, a vajda mindig a királyi udvarba tette át.³⁶⁸ Ezen ügyek nem tartoznak a szorosan vett fellebbezések körébe. 1381-ben azért került a királyi különös jelenlét elé a kolozsmónostori konvent és ennek birtokaival szomszédos Kolozs megyei nemes pere, mert utóbbi ragaszkodott ahhoz, hogy az apát ne átiratban, hanem eredetiben mutassa be

362 1477: DL 27 062; 1478, 1499, 1502, 1496: TelOkl II. 133–134, 232–234, 252–254 (DL 74 207, 74 272, 74 290).

363 1505-ben „non simpliciter evocatione, sed insinuatione subsequente” idéztek: DL 31 162.

364 JANITS: *i. m.* 37; 1487: DL 26 939; „Et licet prefati ... [az alperesek nevei] ... de more alias consueto adhuc ad premissa in tribus foris provincialibus proclamari debuerint, tamen quia huiusmodi trine forenses proclamationes per generale decretum regni abolite esse censentur, iidemque in causam attracti loco ipsarum trine forensium proclamationum insinuatione mediante evocandi fore videbantur.” (1496: TelOkl II. 426–427 = DL 74 255).

365 TRINGLI: *Hatalmaskodások*. 434–435 (1486. évi 17. tc.).

366 HAJNIK: *i. m.* 123; JANITS: *i. m.* 53, 55; BERTÉNYI: *i. m.* 47.

367 CDTans IV. 492. sz.

368 HAJNIK: *i. m.* 130 (1511: SzOkl I. 324–327).

(utóbb hamisnak bizonyult) okleveleit.³⁶⁹ 1391-ben a vajda a tordai közgyűléséről egy pert a királyi jelenlét elé tett át,³⁷⁰ ahol a pert a nádor tárgyalta.³⁷¹

A 14. század végén és a 15. század elején egyre ritkábban tartottak vajdai közgyűléseket, az utolsót 1412-ben hívták össze. Mivel a vajdák 1465-ig alig törődtek Erdély ügyeivel – kivéve Tamási János és Szántói Lack Jakab vajdákat –, az alvajdai nyolcados ítélőszék maradt a legfelsőbb állandó bírói fórum Erdélyben.³⁷² 1416-ban ugyan újból tartottak közgyűlést, majd 1421-ben, 1433-ban és 1437-ben is, de sűrűbben csak 1438 után. A vajdák hiányában a közgyűléseket is általában az alvajdák tartották meg. Ezekben az évtizedekben – nagyjából tehát 1412–1465 között – a vajdai bíraskodás két fórumán – a nyolcados ítélőszéken és a közgyűlésen is – alvajdai bíraskodás folyt. Mindkét helyről a fellebbezés a királyi udvarba történt.³⁷³ 1465 után, amikor a vajdák egyre inkább kezükbe vették az erdélyi ügyek intézését, az ítélkezés már leginkább az ő nevükben történt, és a vajdai ítélőszékről is a királyi udvarba lehetett fellebbezni. Amikor a peres felek egyike nem volt megelégedve az ítélőszéken hozott ítélettel, kérhették a per áttételét a királyi kúriába.

A 15. századi perekben nem mindig ismert, hogy az alvajdák vagy a vajdák ítélőszékéről a királyi udvarba fellebbezett perben melyik udvari bíróság volt illetékes.³⁷⁴ Legtöbbször csak a fellebbezésről van tudomásunk, de arról nem értesülünk, hogy a királyi kúria melyik bírósága tárgyalta a pert.³⁷⁵ 1406-ban az erdélyi alvajdák ítélőszékéről egy per az országbíróé elé került.³⁷⁶ 1413-ban az alvajda a szentimrei oktavális ítélőszékéről egy pert, mivel az alperesek nem voltak megelégedve az ítélettel, a király személyes jelenléte (*personalis presentia*) elé terjesztett fel, kötelezve a feleket, hogy Szent György nyolcadán jelenjenek meg ott, majd Szt. Jakab nyolcadán mutassák be neki az ítéletlevelet.³⁷⁷ 1417-ben az alvajda, Zsigmond király parancsára, egy pert – mivel az hűtlenség miatt elkobzott birtok ügyében indult – a királyi kúriába, a *specialis presentia* elé tett át, hogy ott prelátusok és a bárók tárgyalják,³⁷⁸ ugyanebben az évben

369 1381-ben egy I. Lajos király nevében kelt oklevél a bárói bírótársak távolléte miatt az ítélethozatalt Szt. Mihály oktavájára, a királyi különös jelenlét elé halasztotta. Innen a per többszöri halasztás után újból a különös jelenlét bírósága elé, 1383 vízkeresztjének oktavájára halasztódott, ekkor az oklevél már Mária királynő nevében kelt (CDTrans V. 603, 716. sz.; KmJkv I. 38–39).

370 WassLt 209. sz.

371 Uo. 214. sz.

372 JANITS: i. m. 54–55.

373 JANITS: i. m. 55 (172. jegyz.); W. Kovács: *A 15. századi tartománygyűlésekről*. 262–263 (53. jegyz.).

374 JANITS: i. m. 55 (176. jegyz.). Az itt idézett 1461. évi vajdai oklevél mai jelzete: DL 62 877.

375 JANITS: i. m. 55–56.

376 ZsOkl II/1. 4799, 4882. sz, II/2. 5646. sz.

377 ZsOkl IV. 1225. sz.

378 1417: ZsOkl V. 2520. sz.; VI. 52. sz.

az ítélszéken résztvevő nemesek tanácsára a per eldöntését az alvajda a prelátusok és a bárók ítéletére bízta³⁷⁹ amire – utóbbiak említése miatt – nyilván a királyi udvarban kellett, hogy sor kerüljön. 1418-ban az alvajda, az alperes kérésére, egy pert az országbíró elé tett át, aki több báró, a királyi különös jelenléti (*specialis presentia regia*), a nádori és az országbírói ítélmester jelenlétében mondott ítéletet.³⁸⁰ 1430-ban az alvajda egy pert a király és a bárók elé tett át, ahol az országbíró hagyta jóvá annak ítéletet.³⁸¹ 1437-ben és 1443-ban az alvajda az előtte zajló pert a királyi udvarba tett át úgy, hogy ott a főpapok és bárók hozzanak ítéletet.³⁸² 1448-ban az alvajdai oklevélbe foglalt kiegyezésben kikötötték, hogy az ügyet nem terjesztik a királyi udvarba;³⁸³ 1464-ben egy kiegyezés során kikötötték, hogy az alvajdák majdani ítéletével elégedetlen fél kérheti a per áttételét a királyi kúriába (*in curiam regiam*).³⁸⁴ A 15. század elejétől egyébként a személyes jelenlét bírósága országos fellebbviteli fórummá vált.³⁸⁵

I. Ulászló király 1444. évi dekrétumának 9. cikkelye intézkedett arról, hogy a vajda a felek kérésére köteles az előtte tárgyalt pert a királyi kúriába áttenni, de nem nevezte meg, hogy ott melyik bíróság illetékes.³⁸⁶

1479-ben Kendi Antal alvajda a nyolcadas ítélszékről a bírói mentességgel rendelkező Dengelegi Pongrácz László özvegye ellen indított pert a királyi személyes jelenlét (*personalis presentia regie maiestatis*) elé terjesztette fel.³⁸⁷ Ez nem tekinthető fellebbezésnek, mert azok, akik a megyei, a nádori vagy a báni hatóság alól mentesek voltak, a királyi jelenlét bíraskodása alá tartoztak.³⁸⁸

Kivételes eset volt 1457-ben, amikor az alvajdák egy pert a nádor elé tettek át,³⁸⁹ holott annak semmiféle hatásköre nem volt a vajda joghatósága alá tartozó erdélyi megyei területeken.³⁹⁰ Ez azzal magyarázható, hogy Tarkői Rikalf fia, György és

379 ZsOkl VI. 442. sz.

380 1418: ZsOkl VI. 1457. sz.

381 1430: DL 27 136.

382 Mindkét oklevél tárgya: peráttevő (*transmissionalis*). 1437: DF 277 482 = Ub IV. 622; 1443: DF 260 959).

383 DL 29 485.

384 BánfOkl II. 64–66 = DL 26 790.

385 BÓNIS: *Jogtudó értelmiség*. 140–141.

386 JANITS: *i. m.* 57. A hivatkozott törvényszöveg: *Decreta 1301–1457*. 328–329 (1444. évi 9. tc.).

387 1479: TelOkl II. 139–141 = DL 74 210. Kendi alvajdasága alatt a nyolcadas bíróság kiadványai kivételesen nem a vajda, hanem az alvajda nevében keltek (lásd fentebb).

388 HAJNIK: *i. m.* 33; SZILÁGYI: *A királyi kancellária*. 78; JANITS: *i. m.* 54.

389 JANITS: *i. m.* 56–57 (184. jegyz.). A hivatkozott oklevél: *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. IX. Szerk. KAMMERER Ernő. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1899. 560–575 = DL 81 466.

390 E tanulmány kereteit szétfeszítené a vajda és az alvajda helyett ítélező, a király által küldött alkalmi bírák tevékenységnek bemutatása. Ilyennek tekinthető az is, amikor 1396-

Gyerőmonostori Kemény István erdélyi alvajdák nem az alvajdai ítélőszéken kelt bírói oklevelükkel tették át a pert a nádor elé, hanem királyi parancsra fogott bíróként jártak el. Oklevelüket egyébként nem is az ítélőszékükön, hanem a Belső-Szolnok megyei Németin állították ki.³⁹¹

1484. vízkereszt oktaváján a vajda ítélőszékéről a királyi udvarba, a királyi személyes jelenlét (*regie maiestatis in personalis presentiam*) elé tették át egy pert, hogy ott döntsenek Szt. György oktaváján, majd az ott született döntést a peres fél Keresztelő Szt. János oktavájára kellett a vajdai bíróságnak jelentenie.³⁹² 1494-ben egy pert a vajdai ítélőszékről ugyancsak a királyi személyes jelenlét (*personalis presentia*) elé tették át.³⁹³ A *transmissionalis* perekben tehát, mint ezt a kutatás már korábban megállapította, ekkoriban a királyi személyes jelenlét bírósága volt illetékes.³⁹⁴

1502-ben Magyi Pál alországbíró (1502–1503) és alvajda (1501–1503)³⁹⁵ egy székelty ügyben előtte folyó pert az alperesek kérésére a király elé terjesztett,³⁹⁶ amelyet a királyi udvarban tárgyaltak. Az ítéletlevelet Vingárti Geréb Péter nádor (1500–1503) és királyi helytartó (1501–1502)³⁹⁷ állította ki, mivel a Csehországba elutazott király a hatalmaskodási ügyekben történő ítélkezést reábizta.³⁹⁸ Geréb a pert végleges eldöntésre a vajdának küldte vissza (1503).³⁹⁹

Az 1500. évi 6. tc. kimondta, hogy az Erdélyből a királyi kúriába fellebbezett pereket az országbíró előtt kell tárgyalni.⁴⁰⁰ Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda (1498–1510) – pontosabban a nevében eljáró ítélőmester – több pert is az ítélőszékéről a

ban a király, a vajda távollétére hivatkozva, a nádort bízta meg Bebek Detre szlavón bán és a Zsomboriak Doboka megyei birtokokért folyó perben való ítélkezést, amire Szebenben került sor. Lásd ZsOkI I. 4219. sz.; DIACONESCU: *Cista comitatus Colosiensis*. 40–42 = DL 26 993.

391 Az ügy hátterét csak az újabb kutatás tisztázta, lásd HEGYI Géza: *Bálványosvár és a nagypolitika (1456–1463). A Várdai és a losonci Dezsőfi család küzdelme a bálványosi uradalomért*. Erdélyi Múzeum LXVII(2005). 3–4. sz. 118–120. A hivatkozott királyi oklevél: uo. 118 (91. jegyz.): DL 30 834.

392 1474: DL 28 752. Vö. JANITS: *i. m.* 55 (174. jegyz.).

393 1494: KmJkv II. 2926. sz. Vö. JANITS: *i. m.* 55 (174. jegyz.). Lásd még 1479: DL 30 048, 45 819 (*Țara Hațegului*. II. 35–45. sz.).

394 SZILÁGYI: *A királyi kancellária*. 78.

395 Hivatalviselésének eddig ismert kezdő dátuma (*Arch. 1458–1526*. I. 88) javítható: 1501. dec. 15. (DF 245 917).

396 SzOkI VIII. 191–200 = DL 74 286.

397 *Arch. 1458–1526*. I. 79.

398 C. TÓTH Norbert: *A magyar királyság nádora*. 207.

399 SzOkI VIII. 200–203 = DL 74 287.

400 HAJNIK: *i. m.* 34 (11. jegyz.); JANITS: *i. m.* 57; TRINGLI: *Hatalmaskodások*. 361 (69. jegyz.). Az idézett törvényhelyek: 1000–1526. évi törvénycikkek. 644 (1500: 6. tc.).

kúriába az országbíró elé tett át (1499,⁴⁰¹ 1505⁴⁰²). 1506-ban Szentgyörgyi, országbíróként (1500–1517), prelátusok, bárók, ítélmesterek és esküdt ülnökök társaságában saját korábbi, erdélyi vajdaként meghozott ítéletét hagyta jóvá.⁴⁰³ 1514-ben a vízkereszt oktaváján megtartott vajdai ítélőszékről Verbőci István országbírói ítélmester egy pert a királyi udvarba, az országbíró elé (*in predictam curiam regiam iudicis scilicet curie eiusdem*) tett át,⁴⁰⁴ ahol ugyancsak ő volt az ítélmester. Verbőci szerint is a nyolcados ítélőszékről a pereket a perdöntő ítélet után a királyi kúriába, az országbíró elé kellett fellebbezni „érettebb megvizsgálás és megvitatás végett és azután a végső befejezésre és végrehajtásra ismét az előbbi bíróhoz”.⁴⁰⁵ A vajda által hozzá felterjesztett pert az országbíró áttehette a *personalis presentia* bírósága elé (1519).⁴⁰⁶

Bár nem oktavális ítélőszéken folyó perekről van szó, megemlíthjük, hogy olyan ügyeket, amelyekben a székelyek érintettek voltak, a vajda is és az alvajda is a királyi udvarba, a *personalis presentia* elé terjesztett fel. Így járt el Szapolyai István 1517-ben

401 Szentgyörgyi Péter vajda 1499. máj. 22-i oklevele, 1507. nov 15-i átírásában, Erdődy cs Lt, Lad. 4. Fasc. 7. Nr. 14. [D 915; 5. sz.] = DL 30 934).

402 DL 32 505 (rajta Verbőci ítélmester kancelláriai jegyzete és tárgymegjelölés: *transmissio*).

403 1506: DL 32 506: „Verum quia premissa iudiciaria deliberatio et commissio nostra tanquam per vayvodam Transsilvanensem modo prenotato lata et celebrata superiusque in tenoribus prescriptarum litterarum nostrarum adiudicatoriarum, transmissionalium lucide declarata, rite et legitime facta celebrataque extitisse et ob hoc eadem nostra deliberatio veluti wayvodalis hic quoque in curia et sede iudiciaria prefati domini nostri regis in cunctis suis clausulis et articulis admitti, acceptari approbarique et ratificari ac pro eiusdem perfectione executioneque et finali conclusione rursus in presentiam wayvode Transsilvanensis remitti debere nobis ac prefatis dominis prelatis, baronibus magistrisque prothonotariis et regni nobilibus sedis scilicet iudiciarie prefati domini nostri regis iuratis coassessoribus nobiscum in iudicio et examine presentis cause pariter consedentibus perspicue cernebatur, de quorum consilio prematuro nos prescriptam nostram iudiciariam commissionem et deliberationem veluti wayvodalem hic quoque in curia ut prefertur et sede iudiciaria eiusdem scilicet domini nostri regis tanquam iudicis curie eiusdem in cunctis suis clausulis et articulis acceptamus, approbamus et ratificamus, causam et deliberationem huiusmodi pro perfectione, executione et finali eiusdem conclusione in presentiam wayvode pretactarum partium regni Transsilvanarum ad octavas festi Epiphaniarum domini proxime venturas legitime perdurandas duximus remittendam”.

404 ErdKLt 426. sz. = DF 277 736. Verbőci jelenlétét a szöveg alatt szereplő, a közölt regesztából hiányzó kancelláriai jegyzet igazolja („Lecta et extradata per me magistrum Werbeczy”). Oktavális ítélőszékről fellebbezés 1514-ben a királyi kúriába, az országbíró ítélőszéke elé: DF 257 621 (tárgymegjelölés: *transmissio*), DL 62 997 (tárgymegjelölés: *transmissio*).

405 HAJNIK: i. m. 34 (11. jegyz.); WERBŐCZY: *Tripartitum*. 383 (III.4.6).

406 DF 257 622.

Bodolai Béldi Pál és Orbaiszék között folyó perben,⁴⁰⁷ és Csúcsi Tomori István alvajda 1525-ben egy Udvarhelyszékről hozzá fellebbezett perben.⁴⁰⁸

Fogott bírói ítéleteket nem lehetett a királyi udvarba felterjeszteni. 1511-ben, ugyancsak a vajdai ítélőszéken, Verbőci István ítélőmester előtt folyt egy olyan per, amelynek áttételét Verbőci korábban azért tagadta meg, mert az ítélet fogott bírói ítélet volt.⁴⁰⁹ A felperes ezt elismerte, de hozzátette, hogy oktavális ítélőszékek módjára volt megítélve, és kérte a per fellebbezését a királyi udvarba.⁴¹⁰ Ezenkívül a felperes bemutatott két királyi parancslevelet. Ezek közül az első – hivatkozással a régi erdélyi szokásra –, a felperes kérésének eleget téve, elrendelte a per áttételét a királyi kúriába, mivel birtokperről volt szó.⁴¹¹ A második bemutatott oklevéllel a király megparancsolta Verbőci országbírói ítélőmesternek a per felterjesztését. Erre Verbőci hajlandó is lett volna, de az alperes továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy a fogott bírói ítéletet az erdélyi részek szokásjoga szerint nem szokták felküldeni a királyi udvarba.⁴¹² A vajdai ítélőszéken részt vevő ülnökök az erdélyrészi nemesek nevében is eltiltották Verbőcit a pernek a királyi udvarba történő áttételétől, mert ezzel Erdély kiváltságait és szokásait veszélyeztetné.⁴¹³

407 DF 257 770 (tárgymegjelölés: *transmissionalis*).

408 DF 244 494 (tárgymegjelölés: *transmissio cause*).

409 „Ipsam adiudicationem per modum arbitrii factam et celebratam extitisse” (DL 30 266).

410 „Subiunxit in hunc modum quod licet per modum arbitrii fuerit illa adiudicatio celebrata, attamen eadem instar aliarum causarum octavalium fuisset adiudicata et ob rem ipsa causa de iure et consuetudine illarum partium Transsilvanarum per viam dicte apellationis factam in curiam nostram regiam transmitti debuisset.” (Uo.)

411 „Consuetudine illa partium regni nostri Transsilvanarum ab olim observata universe cause in factis iuris possessionarii per quempiam iuridici intentate seu mote ac tandem finaliter adiudicate per viam apellationis in curiam nostram regiam pro evidentiore revisione earundem transmitti debent atque solent.” (Uo.)

412 „Universe cause inter quoscumque et per quemcumque mote et intentate ac per modum arbitrii seu per arbitros adiudicate iuxta consuetudinem partium istarum Transsilvanarum in curiam regiam exmitti non consueverunt.” (Uo.)

413 Uo.

II. Ulászló király rendelkezése szerint a hatalmaskodás négy esetében⁴¹⁴ a vajda előtt kellett ítéletet hozni.⁴¹⁵ A vajda (mint székely ispán)⁴¹⁶ vagy az alvajda (mint alispán)⁴¹⁷ előtt folyó székelyföldi perekben ugyancsak a királyi udvarba lehetett felbbezni.

Miként ezt a korábbi kutatás is megfogalmazta, nem ismert olyan vajdai ítélet, amelyen az országbíró érdemben változtatott volna, bár megtehetette volna, mert Verbőci szerint a kúriában hozott ítélet maradt érvényben, azon a vajda nem változtathatott.⁴¹⁸

ÖSSZEGZÉS

A vajda és az alvajda már a 13. század végétől a Fehér megyei, Maros melléki Szentimrén tartott ítélőszéket. Az Árpád-korban az erdélyi vajdák több alkalommal is Fehér megye ispánjai voltak, itteni bíraskodásuk valószínűleg ezzel hozható kapcsolatba. Kezdetben alkalmanként a vajda is ítélkezett Szentimrén, 1339 után azonban szinte kizárólag az alvajda. Az ítélőszéket a 14. században fontosabb egyházi ünnepek nyolcadán tartották, ami jelenthette az ünnep nyolcadik napját, de egy tágabb időszakot is. Ha a 14. század folyamán és a 15. század elején több ünnep nyolcadán tartottak ítélőszéket, az 1410-es évektől kezdődően csak négy ilyen alkalommal, azaz vízkereszt, Szt. György, Keresztelő Szt. János születése és Szt. Mihály nyolcadán, minden bizonnyal az alvajda személyes bíraskodásával. Miután 1412-ben a régi típusú, ugyancsak bíraskodást végző, Tordán (Torda m.) rendszertelen időközökben megtartott vajdai közgyűlések megszűntek, 1431 és 1440 között az oktavális ítélőszék költözött Tordára. 1421 után azonban újból elkezdtek közgyűléseket tartani, ugyancsak rendszertelen időközökben. De 1464-ig a vajdai bíraskodás mindkét

414 A bűncselekmények felsorolása az 1540. évi határozatban: házak megtámadása, gyilkosság, vérontás, birtok elfoglalása (MOE II. 167), de a középkori törvények mind ugyanezt tekintették hatalmaskodásnak. Lásd TRINGLI: *A hatalmaskodások törvényes alapjai*. 408.

415 HAJNIK: *i. m.* 124. Eszerint az ilyen ügyeket mindaddig a vajda/alvajda ítélőszékén kellett tárgyalni, és ott kellett végleges ítéletet hozni, nem pedig felküldeni a királyi kúriába. – Minthogy azonban a vajda/alvajda ítélőszékén hozott igazságtalan ítéletekkel sok nemes birtokvesztésre ítélték, 1540-ben elhatározták, hogy a bűnügyeket, de a magszakadással és a hűtlenséggel kapcsolatos birtokügyeket is az országbíró, illetve a király elé kell utalni (MOE II. 167–168).

416 1504: SzOkl III. 158–160.

417 1502: SzOkl VIII. 191–200 = DL 74 286 = DL 74 287 (*apellatio*).

418 PÁLOSFALVI Tamás: *Monarchia vagy rendi állam? Gondolatok a késő középkori magyar állam jellegéről. Egy régi paradigma – a rendi dualizmus*. Századok CLIV(2020). 1. sz. 141. Verbőci vonatkozó törvénycikkei: III.2.3–4. tc.; III.4.6. tc. – Országbíró által jóváhagyott vajdai ítélet: DF 257 545.

fórumán, a közgyűléseken és a nyolcados ítélőszéken is, szinte kizárólag alvajdai bíráskodás folyt. 1465 után azonban az oktavális ítélőszéken kelt okleveleket már a vajdák nevében állították ki (az 1477–1479 közötti időszak kivételével, amikor újból az alvajdák szerepeltek az oklevelek *intitulatio*jában). Az 1442–1464 között Erdélyben működő Miklós magister ítélőmester után már nem volt az országrészben állandó *protonotarius*. 1464-ig az erdélyi ítélőmesterek elsősorban kancelláriai munkát végeztek, a bíráskodásban nem vettek részt. 1465–1515 között a vajdáknak nem volt állandó erdélyi ítélőmesterük. 1473–1478 között a megtartott ítélőszékeken az Erdélyen kívüli Debrétei Mihály ítélkezett, az ezt követő időszakban a királyi udvarból küldtek ki ítélőmestereket. Ezek részvétele az ítélőszéken 1493-tól adatolható. Liszkai Ádám (1493–1496) a királyi kúrián személynöki, Marócsai Ferenc (1499–1501) korábban alnádori, Verböci István (1505–1514) pedig országbírói ítélőmesterek voltak. Ők, illetve beosztottjaik végezték el az ítélőszéken a bírósági munkát, nem pedig a vajdák. Az ítélőmestereket erdélyi útjaik alkalmával ugyancsak a királyi kúria bíróságairól kiküldött jegyzők kísérték el. Mindez annak a jele, hogy a tartomány igazságszolgáltatását központi irányítás alá vonták. A kúriai ítélőmestereket és a jegyzőket nem csak az ítélőszék alkalmával, hanem ritkábban vajdai közgyűlésekre vagy fontosabb ügyek elintézésére (például birtokbaiktatások, határviták elsimítása) is kiküldték Erdélybe. Az oktavális ítélőszékek 1465 után megritkultak, 1466–1472 között például egyet sem tartottak. Néhány évben (1482, 1492, 1500, 1501) az ítélőszéket a maroszséki Vásárhelyen, 1493-tól kezdődően Kolozsváron tartották meg, és itt maradt a továbbiakban is. (A király 1494-es erdélyi látogatása alkalmával ülésezett csupán az ítélőszék Szebenben.) Az 1526-ig terjedő időszak utolsó oktavális ítélőszékét 1519-ben tartották, ahol már az 1516-tól működő erdélyi ítélőmester, Barcsai Pál bíráskodott. A 15. század végén és a 16. század elején az oktavális ítélőszéken az alvajda és további 11 előkelő erdélyi nemes vett részt ülnökként (1499, 1514, 1519). A kúriai ítélőmesterek és jegyzők erdélyi tevékenységének köszönhetően az oktavális ítélőszéken kiállított vajdai okleveleken – főleg 1493 után, Liszkai erdélyi tevékenységétől kezdődően – ugyanazok a kancelláriai (ügyviteli) jegyzetek jelentek meg, mint a királyi kúriában működő országbírói bíróság kiadványain. A 16. század elején egy új tisztségviselő jelent meg az oklevelekben, a *secretarius*. Ő volt a vajdai kancellária tulajdonképpeni vezetője, de a bírósági munka alól csak az első erdélyi ítélőmester kinevezése után szabadult fel. Az idézések hosszú ideig az idézéshez legközelebb álló nyolcadokra szóltak, majd a pereket egyik nyolcadról a következőre halasztották. Hatalmaskodási ügyekben 1458-ban bevezették Magyarországon a rövid határidőre, azaz a 32. napra (egy hónapra) történő idézést, Erdélyben azonban, állandó ítélőszék és ítélőmester híján, ez nem terjedt el. Itt rövid határidőre különböző terminusokra idéztek, a hatalmaskodások mellett a megújított perek, a zálogos birtokok és a magszakadás útján a királyra háramlott birtokok ügyében (akárcsak az Erdélyen kívüli megyékben). A nyolcados ítélőszéken tárgyalt pereket a királyi udvarba lehetett fel-

lebbezni, a 15. század második felében több alkalommal a királyi személyes jelenlét bírósága elé került a per, 1500 után pedig ezekben az országbíró volt illetékes.

FÜGGELÉK⁴¹⁹

I. A VAJDAI ÍTÉLŐSZÉK ÜLNÖKEI (1499, 1514, 1519)⁴²⁰

Ádamosi Horvát Gáspár (KK): ülnök 1519-ben. Előbb Vingárti Geréb László erdélyi püspök udvarbírája (1498), majd az akkor már a kalocsai érsekséget viselő László fogarasi várnagya (1499 körül?; 1501–1502).⁴²¹

Apanagyfalusi Apafi Ferenc, apanagyfalusi (BSz, DO, FH, KK): ülnök 1514-ben. *Egregius*,⁴²² 1494/1495-ben – nem részletezett okból – a kincstár pénzt utalt neki.⁴²³ 1515-ben egyike azon vagyonosabb nemeseknek, akik meghívták a szászokat a június 12-i székelyvásárhelyi gyűlésbe,⁴²⁴ majd azon nemesek egyike, aki az 1524. november 15-i, székelyvásárhelyi diétán aláírta a szászoktól segítséget kérő levelet.⁴²⁵

Baládfi János, kiskendi (KK): ülnök 1519-ben. Semmilyen tisztségviseléséről nem tudunk.

Baládfi Mihály, kiskendi (KK): ülnök 1514-ben és 1519-ben. Semmilyen tisztségviseléséről nem tudunk.⁴²⁶

419 A tanulmányt az erdélyi vajdai kancellária archontológiája, a nyolcados ítélőszéken részt vevő jegyzők listája és a megtartott oktavális ítélőszékek időpontjait és helyszíneit tartalmazó táblázat egészíti ki (1465–1526).

420 Az alábbi jegyzékben összesítve, betűrendben soroljuk fel a fennmaradt ülnöklistákon szereplő neveket. 1499: DF 245 280; 1514: DF 208 666; DL 30 266; 1519: DF 208 667. Az itt alkalmazott rövidítések: BSz = Belső-Szolnok; DO = Doboka; KL = Kolozs; FH = Fehér; HD = Hunyad; KK = Küküllő; TD = Torda megye.

421 NEUMANN Tibor: *A Szapolyaiak erdélyi ága – a Mikeszázai Horvát család*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. CXXXII(2011). 75.

422 Címére és ősi birtokaira lásd KmJkv II. 2717. sz. Birtokokat vásárolt Kolozs megyében (uo. 3957. sz.).

423 RPRH 2765. sz. tétel.

424 SzOkl III. 187–188 = DF 245 749.

425 SzOkl III. 237–238 = DF 245 841. Családjára lásd ENGEL: *Gen.*, Becsegergely nem, 2. tábla: Apafi.

426 ENGEL: *Gen.*, Szalók nem 2. tábla: erdélyi ág; CsÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III, V. MTA, Bp., 1890–1913. V. 906–908); KmJkv II. 843.

Bethleni Elek, bethleni (BSz, DO, FH, KK, HD): ülnök 1519-ben. *Egregius*,⁴²⁷ Mohács után a Szapolyai, majd Ferdinánd-párti Perényi Péter és az ugyancsak Ferdinánd-párti Majlát István alvajdája.⁴²⁸

Bethleni Miklós, bethleni (FH, KK, KL, TD, DO, BSz): ülnök 1499-ben és 1514-ben. Mátyás király várnagya az ausztriai Retzben (1486–1490), majd Corvin János sztrofkói (Zemplén m.) várnagya (1491); erdélyi követ a pozsonyi békét (1491) követő 1492. évi budai országgyűlésen,⁴²⁹ 1494-ben a kincstár – nem részletezett okból – pénzt utalt neki,⁴³⁰ 1496-ban az erdélyi nemesek által a királyhoz küldött követség tagja,⁴³¹ 1515-ben egyike azoknak, akik a szászokat és székelyeket meghívták a tartománygyűlésre.⁴³² Birtokai egy részét II. Ulászlótól új adományként kapta meg.

Bikali Vitéz lásd Vitéz, bikali

Bolyai Gáspár (FH): ülnök 1499-ben. 1496-ban az erdélyi nemesek által a királyhoz küldött követség tagja.⁴³³ → Bethlen Miklós testvérének: Brigittának a férje.⁴³⁴

Erdélyi Márton, somkeréki (BSz): ülnök 1499-ben, 1514-ben és 1519-ben. István erdélyi alvajda fia,⁴³⁵ erdélyi követ az 1492. évi budai országgyűlésen,⁴³⁶ 1515-ben – mások mellett – meghívta a tartománygyűlésre a szászokat és székelyeket.⁴³⁷

427 Címére és ősi birtokaira lásd KmJkv II. 3763, 3992–3993. sz.

428 *A bethleni gróf Bethlen család története*. Írta LUKINICH Imre. Athenaeum, Bp., 1928. 56–62; BARTA Gábor: *Konszolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után (Szapolyai János király kormányzása 1526 november–1527 augusztus)*. Századok CXI(1977). 636 (5. jegyz.); OBORNI Teréz: *Egy Habsburg-párti főúr Erdélyben. Bethleni Bethlen Elek (1478–1549?) alvajda*. = *Tanulmányok Cseh Zita, Kovács Melinda és Szabó Jolán tiszteletére*. Szerk. MOLNÁR Dávid, VARGA Zsolt. MNL Heves Megyei Levéltára, Eger, 2023. 363–380; családjára lásd ENGEL: *Gen.*, Becsegergely nem 3. tábla: Betleni (Bethlen).

429 LUKINICH: *i. m.* 20–26; NEUMANN Tibor: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492) (Második közlemény)*. Századok CXLV(2011). 2. sz. 293–347 (a továbbiakban NEUMANN: *Békekötés*. II.) 322–323. Birtokszerzeményeire lásd még HEGYI Géza: *Az újvári (bonyhai) uradalom birtoklástörténete a 13–16. században*. = *Számontartatol. A gógánváraljai magyar közösség évszázadai*. Szerk. NAGY Gábor. Barót, Tortoma, 2016. 10–21 (a továbbiakban HEGYI: *Az újvári uradalom*) 18–20.

430 RPRH 613, 2765. sz. tétel.

431 1496: DF 245 425 (egykorú, elmosódott írású másolat). Újkori másolata: DF 253 810.

432 SzOkI III. 187–188 = DF 245 749.

433 1496: DF 245 425 = DF 253 810. Téves az az állítás, miszerint birtokaira új adományt szerzett volna: RÓNAY Elemér: *A bolyai Bolyai-család*. Turul LVI(1942). 3–4. sz. 50 (az itt hivatkozott oklevél ezt nem tartalmazza, lásd DL 26 522).

434 Engel: *Gen.*, Becsegergely nem, 3. tábla: Betleni (Bethlen); KmJkv II. 2746. sz.

435 ENGEL: *Gen.*, Becsegergely nem, 4. tábla: Erdélyi (somkeréki).

436 NEUMANN: *Békekötés*. II. 322–323.

437 SzOkI III. 187–188 = DF 245 749.

Gerendi László (TD) ülnök 1519-ben. *Egregius*, tordai ispán (1512, 1525 e.).⁴³⁸

Gesztrágyi Benedek (KL) ülnök 1499-ben. Kolozsi ispán (1499).⁴³⁹

Gyerőfi Balázs, szamosfalvi (KL): ülnök 1499-ben. Semmilyen tisztségviseléséről nem tudunk.⁴⁴⁰

Háportoni Forró Márton (FH): ülnök 1514-ben és 1519-ben. Semmilyen tisztségviseléséről nem tudunk.⁴⁴¹

Horvát, vingárti *lásd* Vingárti Horvát

Hosszúaszói Gergely (KK): ülnök 1499-ben és 1514-ben. Semmilyen tisztségviseléséről nem tudunk.⁴⁴²

Kecskeméti Patócsi *lásd* Patócsi, kecskeméti.

Kendefi Mihály, malomvízi (HD): ülnök 1499-ben. Erdélyi követ az 1492. évi budai országgyűlésen.⁴⁴³ 1492-ben birtokadományt kapott, 1493-ban a malomvízi és 1496-ban többi birtokára is új adományt szerzett, 1497-ben visszaszerezte a hátszegi vámot,⁴⁴⁴ 1504-ben jobbágytelepítési engedélyt kapott II. Ulászló királytól.⁴⁴⁵

Kendi Gál (DO): ülnök 1519-ben. Kendi Antal alvajda fia. Dobokai ispán (1513–1525).⁴⁴⁶

Kiskendi Baládfi *lásd* Baládfi, kiskendi

Macskási Gáspár (rápolti; HD, FH): ülnök 1519-ben. Királyi kamarás (*cubicularius*), aki II. Ulászlótól adományként megkapta a birtokaiban meglévő királyi jogot (1513).⁴⁴⁷

438 *Arch. 1458–1526. II. 418.* Vö. W. Kovács András: *Az erdélyi vármegyék középkori archontológiája*. EME, Kvár, 2010. (Erdélyi Tudományos Füzetek 263 – a továbbiakban W. Kovács: *Erdélyi megyék*) 111 (további adatokkal).

439 *Arch. 1458–1526. II. 412.* Vö. W. Kovács: *Erdélyi megyék*. 112 (további adatokkal).

440 ENGEL: *Gen.*, Mikola rokonsága, 3. tábla: Gyerőfi (kiskapusi, inaktelkei). Bizonytalan Gyerőfi Balázs Kolozs megyei feltételezett szolgabírósa: [W.] Kovács András: *A megye működése a középkori Erdélyben (14. század eleje–1540)*. Doktori (PhD)-értekezés. Debreceni Egyetem, 2021 (gépelt kézirat; <http://hdl.handle.net/2437/322319>; utolsó megtekintés: 2024. 05. 30.) 292 (2318. jegyz.).

441 KmJkv II. 901.

442 KmJkv II. 923; CsÁNKI: *i. m.* V. 935.

443 NEUMANN: *Békekötés*. II. 322; ENGEL: *Gen.*, Kendefi (Kenderesi, malomvízi); CsÁNKI: *i. m.* V. 191–192.

444 CsÁNKI: *i. m.* V. 191–193; 1492: DL 29 550; 1493: DL 46 206 = SÓLYOM-FEKETE Ferenc: *Syl-völgy s benépesítése, valamint annak egyéb történetei*. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve. IV(1885/1886). 81–82 = Hurmuzaki II/2. 349–350; 1496: DL 30 490 = Hurmuzaki II/2. 378–379; Hurmuzaki II/2. 384–385; SZABÓ Károly: *A Kendefiek a XIV. és XV-ik században*. Századok II(1868). 42.

445 SÓLYOM-FEKETE: *i. m.* 89.

446 *Arch. 1458–1526. II. 396.* Vö. W. Kovács: *Erdélyi megyék*. 123 (további adatokkal).

447 DL 36 581, idézi Adrian MAGINA: *Constituirea și evoluția domeniului familiei nobiliare Măciș de Rapolt (1478–1520)*. Banatica XX(2010). 2. sz. 116 (39. jegyz.); ENGEL: *Gen.*, Macskási; CsÁNKI: *i. m.* V. 204. Lásd még: DF 277 722 = ErdKLt 1086. sz.

Malomvízi Kendefi *lásd* Kendefi, malomvízi

Mocsi Salatiel (KL): ülnök 1499-ben. Semmilyen tisztségviseléséről nem tudunk.⁴⁴⁸

Patócsi Miklós, kecskeméti (Pest m.; KK, DO): ülnök 1514-ben. Felesége, → Bethlen Miklós leánya: Erzsébet révén jutott erdélyi birtokokhoz, melyeket cserével és vásárlással egészített ki.⁴⁴⁹ Vingárti Geréb Péter országbíró és nádor, beregi ispán familiárisaként munkácsi várnagy és beregi alispán (1502).⁴⁵⁰

Peterdi János (TD): ülnök 1499-ben. Létai (Kolozs m.) várnagy (1482).⁴⁵¹

Rápolti Macskási *lásd* Macskási, rápolti

Somkeréki Erdélyi *lásd* Erdélyi, somkeréki

Sülyei Péter (FH): ülnök 1499-ben. Semmilyen tisztségviseléséről nem tudunk.⁴⁵²

Szamosfalvi Gyerőfi *lásd* Gyerőfi, szamosfalvi

Szilvási Kristóf (TD): ülnök 1514-ben és 1519-ben. Belső-szolnoki ispán (1515 e.).⁴⁵³ Vajdai nótárius (1487, 1493–1498).⁴⁵⁴

Szobi Mihály (DO; KL; TD, HD): ülnök 1514-ben. A királyi tanács köznemesi ülnöke, Verbőci támogatója,⁴⁵⁵ 1492. évi budai országgyűlésen erdélyi követ,⁴⁵⁶ az

448 KmJkv II. 982; CsÁNKI: *i. m.* V. 557–550.

449 HEGYI: *Az újvári uradalom*. 20 (1511: DL 62 993). A Patócsiak családfája: HEGYI Géza: *Váralja a középkorban. = Számontartatol. A gógánváraljai magyar közösség évszázadai*. Szerk. NAGY Gábor. Tortoma, Barót, 2016. 27; Doboka megyei birtokai: 1523, 1536, 1542: KmJkv II. 3900, 4581, 4769–4770. sz.

450 *Arch.* 1458–1526. II. 64.

451 ENGEL: *Gen.*, Hontpázmány nem 11. Ugocsa ág 4. tábla: Peterdi; CsÁNKI: *i. m.* V. 807–809. Peterdi Dengelegi Pongrácz János özvegyének létai várnagya (KmJkv I. 2405. sz.).

452 KmJkv II. 1030.

453 *Arch.* 1458–1526. II. 392; W. Kovács: *Erdélyi megyék*. 146 (további adatokkal).

454 1487: DL 62 927; JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 67 (55. jegyz.) = 1493: DL 27 221; 1498: WassLt 496. sz. (Szilváson [= Kecsetszilváson] kelt alvajdai oklevél).

455 KUBINYI András: *A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagelló-korban. = Mályusz Elemér emlékkönyv*. Szerk. H. BALÁZS Éva, FÜGEDI Erik, MAKSAJ Ferenc. Akadémiai, Bp., 1984 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok) 262–263; HERMANN Zsuzsanna: *Miképp került Divény vára a Balassák kezére? Levéltári Közlemények LXIII(1992). 1–2. sz.* 63–64; KUBINYI András: *Werbőczy Mohács (1526) előtti politikai pályafutása. = Tanulmányok Werbőczy Istvánról. Studien über István Werbőczy*. Szerk. HAMZA Gábor. Professzorok Háza, [Bp.], 2001. (MF Könyvek 21.) 67–69, 71, 76; PÁLOSFALVI: *Hunyadi-familiárisok*. 167; ENGEL: *Gen.*, Szobi.

456 NEUMANN: *Békekötés*. II. 322–323.

algyógyi, a solymosi (HD) és a vécsi vár és uradalom (TD),⁴⁵⁷ királyi adományból (1464) a sajói (DO) és tekei (KL) uradalom birtokosa.⁴⁵⁸

Torockói Ferenc (TD): ülnök 1514-ben és 1519-ben. Semmilyen tisztségviseléséről nem tudunk, de ő volt az, aki visszakapta az 1467–1468. évi erdélyi felkelés után elkobzott torockói várakat.⁴⁵⁹

Tótprónai (Bányabükki) Kerubin (KL): ülnök 1514-ben és 1519-ben. Kolozsi ispán (1499; 1514–1521).⁴⁶⁰

Türi Benedek (TD): ülnök 1514-ben. Korábban Szentgyörgyi Péter alvajdája (1505–1507) és tordai ispán (1512–1513, 1527).⁴⁶¹

Vingárti Horvát János (FH) ülnök 1514-ben. Jelentős udvari szolgálat után valószínűleg Szapolyai egyik támaszaként került Erdélybe, később egy vajdai oklevél relátora.⁴⁶²

Vitéz György, bikali (KL): ülnök 1499-ben. *Egregius*.⁴⁶³ Semmilyen tisztségviseléséről nem tudunk.⁴⁶⁴

457 CSÁNKI: *i. m.* V. 55, 66, 796; HEGYI Géza: *Az erdélyi Mezőség birtokviszonyai a középkorban. = Középkori művészet a Szamos mentén. II. Templomok a Mezőségtől Beszterce-Naszódig.* Szerk. KOLLÁR Tibor. A szerk. munkatársai: BARDOLY István, KOVÁCS Gergely. Fényképezte MUDRÁK Attila. Iskola Alapítvány–Möller István Alapítvány, Kvár–Bp. 2021. 305–367 (a továbbiakban HEGYI: *A Mezőség birtokviszonyai*) 350.

458 HEGYI: *A Mezőség birtokviszonyai*. 344; ENGEL Pál: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. Hungary in the Late Middle Ages. Digital Vector Map and Attaching Database about the Settlements and Landowners of Medieval Hungary.* BTK, Bp., 2020; CSÁNKI: *i. m.* V. 326, 602–603, 541, 796.

459 DL 28 564; ENGEL: *Gen.*, Ákos nem 6. Torockói. Mivel a felkelésben részt vevő Torockói László egyik fia: Ferenc, a javait 1497-ben fiára: Ferencre bízta (KmJkv II. 3002. sz.), valószínűleg ez utóbbi lehetett az ülnök. 1542-ben a helytartó mellé rendelt tanács Torda megyei küldötte: *Erdélyi országgyűlési emlékek.* I. Szerk. SZILÁGYI Sándor. MTA, Bp., 1876. 84–86 (SzNLT, Urkunden, IV. 395).

460 *Arch. 1458–1526.* II. 412. Valószínűleg ezzel a Tótprónai Kerubinnal azonosítható az a *Rwbynth*, aki Szapolyai vajda egyik oklevelének relátora 1514-ben (SzapolyaiOkl. I. 355–356). Vö. W. KOVÁCS: *Erdélyi megyék.* 151 (további adatokkal).

461 *Arch. 1458–1526.* I. 88, II. 418. Vö. W. KOVÁCS: *Erdélyi megyék.* 152 (további adatokkal).

462 FARAGÓ Dávid: *Vingárti Horvát János pályaképe.* Erdélyi Múzeum LXXXVI(2024). 1. sz. 40–41.

463 KmJkv II. 3173. sz. Végrendelete: DL 46 697.

464 ENGEL: *Gen.*, Mikola rokonsága, 8. tábla: Bikali (Tamásfalvi); CSÁNKI: *i. m.* V. 611–612.

Zsombori Péter (DO):⁴⁶⁵ ülnök 1499-ben. A királyi udvarba küldött erdélyi követ (1496),⁴⁶⁶ tordai ispán (1499).⁴⁶⁷ II. Ulászló király évenkénti sóadományban részesítette 1496-ban.⁴⁶⁸

II. AZ ERDÉLYI VAJDAI KANCELLÁRIA ARCHONTOLÓGIÁJA (1465–1526)

II. 1. Vajdai (és alvajdai) jegyző⁴⁶⁹

Iklódi István *magister* alvajdai jegyző (1465)

1465. VI. 17. (DL 27 180)

Egyidejűleg belső-szolnoki, dobokai és kolozsi ispán (1465)⁴⁷⁰

Gergely *magister*

1469. XI. 17. (Ub VII. 428)

Miklós *magister*

1485. XI. 7. (KmJkv II. 2549. sz.; DL 28 437)⁴⁷¹

Cseberkovci⁴⁷² (*de Cheberkolcz*) Miklós (János fia), *nobilis*

1487. II. 8. (Borsa: *Somogy Lt. oklevelei*. 69 [143. sz.])

Bényei⁴⁷³ Bertalan *magister*

1492. XI. 23. (DL 29 329)

Kecseti László (1493)

1493. XI. 22. (DL 26 456. és 27 221)

Vö. JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 67.

465 ENGEL: *Gen.*, Brassói-rokonság, 1. tábla: Zsombori (Sombori). Zsombor alatt itt a Kolozs megyei Magyarzsombor értendő.

466 1496: DF 245 425 = DF 253 810.

467 *Arch.* 1458–1526. II. 417.

468 DL 65 411. Vö. W. Kovács: *Erdélyi megyék*. 156 (további adatokkal).

469 Az alábbi jegyzékben, amikor a név mellett nem szerepel az „alvajdai jegyző” pontosítás, ott vajdai jegyzőt említ a forrás.

470 *Arch.* 1458–1526. II. 391, 394, 410. – 1465-ben id. Vizaknai Miklós erdélyi alvajda a végrendeletében Jeremiás nevű jegyzőjét említi (Ub V. 220).

471 Bátor István vajda és országbíró jegyzője.

472 Körös megye.

473 Fehér m.

Szilvási⁴⁷⁴ Kristóf *magister* (1487; 1493–1498)

1487. XI. 16. (DL 62 927)

1493. XI. 22. (DL 27 221)⁴⁷⁵

1498. VIII. 9. (WassLt 496. sz.)⁴⁷⁶

Belső-szolnoki ispán (1515 e.), az oktavális ítélőszék ülnöke (1514, 1519)

Vö. JANITS: *i. m.* 64 (36. jegyz.); JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 67 (55. jegyz.);

Arch. 1458–1526. II. 392.

Szucsáki János *magister* (1499–1509, 1511–1516)

1499. III. 19.⁴⁷⁷ (DL 29 574) – 1510. VIII. 11. (WassLt 562. sz.)⁴⁷⁸

1511. XII. 21. (DL 29 025) – 1516. IV. 11. (WassLt 620. sz.)

A kolozsmonostori konvent jegyzője (1497–1499), vajdai *secretarius* (1510)

Vö. JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 58, 69, 74; KmJkv I. 65–66.

Szegedi⁴⁷⁹ Keresztúri Simon *magister, egregius*, alvajdai jegyző (1501, 1524–1525)

1501. VI. 7. (DL 46 555)

474 Kecsetszilvás (Doboka m.).

475 Közbenső adatok: 1494. III. 25. (KmJkv II. 2909. sz.); 1494. V. 30. (KmLt 284. sz. = DF 275 385); 1494. IX. 2. (DL 46 274); 1494. XII. 23. (DL 29 884); 1495. I. 5. (DL 27 751); 1495. VI. 22. (DL 29 885. és 30 489); 1495. VII. 16. (DL 27 983); 1495. VII. 24. (DL 29 886); 1495. XII. 26. (DL 27 083); 1495. XII. 28. (DL 27 757); 1496. I. 29. (DF 252 984); 1496. I. 31. (DL 26 939); 1496. III. 22. (DL 30 940); 1496. VI. 27. u. (*Rechnungen Hermannstadt* 213); 1496. VIII. 18. (vajdai familiáris, *magister*, DF 245 424); 1496. XI. 20. (DF 245 423); 1497. III. 30. (WassLt 492. sz.; DL 62 947); 1497. III. 30. u. (*Rechnungen Hermannstadt* 239); 1497. XII. 14. (DL 27 765).

476 Szilváson kelt alvajdai oklevél.

477 A keltezés bizonytalan, mert az ártírt oklevél későbbi, mint a keretoklevél.

478 Közbenső adatok: 1499. XI. 26. (DF 247 111), 1499. XII. 13. (DF 245 127, DL 29 577), 1500. X. 30. (DL 36 923), 1501. IV. 5. (DF 277 667 = ErdKLt 1071. sz.; JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 58 [25. jegyz., Batthyaneum, B. 1071], téves, 1502. III. 8-i keltezéssel idézi), 1501. IV. 28 (WassLt 505. sz.), 1503. V. 30. (DL 26 818), 1503. VI. 16. (KmJkv II. 3287. sz.), 1503. XII. 22. (DL 27 234), 1503. XII. 26. (DL 28 668), 1503. XII. 28. (DL 28 669), 1504. III. 16. (DF 257 845), 1504. IV. 26. (DL 28 549), 1505. II. 5. (DF 257 616), 1505. III. 22. (DF 253 758), 1505. III. 27. (DF 277 696), 1506. X. 1. (WassLt 533. sz.), 1507. VI. 27. (DL 27 109), 1509. IV. 17. (KmJkv II. 3493. sz.), 1509. IV. 25. (WassLt 550. sz.), 1510. VIII. 11. (uo. 562. sz.), 1511. XII. 21. (DL 29 025), 1512. V. 9. (WassLt 571. sz.), 1513. V. 24. (DF 255 089), 1514. II. 1. (WassLt 607. sz.), 1516. IV. 30. (uo. 616. sz.). Vö. Adinel DINCĂ: *Scieri autografe în Transilvania medievală = Autographa et signaturae Transilvaniae*. Szerk. Susana ANDEA–Avram ANDEA–Adinel DINCĂ. Argonaut–Symphologic, Cluj-Napoca–Gatineau, [2015] (Argonaut. Istorie, documente, mărturii; Academia Română, Institutul de Istorie Națională George Barițiu, Colecția Medievalia V). 33, 36–37.

479 1525: DL 63 037.

Pleternicei⁴⁸⁰ (Dragasy)⁴⁸¹ György, *egregius, magister*

1504. X. 2. (DF 267 781)⁴⁸²

Egyidejűleg kúriai jegyző.⁴⁸³

László (1504)

1504 (*Rechnungen Hermannstadt* 314)

Vö. JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 67 (58. jegyz.)

Dévai Pál *magister*⁴⁸⁴

1504. VIII. 20.^{484a}

1505. I. 26. (DF 255 040)

Vö. JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 70 (75. jegyz.).

Frátai Mátyás, *nobilis, litteratus*,⁴⁸⁵ alvajdai jegyző

1512. IV. 20. (DL 30 075)

1512. IV. 21. (DF 244 497)⁴⁸⁶

Komlósi Péter *magister, nobilis*

1514. II. 3. (TelOkI II. 327)

Egyidejűleg kúriai jegyző.⁴⁸⁷

480 Pozsega m.

481 Bónis: *Jogtudó értelmiség*. 401–402.

482 Az oklevél regesztája: IVÁNYI Béla: *München levéltárai, magyar szempontból*. Levéltári Közlemények XII(1934). 81.

483 1498: DL 67 148; *curie regie ac stili wayvodalis... notarius* (1504: DF 267 781). – 1499-ben a Szt. György-ünnep oktaváján Kolozsvárott tartott ítélőszék alkalmával Torockó vár iktatásához kijelölt vajdai ember (ThLt 45. sz. = DF 257 881).

484 Később, ugyanezen a néven, kúriai jegyző (1506. XII. 13.: DL 29 914). Később, erdélyi ítélőmesterként a Barcsai Pál nevet használja (lásd alább).

484a Ez a vajdai oklevél a Hunyad megyei Barcsán kelt, írásba foglalója nem lehetett más mint Dévai/Barcsai Pál. Az oklevél jelzete: Direcția Arhive Naționale Istorice Centrale, Bukarest, Documente transilvănene XVII/6., közlése: Costin FENEȘAN: *Ohaba și Ponor – două moșii românești din Țara Hațegului și stăpânii lor în secolele XV–XVI*. Sargetia XVIII–XIX(1984–1985). 189–190.

485 1524: DL 23 924.

486 Az oklevél közlése: Adrian Andrei RUSU–Marius PORUMB–Mircea SABĂU–TĂTAR: *Ctitoria Sărăcineștilor din Sălășul de Sus (jud. Hunedoara)*. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca XXVIII(1987–1988). 173.

487 *Curie regie et styli nostri wayvodalis notarius*.

Kőrösi Miklós *magister* (1516–1519)⁴⁸⁸

1516. XI. 14. (DL 255 093)⁴⁸⁹ – 1519. V. 9. (DF 255 099)

Vö. JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 58.

Szucsáki Ambrus *magister* (1520–1524)⁴⁹⁰

1520. III. 7. (TelOkl II. 446 = DL 74 401)⁴⁹¹

1524. IV. 15. (DL 23 924)

Vö. KmJkv I. 66, 127; JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 74–75.

(Szalánkeméni) Albert diák (jegyző)

1522. VI. 3. (DF 257 777^v)⁴⁹²

Vö. JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 75–76.

Miklós diák, *egregius*

1523. III. 9. (KmJkv II. 3905. sz.)⁴⁹³

Szegedi⁴⁹⁴ Keresztúri Simon *magister, egregius*, alvajdai jegyző (1501, 1524–1525).

1524. III. 2. (DF 255 122)

1525. II. 17. (DL 63 037)

Vö. JANITS: *i. m.* 65; JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 76.

488 Utóbb vajdai *secretarius* (1522–1526), amennyiben azonosítható a csak keresztnévvel szereplő Miklós litteratussal/magisterrel (lásd alább).

489 Az oklevél közlése: JAKÓ–MANOLESCU: *i. m.* Kézírások 34/A. Itt családnévvel szerepel, az időrendben ezt követő említésekben már csak keresztnévvel. Közbenső adat: 1519. V. 7. (DF 255 098).

490 Kolozsmonostori jegyző (KmJkv I. 101, 1519; TelOkl II. 388 = DL 74 395), erdélyi ítélmester (1531–1535), lásd JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 74–75; 1531: Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága Kolozsváron, Barcsay cs lt, 2. sz. Vö. DINCĂ: *i. m.* 39.

491 Közbenső adatok: 1520. X. 15. (DF 253 777^v); 1521. IX. 16. (DF 246 129); 1521. X. 22. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt. I. Rechnungen aus 1503–1526*. H. Zeidner, Kronstadt, 1886 [a továbbiakban *Quellen Kronstadt I.*]) 362; 1521. XI. 26. (uo. 367); 1521. XII. 4. (DL 63 024); 1522. III. 12. (DF 278 764); 1522. X. 7. (*Quellen Kronstadt I.* 451); 1523. IV. 24. (246 437); 1523. XI. 8. (DF 277 783).

492 Albert diák néven írt perhalasztó feljegyzést alvajdai oklevél hátlapjára, melynek közlése: C. TÓTH: *Szapolyai János havasalföldi hadjáratai*. 990 (27. jegyz.). Hasonmása: JAKÓ, Sigismund: *Organizarea cancelariei voevodale ardeleni la începutul secolului al XVI-lea*. Hrisovul VI(1946). 111–148. II/3. ábra.

493 Talán azonos azzal a Miklóssal, aki 1530-ban Kolozs megye jegyzője (KmJkv II. 4326. sz.).

494 1525: DL 63 037.

II. 2. Vajdai titkár (*secretarius wayvode*)

András diák (1503)

1503. V. 30. (DL 26 818)

Vö. JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 58.

Barcsai Pál magister (1507–1510)⁴⁹⁵

1508. I. 2. (*Rechnungen Hermannstadt* 494)⁴⁹⁶

1510. X. 4. k. (TTár 1907. 106 = DF 280 939)

Vö. JANITS: *i. m.* 65; JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 58, 60 (36. jegyz.), 70 (75. jegyz.);

KmJkv I. 65, 101.

Szucsáki János magister, diák (1510[–1516?])⁴⁹⁷

1510. IX. 23. (DL 27 250–27 251)⁴⁹⁸

Vö. JANITS: *i. m.* 65, 67; JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 58.

Kőszegi András (1519?) (erősen bizonytalan)

1519. VII. 28. (SzOkl I. 342;⁴⁹⁹ az oklevél késői másolata: DL 29 090)

495 Kolozsmonostori konventi jegyző (1485–1496; KmJkv I. 65), utóbb az országbírói, majd 1507-től a vajdai kancellária jegyzője, 1516–1526 között erdélyi ítélmester (lásd alább).

496 Közbenső adatok: 1508. VII. 17. (KmJkv II. 3470. sz.); 1509. I. 5. (DL 105 984, Pál magister); 1509. VII. 12. (TelOkl II. 311–312 = DL 74 334); 1509. VII. 13. (DF 255 248); 1509. X. 7. (DL 27 591 = DL 27 592; DL 27 593); 1509. X. 23. (DL 32 456); 1510. III. 10. (DL 27 405); 1510. III. 25. (DF 253 544^v = SzOkl I. 322). Itt a közlésben hibásan *secretarius maiestatis persone* áll a *secretarius manu propria* helyett, ami a kutatást érthető módon félrevezette, lásd JANITS: *i. m.* 65 (40. jegyz.); SZILÁGYI: *A királyi kancellária*. 51 (70. jegyz.); LAKATOS: *A királyi titkárok*. 341 (49. jegyz.); 1510. IV. 17. (DL 29 615); 1510. IX. 25. (Hurmuzaki XV/1. 204–205 = DF 246 027).

497 Mivel az 1510–1516 közötti időszakból ellenőrző jegyzetek csak Turóci Miklós alvajdától (1511: WassLt 566. sz.; 1513: DL 65 461) és Szucsákitól (1512: WassLt 571. sz.; 1513: DF 255 089; 1514: WassLt 607. sz.) ismertek, Jakó feltételezte (*Vajdai kancellária*. 58), hogy a titkári teendőket Szucsáki ebben az időszakban is ellátta.

498 Vajdai jegyző (1499–1509, 1511–1516).

499 Az oklevél 1519. VII. 28-án (*f. V. p. Marie Magdalene*) kelt – Várdotfalván. Az oklevél eredetijét nem sikerült fellelni, az összes közlés újkori másolat alapján történt. A szöveg ugyanezzel a keltezéssel és keletellyel megtalálható Kájoni János kéziratában (bár maga az oklevél nem az ő kézírásával), egy 1683. évi másolat alapján és itt is szerepel Kőszegi András vajdai titkár neve. Lásd *Fekete könyv. Az erdélyi ferences kuszttódia története. Kájoni János kézírata 1684*. DOMOKOS Pál Péter anyagának felhasználásával s. a. r., a jegyzeteket az és utószót írta, valamint a Kuszttódia történetét fordította MADAS Edit. Az okleveleket fordította SZOVÁK Kornél. Szeged 1991 (Adattár 16–18. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 31). 17. Szapolyai azonban csak VII. 21-én oklevelezett Várdotfalván (DF 286 482 és 247 942), VII. 27–29. között már Segesváron volt (SzapolyaiOkl I. 420–421). Kőszegi András vajdai titkár tevékenységét más forrásból nem sikerült megerősíteni.

Vö. JANITS: *i. m.* 65; JAKÓ: *Vajdai kancellária.* 58–59

[Kőrösi?]⁵⁰⁰ Miklós diák (1520 tavasza –1526)

1522. VIII. 20. (*Quellen Kronstadt* I. 443)⁵⁰¹

1526. V. 18. (DF 255 141)

Vö. JAKÓ: *Vajdai kancellária.* 59, 73.

III. ERDÉLYI ÍTÉLŐMESTER (1465–1526)

(*protonotarius Transsilvanus*)

1493–1516 között az erdélyi ítélőmesteri teendőket az alkalmanként Erdélybe küldött kúriai ítélőmesterek látták el: Liskai (Horváti) Ádám személynöki (1489–1497), Marócsai Ferenc alnádori (1497–1498) és személynöki (1500–1514), illetve Verbőci István országbírói (1502–1515) ítélőmesterek. Vö. *Arch.* 1458–1526. I. 86–88

Debrétei Mihály, *egregius* (1473–1479)

1473. VII. 14. (DL 73 626)⁵⁰²

1479. I. 25. (DL 29 844)

Liskai (Horváti) Ádám (1493–1496)

1493. VIII. 5. (DF 252 661 = 257 835)

1496. II. 1. (DL 27 758)

(Nem említik erdélyi ítélőmesteri címét)

500 Az alább idézendő egyetlen forrásban sem szerepel a családneve. Valószínűleg azonos az 1516-ban említett Kőrösi Miklós magister vajdai *notariussal* (lásd fentebb).

501 Közbenső adatok: 1522. X. 2–7. között (*Quellen Kronstadt* I. 449), 1522. XI. 22–24. (uo. 457). A brassói számadáskönyv három bejegyzése *litteratusként* említi. 1523. II. 11. (DL 63 027); 1523. II. 19. (DL 27 130); 1525. IX. 28. (SzapolyaiOkI I. 503–504); 1526. V. 18. (DF 255 141). Ez utóbbi négy oklevél *magisterként* említi. – Pécsi hibás olvasata nyomán vélte úgy Janits, tévesen, hogy Mohács előtt Erdélyben két ítélőmester működött egyszerre. (PÉCSI: *i. m.* 9 [14. jegyz.]: *Coram me magistro Nicolao protonotario domini wayvode Transsilvanensis*, de az eredetiben a *protonotario* helyett *secretario* olvasható (1526: DF 255 141). Minderre lásd JAKÓ: *Vajdai kancellária.* 57 (19. jegyz.).

502 *Prothonotarius regni*. Közbenső adatok: 1475. X. 04. (DL 65 425); 1478. VI. 27. (DF 253 807); 1478. VII. 14. (Ub VII. 186–187 = SzNLt, Urkunden, II. 391; a közlés nem tartalmazza Debrétei nevét); 1478. X. 21. DF 276 927 (forrás: HUN-REN, BTK, TTI, Kiegészítések az *Arch.* 1458–1526. I. kötethez).

Marócsai Ferenc (1499–1501)

1499. I. 31. (SzOkl VIII. 181–186 = DF 74 271)⁵⁰³

1501. II. 7. (DL 29 894)

(Nem említik erdélyi ítélmesteri címét)

Verbőci István (1502–1514)⁵⁰⁴

1508. XI. 28. (DL 245 981)⁵⁰⁵

1511. XI. 28. (KárolyiOkl III. 79–80)⁵⁰⁶

Barcsai Pál (1516–1526)⁵⁰⁷

1518. IX. 11. (DL 108 280)⁵⁰⁸

1526. V. 22. (DL 63 048)

Vö. JANITS: *i. m.* 65–67; JAKÓ: *Vajdai kancellária.* 66, 70–73.

Egyidejűleg tordai ispán (1525–1526; *Arch. 1458–1526.* II. 418).

503 Közbenső adatok: 1499. IV. 19. (DF 275 366); 1499. V. 14. (DL 46 487); 1499. V. 19. (DF 245 280); 1501. I. 18. (DF 245 915); 1500. I. 20. (DF 257 613); 1501. I. 28. (DF 247 930. és 278 753); 1501. I. 30. (DF 261 082); 1501. II. 3. (DL 28 000 = FontRerTrans IV. 54–57).

504 Egyidejűleg országbírói ítélmester (*Arch. 1458–1526.* I. 88).

505 Erdélyi ítélmesternek nevezi Szentgyörgyi Péter vajda (*egregius magister Stephanus de Werbevcz prothonotarius noster Transsilvanus*).

506 Országbírói és erdélyi ítélmesternek nevezi II. Ulászló király. Idézi JANITS: *i. m.* 66 (52. jegyz.).

507 1507–1510 között vajdai *secretarius*. Cím nélkül is ítélmesteri feladatokat lát el 1516–1518 között. – Erdélyi ítélmester Mohács után is: 1526. XII. 12. (SzNLt, Urkunden, V. [Nova collectio posterior], 291. sz.); 1527. IV. 14. (ENMLt, Bánffy család nemzetségi levéltára [a KEK őrizetében], 136. sz.); 1531. I. 7. (uo. 149. sz., itt Szapolyai *secretarius*nak nevezi, és Hunyad megye ispánjává nevezi ki); 1531. I. 8. (uo. 150. sz.; *secretarius*); 1531. III. 17. (Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága Kolozsváron, Beszterce v lt, I. 1134. sz., *secretarius*); 1531. V. 6. (ENMLt, iktári Bethlen cs lt, 151. sz., *secretarius*); 1532. I. 7. (uo. 154. sz., ítélmester); 1532. VI. 21. (uo. 160. sz., *secretarius*, néhai). Az itt felsorolt adatok forrása: JAKÓ: *Vajdai kancellária.* 72–73 (régi jelzetekkel).

508 Közbenső adatok: 1519. I. 17. (DL 61 104^v); 1519. I. 27. (VERESS: *Acta et epistolae.* I. 113–119); 1519. II. 4. (KmJkv II. 3708. sz.); 1519. III. 25. (DL 47 288); 1519. V. 3. (DL 67 260); 1519. VII. 16. (DL 106 083, p. 502–503); 1520. II. 24. (DF 244 422); 1520. XII. 22. (DL 29 980); 1521. II. 5. (DL 29 984); 1521. VIII. 26. (DF 255 109); 1523. I. 23–27. között (*Quellen Kronstadt* I. 505); 1523. III. 23. (DF 255 116); 1523. VII. 22. (DF 255 118); 1524. I. 10. (DF 255 121); 1524. I. 28. (DL 29 414); 1524. III. 2. (DF 255 122); 1524. V. 30. (DF 244 423); 1524. IX. 24. (DF 255 124); 1525. I. 10. (DF 260 309); 1525. II. 3. (DL 24 442; DF 247 753); 1525. II. 17. (DL 63 037); 1525. VIII. 20. (DF 255 129–255 131); 1525. VIII. 22. (DF 255 132); 1525. IX. 3. (DF 255 134); 1525. IX. 7 (DL 27 820^v); 1525. X. 4. (DF 255 137); 1526. IV. 2. (DF 247 807); 1526. V. 13. (DF 257 785). Vö. DINČA: *i. m.* 38.

IV. A VAJDAI ÍTÉLŐSZÉK JEGYZŐI

(*curie regie et sedis nostre [sc. wayvodalis] iudicarie notarii*)

1476, *vízkereszt* (Torda mezőváros)

Csoma-fáji Pál, Kolozs megye jegyzője⁵⁰⁹

Vitenyédi Pál, a kolozsmonostori konvent jegyzője⁵¹⁰

1476. I. 22. (DL 27 057. és DL 36 833)

1496, *vízkereszt* (Kolozsvár)

Szucsáki János magister, a kolozsmonostori konvent jegyzője⁵¹¹

1496. I. 25. (DL 26 939)

1499, *Szt. György-ünnepe* (Kolozsvár)

K[omló]si [?] Ferenc

1499. V. 22. (ThorotzkayLt 45. sz. = DF 257 881)

1508, *vízkereszt* (Kolozsvár)

Bocsári Gergely, Orosházi Komlósi Ferenc, Galaci István, Kisfaludi Lázár
magisterek⁵¹²

1508. I. 22. (DL 30 934; Erdődy cs lt, D 915, 6. és 8. sz.⁵¹³)

Dévai Pál vajdai jegyző

1508. I. 26. (DF 255 040); 1508. II. 05. (DL 29 359)

1514, *vízkereszt* (Kolozsvár)

Bajoni Benedek, Boziási György, Fokszabadi György, Fülöpösi Albert,
Galaci István, Ilméri Imre, Kisbarcsai Pál, Komlósi Péter,⁵¹⁴ Kovári Ferenc,

Oroszi Ferenc, Szántói Becsk Péter magisterek, kúriai és ítélszéki jegyzők

1514. I. 24. (DL 30 539); 1514. I. 25. (DF 255 210–255 211, 275 326); 1514. I. 27.
(DL 29 912)

509 1476-ban (*Arch.* 1458–1526. II. 415).

510 1480–1485 között (KmJkv I. 61).

511 1497–1499 között. KmJkv I. 65–66, 101; 1497. XII. 14. (BánfOkl II. 347); 1499. IV. 16. (TelOkl II. 234).

512 Egy részük az ítélszékről kiküldött vajdai emberek között felsorolva: Galaci István, Frátai Salatiel, Keresztúri Kristóf, Szucsáki János, Bocsári Péter magisterek (1508. I. 24.: VERESS: *Acta et epistolae*. I. 91 = DL 29 920).

513 Az oklevél csonka és keltezés nélküli fogalmazványtöredéke: DF 278 359.

514 Komlósi ugyanebben az évben vajdai jegyző (lásd fentebb).

1519, vízkereszt

Szucsáki Miklós; Szucsáki Ambrus, a kolozsmonostori konvent jegyzője (1519),⁵¹⁵
Szalánkeméni Albert;⁵¹⁶ Sárdi Hacaki Miklós, Kétházi Miklós,⁵¹⁷
Szentiváni János magisterek

1519. I. 24. (DL 32 576);⁵¹⁸ 1519. I. 27. (DF 208 666 és 237 944)

A vajdai oktavális ítélőszékek időpontjai és helyszínei a késő középkori Erdélyben (1466–1526)					
Év	Ünnep és helyszín				Ítélmester
	vízkereszt	Szt. György (máj. 1.)	Keresztelő Szt. János (júl. 1.)	Szt. Mihály (okt. 6.)	
Szentgyörgyi János vajda (1465–1467)					
1466	–	–	–	?	
1467	?	–	–	–	
Dengelegi Pongrácz János vajda (1468–1472)					
1468– 1472	–				
Magyar Balázs vajda (1472–1475)					
1473	–	–	Torda	Torda	Debrétei Mihály ítélmester
1474	Torda	Torda	–	Torda	
1475	Torda	–	–	–	

515 1519. VI. 7. (TelOkl II. 388 = DL 74 395; KmJkv I. 66, 127). A fentebbi Szucsáki János fia (KmJkv I. 66). JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 74–75.

516 1522-ben Albert diákként említik (valószínűleg vajdai jegyző: DF 257 777); 1526. I. 30-án a Szebenben az ítélőmester jelenlétében tartott vajdai ítélőszék jegyzője (DL 31 050). Vajdai jegyző (1534: KmJkv II. 4481. sz.). Valószínűleg vele azonosítható az az Albert, aki 1534–1535-ben a kolozsmonostori konvent jegyzője (uo. I. 101). Erdélyi ítélőmester (1534: KmJkv II. 4443. sz.; 1535. V. 1.: *Quellen Kronstadt* II. 404; 1535. VI. 23.: Albert magister, domini wayywode *ityly mester* (uo. 411); ENMLt, iktári Bethlen cs lt, 1535. V. 21., 1537. IV. 22., 1538. I. 20., 1538. IV. 3.; 1537: ErdKlt 863. sz.; 1538. V. 14. (WassLt 663. sz.); 1539: *Quellen Kronstadt* II. 627–628, 633. Minderre lásd JAKÓ: *Vajdai kancellária*. 75–76. A kolozsvári előnevet használta itteni háza után: *A kolozsmonostori konvent fejedelemségkori jegyzőkönyvei*. I. 1326–1590. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléte-szi BOGDÁNDI Zsolt. EME, Kvár, 2018. (Erdélyi Történelmi Adatok X. 1.). 794. sz.

517 Bodrog m.?

518 A keltezésben az évszám utolsó szava elmosódott, de a felsorolt jegyzők nevei az oklevél-töredéket minden kétséget kizáróan 1519-re keltezik. A kibocsátó ugyancsak kiszakadt, de az nem lehetett más, mint Szapolyai János, mivel az oklevél a vízkereszt oktaván megtar-tott ítélőszék alkalmával kelt, és ezeket az okleveleket mindig a vajda nevében állították ki.

Dengelegi Pongrácz János vajda (1475–1476)					
1475	–	–	–	Torda	[Debrétei] Mihály ítélőmester
1476	Torda	–	–	–	
Vingárti Geréb Péter vajda (1477–1479) és Kendi Antal <i>alvajda</i> (1477–1479)					
1477	–	Torda (alvajda)	Torda (alvajda)	–	Debrétei Mihály ítélőmester
1478	–	Torda (alvajda)	Torda (alvajda és vajda)	–	
1479	Torda (alvajda és vajda)	–	–	–	
Bátori István országbíró (1471–1493), vajda és székely ispán (1479–1493)					
	vízkereszt	Szt. György (máj. 1.)	Keresztelő Szt. János (júl. 1.)	Szt. Mihály (okt. 6.)	
1482	Székely- vásárhely	–	–	–	
	vízkereszt	Szt. György (máj. 1.)	Keresztelő Szt. János (júl. 1.)	Szt. Jakab (aug. 1.)	
1487	Székely- vásárhely	–	–	–	
Bélteki Drágfi Bertalan vajda és székely ispán (1493–1498)					
1493	–	–	–	Kolozsvár	Liszkai Ádám személynöki (1489– 1497) és erdélyi vajdai (1493–1496) ítélőmester
1494	–	–	–	Szeben	
1496	Kolozsvár	–	–	–	
Szentgyörgyi és Bazini Péter vajda (1498–1510) és országbíró (1500–1517)					
1499	–	Kolozsvár	–	–	Marócsai Ferenc ítélőmester (1499–1501)
1500	Kolozsvár, Székely- vásárhely	–	–	–	
1501	Székely- vásárhely	–	–	–	

1505	Kolozsvár	–	–	–	Verbőci István országbírói ítélőmes- ter (1502–1515)
1508	Kolozsvár	–	–	–	
Szapolyai János vajda (1510–1526)					
1514	Kolozsvár	–	–	–	Verbőci István országbírói ítélőmes- ter (1502–1515)
1519	Kolozsvár	–	–	–	Barcsai Pál erdélyi ítélőmester (1516–1526)

THE OCTAVE TRIBUNAL OF THE VOIVODE IN MEDIEVAL TRANSYLVANIA

Keywords: *Transylvania; Middle Ages; voivodal and vicevoivodal courts; chancellery notes*

Since the second half of the 13th century, the voivode, the high royal ruler appointed to rule Transylvania, and his deputy, the vice-voivode, held a judicial court in Sântimbru, a settlement in the county of Alba, on the right bank of the Mureş River. During the Árpád dynasty, the voivodes of Transylvania were several times also counts (*comites*) of the Alba County, and the judgment of the two here can be linked to this function. In the beginning, occasionally, the voivode also sat in judgment at Sântimbru, but after 1339, almost exclusively the vice-voivode presided the judicial court there. In the 14th century, the hearings of the cases at the court began on the octaves of more important religious feasts. The octave could mean either the eighth day of the feast or a longer period. In the 14th and early 15th centuries, the octaval court was held on the octaves of some notable feasts, but from the second decade of the 15th century onwards, only on the octaves of four of them: Epiphany, St George's Day, the Nativity of St. John the Baptist and Michaelmas, most likely with the personal participation of the vicevoivode. After 1412 there were no more voivodes' assemblies (congregations) held in Turda (Turda county; a judicial forum that operated at irregular intervals), and between 1431 and 1440 the octaval court of the vicevoivodes moved to Turda. After 1421, the congregations were gradually resumed. Afterwards, until 1464, the two voivodal tribunals, the octaval court and the congregations, were occasions when almost exclusively the vicevoivode sat in judgment. After 1465 the documents of the octaval court were issued in the names of the voivodes (except for the period 1477–1479, when again the vicevoivodes appeared in the superscriptions of the documents). After the period between 1442 and 1464, when Magister Nicholas, the protonotary of Transylvania, was active, we do not find such an official in Transylvania. Until 1464, the Transylvanian protonotaries were primarily involved in chancellery-related activities and did not participate in judicial activities. Between 1465 and 1515, the voivodes no longer had a permanent Transylvanian protonotary. Between 1473 and 1478, the protonotary Michael Debrétei, a native from outside Transylvania, worked in the

court seats that were held, and in the following period, protonotaries from the royal court were sent. Their participation in the octaval tribunal is attested from 1493 onwards: Adam Liszkai (1493–1496), protonotary of the royal personal presence, Francis Marócsai (1499–1501), formerly protonotary of the vicepalatine, and Stephen Verbőci, protonotary of the judge royal (1502–1515). They, respectively their subordinates, performed judicial work at the octaval tribunal, not the voivodes. The protonotaries sent from the royal court were accompanied on their Transylvanian journeys by notaries also sent from there. All this indicates that the justice of the province was subject to central control. Protonotaries and notaries were sent to Transylvania not only at the octaval courts, but sometimes also at the general assemblies of the voivodes and for the settlement of important matters (e.g. introductions into some important domains, settlement of border disputes). Octaval courts became much rarer after 1465, for example between 1466 and 1472 they did not take place at all. On a few occasions (1482, 1487) the octaval court was held in Târgu Mureș (seat of Mureș), and from 1493 onwards it was held in Cluj (Cluj county) and remained there. (In 1494, on the occasion of the king's visit to Transylvania, the octaval court was held, exceptionally at Sibiu (Sibiu seat). In the period up to 1526, the last voivodal octaval court was held in 1519. This court was presided over by the protonotary of Transylvania, Paul Barcsai, who had been active in this capacity since 1516. At the end of the 15th and the beginning of the 16th century, the vice-voivod and 11 other prominent Transylvanian nobles attended the octaval tribunal as assessors (1499, 1514, 1519). Due to the work of the protonotaries and notaries sent to Transylvania, the same chancery notes appeared in the voivode's acts issued on the occasion of the octaval sessions of the court, especially after 1493 (starting with Liszkai's work), as in the issues of the courts of the royal court. At the beginning of the 16th century a new official appeared in the voivode's documents, the secretary, the head of the voivode's chancellery. It was only after the appointment of the first Transylvanian protonotary that he was able to free himself from judicial work. Summonses were issued for a long time for the nearest octave, then the trials were postponed from one octave to another. In 1458, in Hungary, the short summons was introduced on the 32nd day (one month) in cases of violent trespasses, but in Transylvania, in the absence of a permanent court and a protonotary, this practice did not spread. Short-term summonses were issued for various terms, and in addition to cases of violent trespasses, there were also cases of renewed lawsuits, of landed possessions and of the possessions of heirless nobles, which reverted to the king. Cases judged at the octaval courts could be appealed to the royal court. In the second half of the 15th century, the lawsuit usually reached the court of the king's personal presence, and after 1500 to that of the judge royal. The above study is supplemented by the archontology of the voivodal chancellery, the list of notaries who participated in the octaval courts, and a table containing the dates and venues of the octaval court sessions (1465–1526).

SCAUNUL DE JUDECATĂ OCTAVAL AL VOIEVOZILOR ÎN TRANSILVANIA MEDIEVALĂ

Cuvinte-cheie: *Transilvania; evul mediu; scaunul de judecată voievodal și vicevoievodal; note de cancelarie*

Voievodul, adică înaltul dregător regal numit la conducerea Transilvaniei, și adjunctul său, vicevoievodul, încă din a doua jumătate a secolului al XIII-lea au ținut un scaun de judecată

la Sântimbru, așezare aflată în comitatul Alba, pe malul Mureșului. În timpul dinastiei Arpadiene, voievozii Transilvaniei au fost de mai multe ori comiții comitatului Alba, iar judecata celor doi de aici poate fi pusă în legătură cu această funcție. La început, ocazional, și voievodul judeca la Sântimbru, dar după 1339, aproape exclusiv vicevoievodul. În secolul al XIV-lea ședințele scaunului de judecată se desfășurau la octavele unor sărbători religioase mai importante. Octava putea să însemne atât a opta zi a sărbătorii, cât și o perioadă mai extinsă. În secolul al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea, scaunul de judecată se ținea cu prilejul octavelor mai multor sărbători, însă începând cu deceniul doi al secolului al XV-lea, sunt documentate tribunale doar la octavele a patru dintre ele: Boboteaza, Sfântul Gheorghe, Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul și Sfântul Mihail, cel mai probabil cu participarea personală a vicevoievodului. După 1412 nu au mai fost ținute adunările (congregațiile) voievodale de la Turda (comitatul Turda; un for judecătoresc care activa la intervale neregulate), iar între 1431 și 1440 tribunalul octaval al vicevoievozilor s-a mutat la Turda. După 1421, treptat, a fost reluată activitatea de organizare a congregațiilor. După aceasta, până în 1464, la cele două foruri de judecată voievodale, tribunalul octaval și adunările se desfășura, aproape exclusiv, o judecată a vicevoievodului. După 1465, documentele forului de judecată octaval au fost emise în numele voievozilor (cu excepția perioadei 1477–1479, când din nou vicevoievozii au figurat în intituția documentelor). După perioada cuprinsă între 1442 și 1464, în care a activat magistrul Nicolae, protonotarul Transilvaniei, nu mai regăsim un astfel de funcționar în Transilvania. Până în 1464, protonotarii transilvăneni au efectuat în primul rând activități legate de cancelarie și nu au participat în activitatea judecătorească. Între 1465 și 1515 voievozii nu mai dispuneau de un protonotar transilvănean permanent. Între 1473 și 1478, în cadrul scaunelor de judecată care au fost ținute, a activat protonotarul Mihai Debrétei, originar din afara Transilvaniei, iar în perioada următoare, au fost trimiși protonotari de la curtea regală. Participarea acestora la judecata octavală este atestată din 1493: Adam Liszkai (1493–1496) protonotar al judelei curții regale, Francisc Marócsai (1499–1501), anterior protonotar al vicepalatinului și Ștefan Verbóci, protonotar al judelei curții regale (1502–1515). Ei, respectiv subordonații lor au efectuat munca judiciară la scaunul judecătoresc octaval, nu voievozii. Protonotarii trimiși de la curtea regală au fost însoțiți în călătoriile lor transilvănene de notari trimiși de asemenea tot de acolo. Toate acestea indică faptul că justiția provinciei a fost supusă controlului central. Protonotarii și notarii au fost trimiși în Transilvania nu numai cu ocazia judecăților octavale, dar uneori și a adunărilor generale voievodale și pentru rezolvarea unor probleme importante (de exemplu, introduceri în domenii mai importante, soluționarea unor litigii de hotar). Judecățile octavale au devenit mult mai rare după 1465, de exemplu între 1466 și 1472 nu au avut loc deloc. Cu câteva ocazii (1482, 1487) judecata octavală a avut loc la Târgu Mureș (scaunul Mureș), iar începând cu 1493 a avut loc la Cluj (comitatul Cluj) și a rămas aici în continuare. (În 1494, cu ocazia vizitei regelui în Transilvania, judecata octavală a avut loc, prin excepție la Sibiu, scaunul Sibiu.) În perioada cuprinsă până în anul 1526, ultima judecata octavală voievodală a avut loc în 1519. La aceasta din urmă prezida deja protonotarul Transilvaniei, Paul Barcsai, care a activat în această calitate încă din 1516. La sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea, la judecățile scaunului octaval au participat ca asesori vicevoievodul și alți 11 nobili transilvăneni de seamă (1499, 1514, 1519). Datorită activității protonotarilor și notarilor trimiși în Transilvania, în actele voievodale emise cu ocazia scaunelor de judecată octavale, mai ales după 1493 (începând cu activitatea lui Liszkai), au apărut aceleași note de cancelarie ca și în emisiunile instanțelor judecătorești care activau la curtea regală. La începutul secolului al XVI-lea a apărut un nou funcționar în documentele voievodale, secretarul, conducătorul efectiv al cancelariei voievodale. El s-a putut elibera de munca judiciară abia după numirea primului protonotar transilvănean. Chemările în judecată

au fost emise mult timp pentru octava cea mai apropiată, apoi procesele au fost amânate de la o octavă la alta. În 1458, în Ungaria a fost introdusă chemarea în judecată pe termen scurt, în ziua a 32-lea (o lună), în cazurile de samavolnicie, dar în Transilvania, în lipsa unei instanțe judecătorești și a unui protonotar permanent, aceasta nu s-a răspândit. Chemările în judecată pe termen scurt s-au făcut pe diferite termene, iar pe lângă cazurile de samavolnicie și în cazul proceselor reinnoite, și cele care priveau posesiunile zălogite și posesiunile unor nobili stinși fără urmași, posesiuni care reveneau regelui. Procesele discutate la judecățile octavale puteau fi apelate la curtea regală. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, procesul ajungea de regulă la instanța de judecată a prezenței personale al regelui, iar după 1500 a fost competent judele curții regale. Studiul de mai sus este completat de arhondologia cancelariei voievodale, lista notarilor care au participat la judecățile octavale și un tabel care conține datele și locurile de desfășurare ale scaunelor de judecată octavale (1465–1526).

FÉNYKÉPEK JEGYZÉKE / LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

MNL OL, Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár (DL) és Diplomatikai Fényképgyűjtemény (DF)

Hungarian National Archives, Pre-Mohács Collection, Medieval Charters (DL), Collection of Photocopies (DF)

Arhiva Națională Maghiară, Colecția Antemohácsiana, Arhiva Diplomatică (DL), Fototeca Diplomatică (DF)

- 1–4. DL 27 052; DL 28 418; DL 27 194; DL 28 629.

Registrata-jegyzetek az 1473. évi tartománygyűlés alkalmával kelt vajdai okleveleken.

Registrata notes on voivodal charters issued at the 1473 Transylvanian provincial assembly.

Însemnări de tipul *registrata* pe actele voievodale emise cu ocazia Dietei provinciale transilvănene din anul 1473.

- 5–6. DL 26 923; DL 45 926.

Turóci János országbírói nótárius kézjegye az 1482-ben Keresztelő Szt. János oktaváján megtartott ítélőszéken kiállított vajdai okleveleken.

Signature of John Turóci, notary to the royal judge, on Transylvanian voivodal charters issued at the tribunal held on the octave of St. John the Baptist in 1482.

Semnătura lui Ioan Turóci, notar al judelei curții regale, pe documentele voievodale emise la tribunalul ținut la octavele Sfântului Ioan Botezătorul, în anul 1482.

- 7–9. DL 74 229; 74 230; DL 45 926.

Kamarcai Miklós kúriai nótárius kézjegye az 1487-ben vízkereszt oktavája alkalmával kiállított vajdai okleveleken.

Signature of Nicholas Kamarcai, curial notary, on voivodal charters issued on the octave of Epiphany in 1487.

Semnătura lui Nicolae Kamarcai, notar al curiei regale, pe documentele voievodale emise la octavele Bobotezei, în anul 1487.

- 10–11. DL 46 274; DL 27 751.

Szilvási Kristóf vajdai nótárius kézjegye vajdai okleveleken (1494, 1496).

Signature of Christoph Szilvási, voivodal notary, on voivodal charters (1494, 1496).

Semnătura lui Cristofor Szilvási, notar voievodal, pe documente voievodale (1494, 1496).

12. DL 29 359

Dévai Pál (?) vajdai nótárius kézjegye (1508).

Signature of Paul Dévai (?), voivodal notary (1508).

Semnătura lui Paul Dévai (?) notar voievodal (1508).